

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİ SAVUNMA ALANINDA
YAPILAN ÇALIŞMALAR (1950-1960)**

Selman SEVİM

**Kasım-2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE MİLLİ SAVUNMA ALANINDA
YAPILAN ÇALIŞMALAR (1950-1960)**

Selman SEVİM

**Danışman
Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE**

Diğer Jüri Yeleri

Prof. Dr. Selman YAŞAR

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERKAN

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Selman SEVİM tarafından hazırlanan “Demokrat Parti Döneminde Milli Savunma Alanında Yapılan Çalışmalar 1950-1960” adlı tez çalışması 27/11/2025 tarihinde jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç.Dr. Fahri ÖZTEKE

.....

Danışman

Doç.Dr. Fahri ÖZTEKE

.....

Üye

Prof. Dr. Selman YAŞAR

.....

Üye

Dr. Öğr. Üy. Serdar ERKAN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Murat ÖTER

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Selman SEVİM

27/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDEMİLLİ SAVUNMA ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR 1950-1960

Selman SEVİM

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Fahri ÖZTEKE

2025, 123 Sayfa

Modern Türk devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra çok partili hayata geçmeyi tasarladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşunun üzerinden henüz bir yıldan az bir vakit geçmişti ki, Kazım Karabekir Başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası tesis edildi. Başarısızlıkla neticelenen ilk deneyimin ardından Serbest Cumhuriyet Partisinin akıbeti de olumlu şekilde sonuçlanmadı. Gelineen noktada Atatürk döneminde, çok partili demokratik hayata geçiş planı suya düştü. Geride birçok devrim ve büyük bir Cumhuriyet bırakan Atatürk'ün vefatının ardından dünyada dengeler fazlasıyla değişmişti. İkinci Dünya Savaşı'na müteakip Amerika ve Avrupalı devletler, bir taraftan dünya barışını sağlamaya çalışmış diğer yandan Türkiye'yi kendi saflarına katmak adına büyük uğraşı vermişlerdi. Yeni oluşan dünya düzeninde barışın adresi olarak bilinen Birleşmiş Milletler'e girme konusunda, Türk hükümeti hayli istekli davranmış ve bunun gerçekleşmesi için çok partili hayata geçilmesi gerektiğini kavramıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, makul bir manevra ile parti içi muhalefetin önünü açarak yeni bir siyasi örgütlenmenin doğuşuna ortam hazırladı. Stratejik bir yol haritası izlenerek Demokrat Partinin kurulmasına çanak tutuldu. İktidar partisinden kopan bir grup, partileşme evresinin tamamlanmasının ardından kamuoyunun isteklerine göre hareket etmeye büyük özen gösterdi. Nihayet beyaz devrimin gerçekleştiği, 14 Mayıs 1950 günü ile birlikte Türk siyasetinde yeni bir sayfa açıldı. Demokrat Partinin iktidarda olduğu yıllar Tek Parti devrinin anti tezi niteliğindeydi. Bu durum birçok alanda kendini hissettirse dahi söz konusu milli çıkarlar ve vatan savunması olunca devletin temel politikalarından hiçbir sapma görülmedi. Bu çalışmada, Menderes döneminde iç ve dış politikadaki gelişmeler ekseninde askeri alanda yapılan yatırımlar ile milli savunma hamleleri irdelendi. Dört bölümden meydana gelen çalışma sırasında, temel problematik olarak Türk ordusu ile Demokrat Parti arasındaki ilişkilerin sürekli gergin olduğu tezinin yıkılması adına bazı gelişme ya da belgeler ortaya konuldu. Ulusal savunma stratejileri ve Türk ordusunun tüm birimlerinin güçlendirilmesi için atılan her bir adımın ilerleyen yıllarda gerçekleştirilecek faaliyetlere rehberlik ettiği vurgulandı. Sanılanın aksine kara, hava ve deniz ordusunun kudretinin Menderes ile ekibi tarafından arttırıldığı savı işlendi. Savunma sanayisinde gerçekleştirilenlerin ordunun dizaynına yön verdiği belirtildi. Fakat en son evredeki askeri darbe, demokratların dolaylı yoldan kendi sonunu kendi elleriyle hazırladığını belli ölçüde kanıtlamış oldu.

Anahtar Kelimeler: Menderes, Türk Ordusu, Birleşmiş Milletler, Savunma Sanayi, Dış Politika.

ABSTRACT

MASTER THESIS

DURING THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD WORKS CARRIED OUT IN THE FIELD OF NATIONAL DEFENSE 1950-1960

Selman SEVİM

Batman University Graduate Education Institute

History Department of Science

Advisor: Assoc. Dr. Fahri ÖZTEKE

2025, 123 Pages

Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the modern Turkish state, planned to move to multi-party life shortly after the declaration of the Republic. Less than a year after the founding of the Republican People's Party, the Progressive Republican Party was founded under the presidency of Kazım Karabekir. After the first unsuccessful experience, the fate of the Free Republican Party did not end well either. At the current point, the plan to transition to multi-party democratic life during Atatürk's term fell through. After Atatürk's death, who left behind many revolutions and a great Republic, the balance of power in the world had changed greatly. Following the Second World War, America and European states, on the one hand, tried to ensure world peace and on the other hand, made great efforts to bring Turkey to their side. The Turkish government was very eager to enter the United Nations, which was known as the address of peace in the newly formed world order, and took many steps to make this happen in a multi-party manner. A strategic roadmap was followed and the foundation of the Democratic Party was laid. A group that broke away from the ruling party took great care to act according to the wishes of the public after the party formation phase was completed. A new page was opened in Turkish politics with the day of the white revolution, May 14, 1950, when it finally took place. The years when the Democrat Party was in power were the anti-thesis of the Single Party era. Although this situation was felt in many areas, when it came to national interests and the defense of the homeland, no deviation was seen from the basic policies of the state. In this study, the investments made in the military field and the national defense moves in the context of the developments in domestic and foreign policy during the Menderes era were examined. During the study, which consists of four parts, some developments or documents were put forward in order to destroy the basic problematic thesis that the relations between the Turkish army and the Democrat Party were constantly tense. It was emphasized that national defense strategies and every step taken to strengthen all units of the Turkish army guide the activities to be carried out in the coming years. Contrary to popular belief, it was argued that the power of the land, air and naval forces was increased by Menderes and his team. It was stated that what was done in the defense industry guided the design of the army. However, the latest military coup proved to some extent that the democrats indirectly prepared their own end with their own hands.

Keywords: Menderes, Turkish Army, United Nations, Defense Industry, Foreign Policy.

ÖNSÖZ

Demokrat Parti'nin iktidarda kaldığı yaklaşık on yıl boyunca özgün bir siyasi atmosfer meydana gelmiştir. Sosyokültürel politikalardan ekonomide yürütülen faaliyetlere, dış politikadaki hassasiyetlerden asayişin sağlanma biçimine kadar on yıllık süreç çoğu açıdan Tek Parti dönemi ile keskin çizgilerle ayrışır. Fakat konu milli savunma olunca devreye devlet aklıyla gerçekleştirilen çalışmalar girmiştir. Çünkü Türkiye'nin jeopolitik konumu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan çift kutuplu yapı, harici tehditlerin varlığı ve askeri teknolojinin hızla ilerlemesi Demokrat Parti hükümetlerini vatan savunmasına önem vermeye itmiştir. Menderes iktidarı döneminde, özellikle Amerika ile koordineli hareket edilmesi ordunun yeniden yapılandırılmasında önemli pay sahibi oldu. Tabi buradan gözden kaçırılmaması gereken bir unsur da planlanan her adımın atılamaması idi. Ekonomik sıkıntılar, kamu güvenliğini bozan gelişmeler ve yetişmiş personel eksikliği savunma sanayinin daha ileri noktalara taşınmasına set çekti. Demokrat Parti'nin vatan savunmasını hangi ölçüde öncelikli kıldığını ve karşısına çıkan/çıkarılan engellerin işlendiği bu çalışma boyunca öğretim üyelerinin yönlendirmelerine başvuruldu. Bu bağlamda, bilimsel çalışmanın temelinin sistematiklikten geçtiğini sık sık hatırlatan danışmanım Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE'ye şükranlarımı sunuyorum. Araştırmalarımız sırasında yaptığı tavsiyeler ve kaynak teminindeki fedakârlıkları nedeniyle Öğretim Üyesi Selman YAŞAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Yılların tecrübeli eğitimcisi ve çalışma sırasında her zaman şahsıma vakit ayıran Dicle Üniversitesi Öğretim Üyesi Serdar ERKAN'a hürmetlerimi iletiyorum. Eksik ve eleştirilecek yanlarının bulunduğu en baştan kabul ettiğimiz bu çalışmanın, ilgili alanda gerçekleştirilecek başka araştırmalara yol gösterici olmasını temenni ediyorum.

Selman SEVİM

Batman-2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.x
1. GİRİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
2. TÜRK SİYASİ HAYATINDA DEMOKRAT PARTİ	4
2.1. Dörtlü Takrir ve Partinin Kuruluşu.....	4
2.2. Parti Programı ve Tüzüğü	10
2.3. Yeter Söz Milletindir! Seçim Beyannamesi	12
2.4. Demokrat Partinin İktidara Yürüyüşü: Beyaz İhtilal	14
2.5. Demokrat Parti'nin Dış Politika Kurgusu	22
2.5.1. Avrupa devletleri ve Sovyet Rusya olan ilişkiler.....	24
2.5.2. Para ve strateji: ABD ile olan ilişkiler ...	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.3
2.5.3. Görmezden gelinemeyecek bir gerçek: Ortadoğu ve Uzakdoğu dünyası	42
2.6. Askeri Darbe ve Hazin Son	52
3. TÜRK KARA KUVVETLERİNİN GELİŞİMİ İÇİN YAPILANLAR	68
3.1. Kuruluşundan Cumhuriyet'e Kadar Geçen Süreçte Türk Kara Ordusu	68
3.2. Demokrasiye Giden Süreçte Kahraman Türk Ordusu Faktörü.....	71
3.3. Kuruluş ve Muhalefet Yıllarında Demokrat Partinin Ordu ile İlişkileri.....	72
3.3.1. Türk Ordusunda modernizasyon ve dönüşüm.....	73
3.3.2. İktidar ve ordunun milli savunma reformları	79
3.3.3. Askeri eğitim ve teçhizat modernizasyonu	80
3.3.4. Askeri üslerin kurulması ve stratejik önemi.....	82
3.TÜRK DENİZ KUVVETLERİNİN EVRENSEL BOYUTTA GÜÇLENDİRİLMESİ.....	84
4.1. DP İktidarından Önce Türklerde Denizcilik	84
4.2. Türk Donanmasının Stratejik Evrimi.....	86

5. TÜRK HAVA KUVVETLERİNİN MODERNİZASYONU.....	94
5.1. Gökyüzünde Yeni Bir Güç: Türk Hava Kuvvetleri'nin Kuruluşu	94
5.2. 1923-1950 Yılları Arasında Hava Ordusu: “İstikbal Göklerdedir”	96
5.3. Demokrat Parti Perspektifinde Hava Kuvvetlerinin Savunma Politikalarındaki Stratejik ve Yenilikçi Yaklaşımları	100
5.3.1. Türk Hava Kuvvetleri ve NATO ortak güç yapılanması ile savunma dinamikleri	102
5.3.2. Türk Hava Kuvvetleri envanterine jet uçakları ve radar sistemlerinin dahil edilmesinin savunma mekanizmasına katkıları	103
6. SONUÇ	107
KAYNAKLAR	111
EKLER	124

KISALTMALAR

ANA	: American National Arciheves
BAC	: Birleşik Arap Cumhuriyeti
BCA	: Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
TDK	: Türk Deniz Kuvvetleri
THK	: Türk Hava Kuvvetleri
TKK	: Türk Kara Kuvvetleri
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

1. GİRİŞ

Türk siyasi tarihinin en kritik öneme sahip olaylarının başında, çok partili hayata geçilmesi gelmektedir. Aradan yaklaşık beş yıl geçmişti ki, Türk milleti bu sefer iktidar değişikliğine karar verdi. Böyle bir tarihi devrimle siyasi, sosyal, ekonomi, eğitim öğretim ve dış politika gibi alanlarda belirgin bir dönüşüm yaşanmaya başlandı. Demokrat Parti, ilk dört yıllık iktidar evresinde ismiyle bütünleşir icraatlara imza attı. Türk demokrasi izlenen adaletli ve realist politikalarla daha üst seviyelere taşındı. Genel anlamda oluşan pozitif görüntü aracılığıyla 1954 seçimlerinde Menderes, iktidarını daha da güçlendirdi. Fakat iktidar bundan sonraki süreçte kuruluş ilkelerinden uzaklaşmış ve fabrika ayarlarına dönmesi imkânsızlaşmıştı. Türkiye'nin gerçek manada ilk sivil iktidar partisi, genlerine dönemedikçe sosyoekonomik dengeler alt üst oldu. Birçok alanda çözüm bekleyen sorun giderek kronikleşti. İktidarın gün geçtikçe kan kaybetmesine 6-7 Eylül olaylarındaki (1955) gibi kamu otoritesinin kaybolması eklenince Demokrat Parti iyiden iyiye prestij kaybına uğradı. Geline nokta bazı zamanlar Türk Silahlı Kuvvetleri [TSK] içinde kimi kesimleri rahatsız etti. Esasen bir takım provokatif teşebbüslere rağmen genel anlamda, Menderesli yıllar hükümet-ordu ilişkilerinin mutedil bir zeminde yürütüldüğü dikkatlerden kaçmadı. Bunda, savunma meselelerinin her şeyin üstünde tutulması büyük rol oynadı.

Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında (1950-1960) savunma alanında yürütülen etkinliklerin analizinin yapıldığı bu çalışma öncesi çok uzun süren bir kaynak araştırılması gerçekleştirildi. Dönemin gelişmelerini açıklayan eserlerle birlikte özellikle geniş kapsamlı bir süreli yayın taraması yapıldı. Gazete ve dergilerde geçen belge değerine sahip haberler ile makaleler titizlikle irdelendi. TBMM tutanaklarına geçmiş askeri alana dair konuşmalar ve arşiv belgeleriyle çalışma desteklendi. Tüm bu araştırmalar sonunda, Menderes ve mesai arkadaşlarının ordunun komuta heyetiyle kavgalıymış gibi gösterilmesinin bilimsel dayanağının olmadığı kanısına varıldı. Demokrat Parti üzerine daha önceki yıllarda kaleme alınmış akademik çalışmalarda, savunma sanayi ve vatan müdafaası üzerine yürütülen çabaların hep geri plana itildiği ulaşılan bir diğer sonuç oldu. Kısaca çalışma Demokrat Parti'nin askerle olan

ilişkilerinden hareketle, teknolojik gelişmeler ve dış yardımlar sayesinde ordunun baştan sona yeniden dizayn edilmesi üzerine kurgulandı.

Giriş kısmının hemen akabinde Türk demokrasisinde çitayı yükselten çok partili hayata geçiş, partinin kurulma koşulları ve iktidar yolculuğuna değinildi. Esasen Türk siyasetinde gerçek kırılmanın “Yeter Söz Milletindir” çıkışı ya da siyasi sloganı ile başladığı hatırlatıldı. Birinci bölümün ilerleyen sayfalarında, askeri yatırımları zorunlu kılan dış politikadaki olaylara yer verildi. Menderes devrinde dış politikanın ekseninin Sovyet tehdidinden dolayı tamamen Amerika yörüngesine oturduğu vurgulandı. Amerika ile olan ilişkiler özelinde, NATO üyeliğinin Türkiye’nin askeri gücünü ve jeopolitik konumunu uluslararası arenada nasıl popüler hale getirdiği işlendi. Menderes hükümetinin vatan savunması ve güvenlik tedbirleri kapsamında Avrupa ve Ortadoğu ülkeleriyle olan diyalogları mihenk taşına yatırıldı. Bu dönemde patlak veren Kıbrıs sorununun Türkiye’yi hariciye ve savunma sanayiinde yeni arayışlara sevk ettiği belirtildi. Yunanistan’ın Kıbrıs’a göz dikmesi Demokrat Parti hükümetini, bir tarafta dış politikada ihtiyatlı davranmaya mecbur kılarken diğer yandan askeri gücünü takviye etmeye zorladı. Menderes zamanında, dış dünyada yaşananlar ile savunma sanayi yatırımları birbiriyle paralellik gösterdi.

İkinci bölümde, tarih boyunca kara savaşlarında büyük zaferlerle adını duyuran Türk Kara Kuvvetlerinin yaşadığı evrim enine boyuna incelendi. Menderes iktidarı, ordu ve sivil demokrasinin paydaşları arasında her zaman bir denge politikası izlemeye itina etmişti. Bu bağlamda üst düzey askeri heyetlerden gelen uyarılar ve Amerikan yardımları göz önünde bulundurularak kara ordusu tepeden tırnağa değışime uğradı. Dünya konjonktürü, Cumhuriyet’in kuruluş aşamasındaki süreçten çok farklı şartlara savrulmuştu. Kara ordusu tüm devletlerin öncelikli savunma aygıtı olarak konumunu/değerini korumaktaydı. Demokrat Parti, teknolojik gelişmelerle eş güdümlü biçimde Türk Kara Kuvvetlerinin teçhizat gereksinimlerini karşılamaya son derece önem verdi. Ordunun hareket kabiliyetini üst düzeye taşıyacak yeni alet ve araçlar temin edildi. Milli Savunma Bakanlığı, askerin uluslararası gelişmeler ile ilintili şekilde “talimat ve manevra” çalışmalarında değışikliklere gitti. Türk kara ordusu, gün geçtikçe profesyonel bir hüviyet kazandı. Kore Savaşı ve NATO üyeliği süreçlerinde, Türkiye’nin farklı yerlerinde açılan yabancı devletlere ait üsler aracılığıyla dışardan gelmesi muhtemel tehditlere karşı meydan okundu. Kara ordusunun lojistik gereksinimleri tek tek giderilirken, stratejik eğitimlerle personelin her daim diri ve uyanık olması sağlandı.

Demokrat Parti zamanı, Türk askeri için sürekli teyakkuz halinin yaşandığı bir aşama olarak tarihe geçti. Bu yüzden iktidar mensupları hiçbir zaman askeri harcamalarda kısıtlamaya gitmeyi düşünmediler.

Üçüncü bölümde, Büyük Savaş'tan (1914-1918) sonra dünyada daha fazla önem kazanan donanma gücünün artırılması konusunda Menderes iktidarlarının hummalı çabaları işlendi. Aslında Demokrat Parti, hiçbir seçime girerken ordunun kuvvetlendirilmesi adına yapılacakları siyasete alet etmedi. Savunma sanayi ile askeri teknolojiyi destekleme gayretleri doğrudan milli görev sayıldı. Aynı bakış açısı, Türk karasularının güvenli hale getirilmesi amacıyla atılan adımlarda da kendini hissettirdi. Mavi vatanın dört bir yanı güven altına alındı. Demokrat Parti, Türkiye'nin sırf kara sınırlarına hapsedilme çabalarını boşa çıkardı. NATO'nun ön gördüğü denizcilik standartları bir an önce yakalanmak için yoğun mesai harcandı. Menderes'in donanmayı güçlendirme etkinlikleri, Atatürk döneminde onanan Kabotaj Kanunu (1 Temmuz 1926) aracılığıyla elde edilen hakları daha da pekiştirildi. Tüm bu uğraşlar sonunda denizlerde Yunanistan ve Sovyet Rusya'dan gelecek tehditlerin önüne set çekildi.

Dördüncü bölümde, modern devirlerde ayakta kalmayı başaran devletlerin olmazsa olmaz savunma sahası yani "havacılık" konu edinildi. Dünyada olduğu üzere Türkiye'de de havacılığın çok eski bir tarihi yoktur. Fakat II. Dünya Savaşı'nda (1939-1945) adeta facia niteliğinde yaşanan gelişmeler, hava savunmasında büyük adımlar atılmasını kaçınılmaz noktaya getirdi. Türkiye'nin bu adımları tek başına atmasının mümkün olmadığını kavrayan Demokrat Parti, ilgili alanda Amerika ile koordineli davrandı. Hava savunması diğer savunma alanlarına kıyasla hem çok daha masraflı hem de oldukça stratejik öneme sahipti. Menderes ve Demokrat Parti kadroları, batılı devletlerle kurduğu ekonomik yahut diplomatik diyaloglar aracılığıyla Türk Hava Kuvvetlerinin envanterine yeni uçaklar kazandırdı. Türk hava sahası yedi yirmi dört gözlemlenmeye başlandı. Böylece "hava sınırı olgusu" milli bir anlayışla gelişerek taşıdığı değer yetkililerce iyice anlaşıldı. Demokrat Parti iktidarları, tam anlamıyla yeterli olmasa da karadaki askeri sanayi ile hava savunmasını birbiriyle buluşturdular. Nihai aşamada, kara ve deniz orduları kadar hava ordusuna da ağırlık verilerek yatırımlar yapıldı.

2. TÜRK SİYASİ HAYATINDA DEMOKRAT PARTİ

2.1.Dörtlü Takrir ve Partinin Kuruluşu

Devrimlerin lideri Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyet'i ilan ettikten kısa bir süre sonra zihninde çok partili demokratik hayata geçmeyi tasarladı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin[CHP] kuruluşunun (9 Eylül 1923) üzerinden henüz bir yıldan az bir vakit geçmişti ki, bu sefer Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu (17 Kasım 1924). Böylesi bir teşebbüs, savaştan çıkarak yeni devlet tesis etmiş hiç bir liderin kolay kolay göze alamayacağı bir hamleydi. Ne var ki, katılımcı demokrasi Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulmaya çalışıldıysa da konjonktürel yapı ve halkın bilinç düzeyinin yetersizliği buna müsaade etmedi (Akkaya, 2010, s. 26).

CHP, uzunca bir süre siyasi rejimi “Tek Parti” iktidarı ile ayakta tuttuğunu savunmuş ama dünyada olup bitene karşı daha fazla ayak direyememiştir. Birleşmiş Milletlere[BM] girme konusunda hayli istekli görünen CHP iktidarı, menzile varmak uğruna çok partili hayata geçilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü (1884-1973), II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) temsili demokrasiyi önceleyen Batı bloğunun muzafferiyetiyle sonuçlanmasına müteakip, Türkiye Cumhuriyeti adına hemen kolları sıvadı. İnönü, makul bir manevrayla parti içi muhalefetin önünü açarak yeni bir siyasi örgütlenmenin doğuşuna ortam hazırladı. İncelikli ve stratejik bir yol haritası izlenerek, Demokrat Parti'nin[DP] kurulmasına çanak tutuldu (Nalbant, 2019, s. i).

Muhalifler, tepkilerini artık sözlü olmaktan çok yazılı bir şekilde dile getirmeye başladılar. Anılan tepkinin ilk manifestosu, CHP grubunda da müzakere edilen “Dörtlü Takrir (Demokrasi Beyannamesi)” olarak tarihe geçti (Akandere, 2021, s. 33). Belgeye böyle bir ismin konmasının gerekçesi, altında dört Milletvekilinin imzasının yer almasıydı. Esasen İzmir Milletvekili Celal Bayar (1883-1986), Aydın Milletvekili Adnan Menderes (1899-1961), İçel Milletvekili Refik Koraltan (1889-1974) ve Kars Milletvekili Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966) 7 Haziran 1945 tarihli önerge aracılığıyla Türk demokrasine büyük ölçüde yön verdiler (Albayrak, 2004, s. 43, 44). Bundan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. DP'nin kuruculuğunu da yapacak bu dört isim, mesleki statüleri itibarıyla partinin seçkin/elit bir kimlikle doğmasını sağladı (Lewis, 2009, s. 407).

Önerge, kamuoyuyla paylaşılmadan önce hayli zorlu bir süreçten geçildi. Takrir çalışmalarını yürüten heyet arasındaki farklı yaklaşımlar ve keskin fikir ayrılıkları ancak istişareler sayesinde aşılaraq ortak bir zeminde buluşuldu. Vekiller, kendi aralarında yaptıkları hararetli toplantılarda uyarı niteliği taşıyan bir takrir hazırlanması konusunda uzlaştılar. Bayar, daha kapsamlı bir belgenin kaleme alınmasından yana tavır koymuştu. Menderes ve Köprülü ise, oldukça ihtiyatlı davranarak ilk etapta “değişim” sloganı ile yola koyulmanın derdine düşmüşlerdi. Bayar’da çok geçmeden dava arkadaşları gibi düşünmeye başlayınca, Dörtlü Takrir nihayet kaleme alındı (Bozdağ, 1993, s. 34).

Takririn hemen başında “otokrat demokrasi” ye (Koçak, 2016, s. 11) karşı çıkan vekiller, gerçek demokrasinin bir an evvel hayata geçirilmesi zaruriyetini vurguladılar. Demokratik uygulamaların tabanın sesi olduğuna değinilen önergede, “demokrasi-refah” seviyesi arasındaki organik bağa dikkat çekildi. Çağı doğru okuma ve anlamının önemine değinildi:

"Dörtlü Takrir'in temel argümanı, demokrasi idealinin hem Cumhuriyet'in hem de CHP'nin kurucu kimliğinin ayrılmaz bir parçası olduğudur. Önergeyi veren isimlere göre, Türk toplumunun büyük bir çoğunluğu, ülkenin gönenç ve huzura kavuşmasının tek yolunun bu demokratik ilkelerin kağıt üzerinde kalmayıp fiilen hayata geçirilmesinden geçtiğine inanmaktadır." (Yıldırım, 2015, s. 75,76)

Dörtlü Takririn altında başka niyetler yattığını düşünen kişilerde ortaya çıktı. Fakat takririn müdavimleri, tüm dünyada özgürlük atmosferi varken Türkiye’nin gelişmelerden kendisini soyutlamasının mümkün olmadığını belirttiler. Öyle ki, Tek Parti döneminden farklı olarak Türk milletinin artık demokratik haklarını kullanacak olgunluğa eriştiğinin altı çizildi. İlk TBMM tarafından hayata geçirilen 1921 Anayasası’nın özünde yer alan 'demokratik yaklaşımın' yönetim anlayışına tam anlamıyla hakim kılınması gerektiği, dönemin her platformunda ivedilikle dile getirilmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu demokratik ilkelerin hayata geçirilmesinde daha fazla gecikilmemesi gerektiği yönünde güçlü bir toplumsal ve siyasi mutabakat vurgulanmıştır.

Önergenin temsilcileri, Türk kamuoyu ve Meclisin aklında en ufak bir tereddüte mahal bırakmamak adına metnin en sonuna “*Takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla arz ederiz*” (Feroz, 2020, s. 28) ifadesini eklediler. İlginç olan ve Türk siyasetinde kırılmaya yol açan, Dörtlü Takrir daha parti grubunda okunur okunmaz hararetli tartışmaların baş göstermesiydi. Dörtlü Takririn imza sahipleri maksatlarını izah ederken ortam iyiden iyiye gerildi. Menderes, meclis grubundaki müzakerelerin yedi saat

boyunca şahıslarına yönelik ağır bir sözlü saldırı sürecine dönüştüğünü ifade etmiştir. Bayar ile Menderes'in konuşmalarına cevap vermek üzere kürsüye çıkan Şükrü Saracoğlu (1886-1953) "*Takriri verenler bunu geri almalıdır*" diyerek tutumunu açıkça ortaya koydu. Bayar ise, "*Bu Takrir alınmak için verilmemiştir*" sözleriyle kararlı bir duruş sergiledi (Ataoğlu, 2008, s. 29). O duruş gücünü, yeni kurulacak partinin net bir biçimde duyulmaya başlayan ayak seslerinden almaktaydı.

Önerge, CHP ve yönetimi tarafından hiç de iyi karşılanmadı. TBMM'de herkese açık şekilde görüşülmesi istenen takrir, CHP grubunda gizli oturumda ele alındı (Uran, 1959: 432). Beklenen olmuş ve 12 Haziran 1945 günü parti grubu önergeyi reddetmişti. Bu durum önerge sahiplerini yıldırmaq bir tarafa dursun, aksine daha da hırslandırdı. Vekiller, cesur bir girişimle konuyu Meclis gündemine taşıdılar. Gelişmeler CHP içindeki meselelerin giderek büyümesine yol açtı. Yıllardır kamuoyundan habersiz şekilde hal olunan birçok konu, takrir sayesinde ortaya dökölüp saçıldı. Partinin prestijini sarsan asıl gelimeyse Bayar'ın istifasını duyurmasıydı. "Karşı devrimin öncüsü" Menderes ise, sesini daha geniş kitlelere duyurmak amacıyla basından da istifade etmekten geri durmadı. Dönemin önde gelen basın organlarından Vatan gazetesinde CHP'deki "totaliter" yapıyı göz önüne serdi (Menderes, 1945, s. 1, 2). Ağır eleştiriler karşısında CHP yönetimi derhal hareke geçip Menderes, Köprölü ve Koraltan'ı partiden tasfiye ettiler (Apuhan, 2010, s. 69). Tabiri caizse CHP'deki iç hesaplaşma yol ayrılıklarıyla sonuçlandı.

Yaşananların baş aktörlerinden Bayar dikkate değer bir öngörüyle, "*Bugünkü Halk Partisi'nin bu fikirleri kabul etmesi, eşyanın tabiatına aykırıdır. Hele bu takirde bizim imzalarımız varsa*" (Bayar, 2010, s. 33) tespitiyle parti içi muhalefetin ne denli gelişmediğini aktardı. CHP'de çoğunluk, siyasi hürriyete hemen olanak tanımaya hayli temkinli bir şekilde yaklaştı. Ancak diğer taraftan, CHP yönetiminin muhalefet boşluğunu doldurmak maksadıyla bir parti kurulmasına sıcak baktığı da iddia ediliyordu (Karpat, 2008, s. 250). İddia sahiplerine göre, yıllardır tek başına devleti yönetmekten bitkin düşen CHP, ülkede siyasi ortamın demokratikleşmesine dolaylı yoldan katkı sağlamıştı. Tasfiyeler sayesinde önerge sahiplerinin partiden ayrılarak yeni bir siyasi oluşuma girmelerinin önü açılmıştı. Türk siyasetindeki kaotik atmosfer ister istemez, çok partili demokrasinin doğmasının "besin kaynağı" oldu. Demokrasi ülkede bunalımları aşarak yerleşiyordu.

Takririn reddine müteakip yeni bir parti kurulup kurulmayacağı, herkes tarafından merak edilmekteydi. Milliyet gazetesinin başyazarı Abdi İpekçi (1929-1979), yıllar sonra yaptığı bir röportajda Bayar’a 1945 yazında kafasında parti kurma düşüncesinin var olup olmadığını sordu. Bayar, bu tarihi soruya “*O vakit yoktu, ben kendi hesabıma söylüyorum. Diğer arkadaşlar hesabına söyleyemem. Halk Partisinin normal bir parti haline getirmek için mücadele edecektik parti içinde...*” (Burçak, 1979, s. 59) şeklinde yanıt verdi. Esasen Bayar ve ekibinin ilk etaptaki hedefi, CHP’yi özgür tartışma ortamının yapıldığı bir zemine taşımaktı. CHP’de köklü bir geçmişe sahip bu şahısların, İnönü ve Onun siyasi karizmasından çekindikleri yadsınamaz bir gerçek olarak tarihe geçti (Aydemir, 2024, s. 225). Ne var ki, ekibin tamamı CHP’de istenmeyen adamlar olarak ilan edilmişlerdi. Bunun üzerine 1945 yılının sonunda DP’yi kurma kararlılığı ile eski arkadaşlarına rest çektiler. Bir türlü bitmek bilmeyen politik kavga, Türk siyasi tarihinin en dikkat çeken belki de “merkez sağın merkezi” sayılacak partiyi ortaya çıkardı. DP iktidara karşı, “iktidarın içinden” kemikleşmiş bir muhalefet partisi olarak tarihteki yerini almayı başardı.

Kemalist kadroların, ana hedeflerinden biri ilk yola çıkıldığı andan itibaren demokrasiyi her açıdan egemen kılmaktı. Bunu gerçekleştirmenin yolu iktidarı denetleyebilecek bir muhalif partisinin kurulmasından geçmekteydi. Dönemin şartlarına bakıldığında, oluşturulmaya çalışılan muhalefet engellenmemiş fakat kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Güdümlü bir muhalefet partisinin kurulmasının istenmesi mevcut siyasi ortam hesaba katıldığında makul karşılanacak bir durumdu (Tunaya, 1952, s. 563). Hal böyle olunca, TBMM’de iktidarı denetlemek adına bağımsız milletvekillerinden “Müstakil Grup” (1939-1946) isimli bir yapı kuruldu. Ancak iktidara bağlı şekilde hareket eden bu grup, tam manasıyla muhalefet görevini yerine getiremedi. Cumhurbaşkanının doğrudan yönlendirmesiyle hayata geçirilen Müstakil Grup’un gerçek bir muhalefet işlevi gördüğünü iddia etmek gerçekçi değildir. Söz konusu siyasi oluşumun, yalnızca önceden belirlenmiş sınırlar dahilinde hareket eden bir denetim mekanizması olarak yapılandırıldığı açıkça görülmüştür.

Esasen, Meclis çatısı altında hükümet politikalarına yönelik yükselen eleştirel sesler, meşhur önerge verilmeden çok daha önce mevcuttu. Milletvekilleri arasındaki bu hoşnutsuzluk ve muhalif duruş; Türkiye’nin BM Anayasası’nı onaylamasıyla üstlendiği uluslararası yükümlülükler, Şirket-i Hayriye’nin devlet kontrolüne geçmesi ve özellikle mülkiyet yapısını tartışmaya açan Çiftçiye Topraklandırma Kanun Tasarısı gibi kritik

konularda somut bir dirence dönüştü. Ayrıca 1945 bütçesinin, özellikle de ilk yedi aylık harcama kalemlerine karşı hatırı sayılır bir parlamenter grubunun sergilediği sert muhalefet, siyasi kırılmanın ayak seslerini önceden duyurmaktaydı. Meclis görüşmelerinde ret oyu kullanan vekil sayısı ilk başlarda yalnızca beş iken, muhalif hareketinin belirginleşmesiyle bu sayı giderek arttı. Dört Milletvekilinin önergeyi CHP grubuna vermesi ile somutlaşan muhalefet hareketi, partiden ihraçlarla farklı bir boyut kazandı. Dört muhalif Milletvekili, milli egemenlik ilkesinin tam olarak uygulamasını ve parti içinde demokratik işleyişin sağlanmasını verdikleri önerge ile dile getirmişlerdi. Önergenin reddedilmesi sonrasında 21 Eylül 1945'te Köprülü ve Menderes, 27 Kasım 1945'de Koraltan CHP'den ihraç edildiler. Bu gelişmenin neticesinde Bayar, 26 Eylül 1945 tarihinde milletvekilliği görevinden ayrıldığını beyan etmiştir. Verilen önergenin olumsuz sonuçlanması üzerine muhalif kanat, yeni bir siyasi oluşuma gitme kararı alarak parti kurma sürecini başlatmıştır.

CHP içindeki ismiyle “Takrirciler” olarak anılan grubun, temel amacı parti içinde reform yaparak çoğulcu demokrasinin önünü açmaktı. Bayar, hedeflerinin önce CHP içinde ıslahat yapmak olduğunu fakat bunu gerçekleştiremeyeceklerini anladıklarında yeni parti kurmaya karar verdiklerini ifade etmişti (Bayar, 2010: 39). Partiden ihraç edildikten sonra Bayar, *“Siyasi partiyi kuracağız, bu muhakkaktır. Partinin kuruluşuna hükümetçe müsaade edilip edilmeyeceği, partinin ne isim alacağı hakkındaki suallerinize kısaca söyleyeyim ki, iş henüz bu raddeye gelmiş değildir”* tespitiyle durum değerlendirmesinde bulundu (Akkerman, 1952, s. 45).

Günden güne iktidar partisinin içinde büyüyen muhalif düşünce, güçlendikçe yeni bir siyasi oluşuma dönüşeceğinin sinyalini vermekteydi. Dernekler Yasası'nda 15 Haziran 1945 günü gerçekleştirilen değişiklik ile parti kurmayı hükümetin iznine bırakan madde revize edildi. Böylece belirli kurallar çerçevesinde kişilere parti kurma hakkı tanındı. Siyasi kulvarda ilk atağa kalkan Nuri Demirağ (1886-1957) ve ekibi oldu. Demirağ, 7 Temmuz 1945 günü parti kurmak istediğini belirten dilekçeyi İstanbul Valiliğine postaladı. *“Hükümeti devirmek, iktidar mevkiine geçmek hırsı ile kurulmak istenen bir teşekkül de değildir”* (Cumhuriyet, 1945, s. 3) parolasıyla yola koyulan Demirağ ve arkadaşları, 22 Eylül 1945'te İçişleri Bakanlığından Milli Kalkınma Partisi'nin[MKP] kuruluş iznini almayı başardılar (Akkerman, 1950, s. 93).

MKP, dörtlülerden önce davranarak kurulmuş ve çok partili yaşamın ilk muhalif partisi olmuştu. Buna rağmen çok etkin bir muhalefet gerçekleştiremeyerek, çoğu zaman

siyaset alanında adeta yok sayılmıştır. Parti merkezinin İstanbul'a konuşlanmış olması, Anadolu'da sesinin kısık çıkması, sivil halkla bütünleşemeyişi, üyelerinin siyasi deneyimden yoksun oluşu, İnönü'nün laikliğe dair endişeleri nedeniyle Demirağ'a itimat etmemesi ve partinin içsel bütünlüğünü sağlayamaması MKP'yi pasifize eden en temel faktörlerin başında gelen unsurlardır (Avşar ve Kaya, 2021, s. 122). Fakat yine de MKP'nin organize oluşu DP'yi kuracak kadrolara güç verdi. Dörtlülere asıl motive eden MKP'nin başarısız muhalefet deneyimiydi. Bu durum İnönü'yü yeni arayışlara yönlendirdi. İnönü, 1 Kasım 1945 günü Mecliste gerçekleştirdiği konuşmasında Türk demokrasisinin tek eksiğin sesi gür çıkan bir muhalefet partisi olduğunu açıkça ifade etti (Cumhuriyet, 1945, s. 5). Yeni partinin tesisi için siyasi ortam her açıdan müsait hale gelmişti.

Dörtlüler arasında "lider kim olacak?" sorusu zihinleri hayli meşgul etti. Menderes, Köprülü ve Koraltan siyasi kariyeri gayet parlak olan Bayar üzerinde uzlaştılar. Bayar'ın liderliği CHP'liler arasında da hüsünkabul gördü. CHP Grup Başkanvekili Kazım Özalp (1882-1968), İnönü'nün kendisi ile iletişime geçerek Bayar'ın muhalefet partisi kurmasına çok sıcak baktığını aktardı (Toker, 1990: 67-68). Henüz yolun başındayken Bayar, neredeyse her kesimin olurluğunu almıştı. Ortaya çıkan tablo, gelecekte Bayar'ın Cumhurbaşkanlığının ayak sesleri niteliğindedir. Ne var ki, ilerleyen yıllarda iki siyasi hareket arasındaki diyalog 1945'in atmosferinden hayli farklı şekilde sağlanacaktı.

Dönemin konjonktürüne göre hareket eden İnönü, çok partili hayatın önünde engel olmamak için konum aldı. Bayar ise, bazı beyanatlarında aslında İnönü'nün çok partili rejimi içine sindirmediğini ve DP'nin kurulmasına mecburen boyun eğdiğini dillendirdi (Naskali, 2015, s. 30). Zira 1945 San Francisco Konferansı'nda, Türk heyetine Tek Parti iktidarından vazgeçmesi gerektiği alenen bildirildi (Kasalak, 1997, s. 225). Bu talep, Cumhurbaşkanı İnönü ile paylaşılarak uluslararası arenadaki negatif pozisyonundan kurtulmamızın zorunluluğu ifade edildi. İç ve dış politikadaki gelişmeler karşısında, çok partili sisteme geçiş için somut adımların atılması kaçınılmazdı. Bayar, 1 Aralık 1945'te yeni bir parti kuracağını deklare etti (Akandere, 2021, s. 98). Partinin ismi hakkında birçok fikir ortaya atılsa da nihayetinde tek bir isim üzerinde uzlaşıldı. Demokrat Halk Partisi, Milli Demokrat Parti, Kemalist Parti, Demokrat Çiftçi Partisi, Köylü ve Çiftçi Partisi gibi isimler üzerinde saatler süren tartışmalar yapıldı. Bayar, dört kurucunun sırayla başkanlık ettiği toplantıların birinde "Demokrat Parti" ismi üzerinde anlaşıldığını

kamuoyuyla paylaştı (Toker, 1990, s. 80). DP'nin yasal kuruluş süreci, 7 Ocak 1946 tarihinde Koraltan'ın hazırlanan resmi bildirgeyi İçişleri Bakanlığı'na sunmasıyla başlamıştır. İlgili evrakın Cumhurbaşkanlığı makamınca onaylanmasını müteakip, partinin kuruluşu hukuki bir geçerlilik kazanarak Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır.

DP'nin kurulması, yurt içi ve dışında ciddi ses getirdiği gibi vatandaşlar arasında büyük bir heyecana yol açtı. İktidar partisiyse, olaya daha serinkanlı yaklaştı. CHP, halk arasında “Demir Kırat” (Aydemir, 2019, s. 129) diye anılan DP'yi MKP'den farklı bir konuma oturttu. Zira DP, kısa bir zamanda büyük halk kitleleriyle iletişime geçerek iktidara göz kırpmaya başlamıştı (Seyhan, 1966, s. 281). Menderes, “*partimizin ilk kuruluş zamanlarında iktidar partisi yumuşak ve samimi göründü. Kısa bir müddet sonra partimizin yurdun her tarafında kuvvetlenmeye başladığı görüldü. Bu durum birdenbire değişti*” (Burçak, 1979, s. 64,65) sözleriyle CHP'deki tutum değişikliğine işaret etti. DP örgütlenmesini tamamlayıp halkın teveccühünü kazandıkça, CHP'nin kaygıları daha da çoğaldı. Hatta zaman zaman iktidar partisinin endişeli tavrı, demokrasinin önüne geçti ve DP'nin yükselişini engellemeyi bir politikaya dönüştürdü.

2.2. Parti Programı ve Tüzüğü

DP'nin resmi kuruluş aşaması tamamlandıktan hemen sonra başta İstanbul ve Ankara olmak üzere tüm ülkede teşkilatlanma evresi başlamış oldu. Bu sayede parti kadroları, halkla bir araya gelerek yapacaklarını anlattı. DP'nin henüz yolun başındayken en temel gayesi özgün bir parti programı ve tüzüğü ile vatandaşlara kendisini kabul ettirmektir. Bu süreçte karşılıklı fikir alışverişleri, istişareler ve mitinglere son derece büyük önem verildi. Partinin programının tespiti adına Menderes, Koraltan, Köprülü ve Bayar farklı organizasyonlar aracılığıyla halkın nabzını tutmaya gayret ettiler (Bozdağ, 2005, s. 120,121). Beyin takımı Türkiye'nin siyasi, ekonomik ve sosyal gerçekleri ile örtüşen bir program hazırlamak için didindi. Havada kalacak Halkçı söylemlerden ziyade doğrudan sahaya inilerek, parti kurmayları tarafından yerinde teşhis ve tespitler yapıldı.

Kamuoyunda DP'nin yetkili birimlere sunduğu program ve tüzük ciddi merak uyandırdı. İlk Genel Başkan Bayar, basın toplantısında DP'nin tüzüğü ve programı hakkında bilgi vererek merakları kısmen giderdi (Şenşekerci, 2000, s. 194). Cumhuriyet'in ilk zamanlarında kurulmuş Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının tüzüğüne benzerliğiyle dikkat çeken DP tüzüğü, 47 ana program ve 85 temel maddeden

oluştı (Çolak, 2002, s. 776). Programın 24.maddesi devletin özellikle mali açıdan küçültülmesine yöneliktir. Liberal temeller (43.madde) üzerinde yükselen DP, yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmesini öngörüyordu. Kamu İktisadi Teşebbüslerin satışı (48.madde) ve çoğu tekelin özelleştirilmesi (51.madde) parti programda öne çıkan diğer maddelerdi. İç ve dış borçlanmanın (74.madde) gerçekleştirilmesi ise belirli esaslara bağlandı (Aydoğan, 2009, s. 141).

Tüzüğün 43.maddesine göre, büyük kongreye kadar kurucular Genel İdare Kurulunu meydana getireceklerdi. Parti merkez örgütü Başkan, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanından ibaret olacaktı. Bu üç organ, büyük kongre üyeleri tarafından seçilecekti. Kongre, iki yılda bir toplanacak ve Genel İdare Kurulu her zaman en yetkili birim sayılacaktı. Taşra teşkilatında il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden üyeler bulunacaktı. İşleyiş dışında kalan maddelerde, hükümet olundugundaki etkinlikler ve vatandaşların yararına yapılacak işler uzun uzadıya açıklanmıştı (<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/server/api/core/bitstreams/d8014161-27bd-49b0-9a09-bd023ab20deb/content>). Ekonominin can damarının tarım olduğunun vurgulanması, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe kavuşturulması, piyasalara mecbur kalınmadıkça dokunulmaması ve en temel hedefin demokratik bir atmosferde milli kalkınma şeklinde saptanması DP'ye Halkçı bir parti imgesi kazandırdı.

Bir takım vaatler sayesinde geniş kitlelere ulaşmayı başaran DP'nin 1946 programında, CHP'nin bürokrasideki egemenliğine son verme düşüncesinin varlığı ayan beyan belliydi. Ekonomide Devletçi felsefenin yerini liberal uygulamaların alacağı mesajı verilmişti. Altı ok terk edilmiyor ama gözden geçirilerek konjonktüre göre yorumlanıyordu. Parti, rejime muhalif değildi fakat sivil demokrasinin yerleşmesi için çabalayacaktı. Kısaca DP, önceki yıllarda varlığını sürdüren muhalif partiler gibi “güdümlü” bir siyasi organizasyon olmayı reddetti. DP'nin ilk programında, doğrudan doğruya savunmaya yönelik maddeler bulunmamaktaydı. Bu hassas konu, çeşitli alanlar hakkında kanaat bildirilirken ele alınmıştı. Programın 12.maddesindeki şu ifadeyle, “*Memleketimizin istiklâlini veya toprak bütünlüğünü bozmayı*” (Demokrat Parti, 1946, s. 4) tüm düşmanlara gözdağı verildi. Ulaşım ve ulaştırma ile ilgili tespitlerde bulunurken, “*İstikbâl hava nakliyatındadır. Bu konu üzerinde Önemle duracağız*” (Demokrat Parti, 1946, s. 23) sözleriyle hava ordusuna yatırım yapılacağı ima edildi. Donanma yatırımlarına dair ülkenin stratejik önemine dikkat çekildi:

“Memleketimizin üç tarafı denizle çevrilidir. Coğrafi durumumuz endüstrisi, ticareti ve sporu ile bize, en ileri denizci bir millet olarak yetişmek fırsat ve kabiliyetini vermektedir. Denizciliği, Türkün büyük, millî ülküsü olarak kabul ediyoruz”. (Demokrat Parti, 1946, s. 25).

2.3.Yeter Söz Milletindir! Seçim Beyannamesi

DP’nin oluşturduğu atmosfer aracılığıyla “Yeni Seçim Kanunu” kabul edilmiş ve tüm seçimler için geçerli olmak üzere “adli teminat” şartı esas alınmıştı. Özetle, seçimler yargı denetiminde yapılacak ve her hangi bir parti boykot bahanesiyle seçimleri protesto edemeyecekti (Karpas, 2010, s. 323). DP artık daha rahat biçimde, vatandaşlara iktidara geldiklerinde neler yapacaklarını anlatabiliyordu. Seçim propagandası demokratik koşullarda icra edilmeye başlandı. Bu özgüvenle Menderes ve ekibi, 8 Mayıs 1950 günü seçim beyannamesini açıkladılar (Vatan, 1950, s. 1). Beyannamenin radyodan okunması ise, parti adına yurt genelinde gayet olumlu bir hava esmesine yol açtı.

Beyanname CHP seçim beyannamesini tenkid ile başlayıp tasarruf meselesi, ziraat, sakat yolda ısrar, hayat pahalılığı, alınacak tedbirler, iktisadi imkânlar, iktidarın mücadelesi, seçimlerde sükûn, kinciler, DP’nin faaliyeti, dış siyaset, söz milletindir ara başlıklarıyla tamama erdirilmiştir (Kaynar ve Kalkan, 2022: 149-154). Her bir bölümün bir önceki başlığın devamı olması nedeniyle sistematik bir bütünlük göze çarpmıştır (Şimşek, 2021, s. 401). Metnin giriş bölümünde, CHP tarafından sunulan seçim beyannamesindeki vaatlerin rasyonel temellerden yoksun olduğu ileri sürülmüş ve iktidarın geçmiş dönemdeki hatalı stratejileri eleştiri konusu yapılmıştır. Söz konusu bildiride; sivil girişimin üretim süreçlerine dahil edilmesi, vergi yükünün hafifletilmesi ve ekonomideki CHP hegemonyasına son verilmesi gibi temel değişimler öngörülmüştür. Ayrıca, mali disipline dayalı bir bütçe anlayışıyla milli gelirin artırılması ve yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi, belgede öne çıkan stratejik hedefler olarak kaydedilmiştir.

DP Beyannamesinde, devlet/kamu giderlerinin asgari düzeye indirilerek tasarrufa önem verileceği üzerinde ısrarla duruldu. Zira böyle bir önlemin diğer alanlarda yatırım yapılmasına olanak sağlayacağı belirtildi. İş hayatını engelleyen bürokratik sınırlamaların ve devlet müdahalelerinin azaltılacağı vat edildi. Milli sermayeye öncelik tanınarak özel teşebbüsün hızla büyütüleceği ifade edildi. Tek Parti döneminde izlenen mali siyasetin sermaye çevrelerini tedirgin ettiği hatırlatılarak güven ve istikrar vurgusu yapıldı

(Cumhuriyet, 1950, s. 1). Varlık vergisi gibi tedbirlere başvurulması ve dıştan sermaye gelmesinin önlenmesi ekonomik geriliğin sebebi olarak açıklandı. Yabancı ülkelerden para akışına olanak tanıyacak uygulamalara gidileceğinin altı çizildi.

Başta çiftçiler olmak üzere farklı toplum katmanlarının yaşam düzeylerinin yükseltileceğinin belirtildiği beyannamede, hayat pahalılığıyla mücadele yolları anlatıldı. Ulusa mal olmuş inkılâpların korunacağı bildirilerek bu sayede Atatürk devrimlerine olan bakış açısı göz önüne serildi. Anayasada, temel hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik maddelerin kapsamının genişletileceği söylendi. Dış politikaya da değinilen beyannamede, geleneksel bir hal almış İngiltere, Fransa ve ABD ile olan barışçı politikaların sürdürüleceğine yer verildi. Ancak Türk Amerikan dostluğuna ayrı bir parantez açıldı (Milliyet, 1950, s. 1-3).

DP'nin iktidar partisi gibi gerçekleşme imkânı olmayan hayali vaatlerle halkın oyunu kazanmayı düşünmediğini her fırsatta dile getirdi. Ülkenin yaşadığı meselelere realist bir bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışıldı. Irk, din, mezhep, sınıf farklılıkları gözetmeksizin bütün vatandaşlara hizmet etmeyi temel prensip kabul ettiklerini seslendirdiler. Beyannamenin nihayetinde, 14 Mayıs 1950 seçimleri için tarihe mal olmuş manifesto niteliğindeki “*Söz Milletindir*” söylemi yer buldu (Cumhuriyet, 1950, s. 1). Söylem halk arasında büyük rağbet gördü ve DP'ye geniş kitlelere ulaşmanın kapısını araladı. Parti, kısa süre zarfında çiftçi, işçi ve tüm emekçilerin gönlüne girmeyi başardı. Hatta CHP'nin ismindeki halk ifadesine rağmen DP halkın gerçek temsilcisi olarak popülarite kazandı (Aydın, 2021, s. 47- 48). Esasen DP ile CHP'nin seçim bildirgeleri karşılaştırıldığında ideolojik olarak büyük farklılıklar yoktu. DP liberalizmden CHP ise, 1945-1950 yılları arasında yürüttükleri politikalardan güç almaktaydı (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 66).

DP'nin seçim beyannamesinde dikkat çeken diğer bir noktaysa “devr-i sabık” ve bunun partide meydana getirdiği ihtilaftı. Bu noktada, DP'nin devr-i sabık oluşturmama taahhüdünün, 1950 seçimleri arifesinde Genel Başkan Bayar ile Menderes arasında yol açtığı uyuşmazlık dikkat çekiydi. Menderes, Genel İdare Kurulu'nda[GİK] devr-i sabık yapılmayacağının açık bir şekilde beyannamede yer almasını istedi (Şimşek, 2021, s. 406). Politik ve insani cazibesi dolayısıyla GİK'te bu fikir samimi destek buldu. Menderes, DP'yi kısa yoldan iktidara getirecek yolların temizlenmesini düşünmüş ve bu bağlamda gereksiz gördüğü maziyle hesaplaşmaya karşı çıkmıştı.

Partinin 1950 yılına ait seçim beyannamesinde askeri savunmaya dış siyaset bölümünde yer ayrıldı. Sovyet tehdidine dikkat çekilerek askeri yatırımlar ve ordunun güçlendirilmesinden “milli müdafaa” şeklinde bahsedildi. Kara, deniz ve hava ordusunu her daim güçlü tutmanın bir vatan borcu olduğu önemle vurgulandı.

“Dış siyasetten bahsederken, onun başlıca muvaffakiyet amili olan milli müdafamız hakkında da bir kaç söz söylemek isteriz. Yeryüzünde sulh ve emniyetin beş yıldır bir türlü teessüs edemediği şimdiki buhranlı dünya vaziyetinde, yakın bir komşumuzun memleketimize müteveccih karanlık emelleri karşısında, milli varlığımızın başlıca istinatgâhı olan Milli Müdafamızı ehemmiyetle göz önünde bulundurmak bir vatan borcudur”(Kaynar ve Kalkan, 2022, s. 154).

2.4.Demokrat Partinin İktidara Yürüyüşü: Beyaz İhtilal

CHP, söylemleriyle 1950’lerde demokratikleşme yolunda baskın bir rol oynadı. DP’nin varlığı CHP’yi demokratikleşme yolunda adımlar atmaya iten bir güç haline geldi. DP, iktidar partisinin birçok icraat ve politikalarını eleştirmişti. Bunlardan biride kuşkusuz Seçim Kanunu oldu. Bu konuda, iktidar partisi ile yaka paça mücadele etti. Mücadelede ederken ciddi mesafe kat etti ve Seçim Kanunu iç dinamiklerine kadar değiştirmek için yoğun mesai harcadı. Seçim Kanunu ile ilgili çalışmalar, İnönü’nün 1 Kasım 1949 günü Meclis açılış sırasında gerçekleştirdiği konuşmasında da yer aldı. İnönü, konuşmasının seçimler ile ilgili bir bölümünde şu sözleri sarf etti:

“Seçim Kanunu hususunda şu noktalar bilhassa ehemmiyetlidir: İyi niyet sahibi fakat vesveseli vatandaşların yüreğinde dahi seçimde hile imkânı olmadığı inancını yerleştirmelidir. Bunun için ne kadar tedbir alınsa yerindedir. Seçimde zor kullanma ihtimali kesin olarak önlenmelidir. (...) Seçime kadar, seçim esnasında ve yeni meclis gelinceye kadar memlekette selamet ve huzuru korumak için vatandaşın zihninde can ve malının ehemmiyeti hakkında kati bir inanç muhafaza etmek hükümetin başlıca vazifesidir. Oyunu vermek üzere sandık başına gelecek kadın, erkek her seçmenin tam bir serbestlik ve herhangi bir tecavüz, tazyik veya tehdit korkusuna düşmeksizin vatandaşlık hakkını sağlamak şarttır”. (İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, 1993, s. 88-89).

DP, 1946 seçimlerindeki şaibeli ortamın yeniden yaşanmasını istemiyordu. CHP’de 1950 Seçimleri için DP kadar olmasa da hassasiyet gösterdi. Bu noktada, Seçim Kanununun yenilenmesi için Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakülteleri

öğretim üyeleri, Oluşturulan on bir kişilik kurulun yapısı; Yargıtay ve Danıştay'ın yanı sıra, Türkiye'nin en yüksek üye sayısına sahip üç barosundan gelen temsilcilerle belirlenmiştir. Kurul, demokratik seçimin tam anlamıyla nasıl yapılacağını araştırıp ilgili makamlara bir rapor sundu (Aydın Tarihi, 1949, s. 8). Yeni Seçim Kanunu, 7 Şubat 1950 günü Meclis'te görüşülmeye başlandı. Buna göre seçimler gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimine bağlı kalınarak gerçekleştirilecekti. Ana muhalefet partisi DP, tasarımı ilke olarak destekledi. Ancak ayrıntılar üzerinde hararetli tartışmalar yaşandı. Özellikle toplantı hürriyeti meselesi gündeme geldiğinde Mecliste yer yerinden oynadı (Eroğul, 2003, s. 43). Her şeye rağmen eskiyle mukayese edildiği zaman, son derece demokratik bir içeriğe sahip olan kanun bir şekilde TBMM'de kabul edildi. Bu şartlarda Meclis, 24 Mart 1950 günü seçimlerin yenilenmesinde karar kıldı (TBMM, 1950, s. 1038-1046). Türk siyasetinde bundan sonra hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacaktı.

Türkiye'de 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlere yedi parti katıldı. CHP, bütün illerde DP ise Hakkari hariç tüm illerde, Millet Partisi 22 ilde, Milli Kalkınma Partisi 3 ilde, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi sadece İstanbul'da seçimlere katılım sağladılar (Yücel, 1997, s. 79). DP, %89,3'lük katılım oranı ile gerçekleştirilen genel seçimlerde geçerli oyların %55,2'sini alarak 416 milletvekili çıkarmayı başardı. Yıllardır tek başına iktidarda olan CHP ancak 69 milletvekili elde etti (TUİK, 2012, s. 5-9). Bu sonuçlarla hükümet el değiştirdi. Huzur ortamı içinde yapılan seçimler ve ortaya çıkardığı tablo, "kansız" veya "beyaz" ihtilal olarak nitelendirildi (İnan, 2007, s. 117-145).

DP'nin iktidar yürüyüşü büyük bir başarı ile sonuçlanmış ve Türk siyasi yaşamı ciddi bir kırılmaya tanıklık etmişti. DP, TBMM'de ise, %85, 4 temsil oranı sağladı. CHP'nin temsil oranı ancak %14,2'ye ulaşabildi. Öyle ki, CHP'den tekrar aday olan 226 milletvekilinden, aralarında TBMM Başkanı M. Şükrü Saraçoğlu'nun (1887-1953) da bulunduğu 188 siyasetçi seçimi kaybettiler. Eski Başbakan M. Şemsettin Günaltay (1883-1961) dışında kabineden hiçbir Bakan tekrar Meclis sıralarına oturamadı. Seçime ilk kez katılan Millet Partisi sadece % 4,6 oranında oy alabildi. Bir tek Kırşehir'den seçilen Osman Bölükbaşı (1913-2002) sayesinde TBMM'de temsil edilme hakkını elde etmiş oldular. Bağımsız adayların oy oranı % 1'inde altında kalmış, yalnızca Mardin'den Kemal Türkoğlu (1911-2005) Meclise girmeyi başarmıştı (Tuncer, 2010, s. 85). Tüm bu veriler sosyolojik açıdan da uzun uzadıya değerlendirmeye muhtaç sonuçlardır. Mayıs seçimleri, demokrasi atılımı bağlamında ele alındığında büyük bir inkılap olarak

nitelendirilmektedir (Sarol, 2014, s. 109). Kuruluşundan beri çoğunlukla elitist bürokratlar tarafından idare edilen Türkiye Cumhuriyeti, ilk defa halkın içinden çıkan sivil vekillerce yönetilmeye başlandı.

Bu seçimlerinin Türk demokrasi tarihinde özel bir konumu vardır. Seçimlerin adil ve şeffaf bir şekilde geçmesi için ellerinden geleni yapan DP gönüllüleri, seçimlerde arbede çıkmamasına vesile oldular. Bayar, seçimlerin sükûn içinde geçmesi hakkında yaptığı değerlendirmede şunları söyledi:

“1946 seçimleri ile bugünkü durum arasında memnuniyet bahş farklar müşahade etmekteyiz. İdare amirlerinin mantalitesi bakımından büyük terakkiler kaydedilmiş olduğunu görüyoruz. Bu ana kadar seçimlerin sükûn içinde cereyan etmediğine dair haber almış değiliz. Bazı şikâyetler olmuş olsa da bunlar ehemmiyetli şeyler değildir. Demek oluyor ki, adli kontrol altına bırakılan işler fevkalade mükemmel cereyan etmiş, idari cihaza terk edilen hususlarda ise aksaklıklar olmuştur”. (Cumhuriyet, 1950, s. 3).

Seçimin sükûn içinde geçmesi şüphesiz alınan tedbirlerin neticesiydi. Türkiye demokrasi sınavında böylesine önemli bir seçimi şaibesiz ve şeffaf bir şekilde sonuçlandırarak tüm dünyaya örnek teşkil etti. Menderes, seçim sonuçlarını memleketi Aydın’dan izleyerek öğrendi. Yurt çapındaki büyük zafere rağmen Menderes’in gözü kulağı İstanbul’daydı. Nihayet Menderes’e İstanbul’u büyük bir farkla kazandıkları duyuruldu. Bunun üzerine hissiyatını şu sözlerle dile getirdi:

“İstanbulsuz bir iktidar yarım bir iktidar bile olamazdı, şimdi içim rahattır, ben gidip 1-2 saat istirahat edip İzmir’e Ankara trenine yetişeyim, siz de istediğiniz gibi eğlenmekte artık serbestsiniz.” (Bozdağ, 1986, s. 19).

DP 1950 yılındaki sandık zaferinin temel dayanağı, geniş halk tabanlarıyla kurmayı başardığı güçlü ve doğrudan diyalogdur. Buna karşılık, kesintisiz yirmi yedi yıllık bir iktidar geçmişine sahip olan CHP, kamuoyu nezdinde toplumdan kopuk, ulaşılamaz bir "seçkinler grubu" olarak kodlanmıştı. Türk halkının önemli bir kesimi, bu dönemdeki otoriter ve merkezci yönetim anlayışından kaynaklanan bir bıkkınlık içerisindeydi. DP kurmayları ise halkla bütünleşen, yerel taleplere duyarlı bir siyaset tarzını ön plana çıkarmışlardır. Bu süreçte sadece sivil toplum değil, TSK mensupları da başlangıçta DP’ye yönelik bir teveccüh göstermiştir. Özellikle askeri personelin düşük gelir seviyesi, terfi süreçlerindeki bürokratik engeller ve yetersiz özlük hakları gibi kronik sorunlar, ordunun genç ve orta kademesini DP’nin vaatlerine yaklaştırmıştır. Orduya tarihsel bir bağlılık duyan Türk milleti ise, DP ile askeri kanat arasında kurulan bu

köprüye siyasi meşruiyet açısından büyük bir ehemmiyet atfetmiştir. Halkın seçimdeki tercihinde bahse konu olan samimi irtibat önemli rol oynadı. CHP kesiminde tam bir şok ve yenilginin şaşkınlığı egemenken, DP bu kadar yüksek bir oy oranıyla zafer beklemiyordu. Bayar, *“İktidarı düşünüyorduk, ancak bu kadar büyük bir çoğunluk beklemiyorduk... Zaferin böyle büyük olacağını hayal etmemiştim doğrusu...”* (Tercüman Gazetesi, 1976, s. 1) sözleriyle partideki havayı nakletti.

Halkın hissi önceki seçimlerden farklıydı iktidara alternatif bir parti vardı. Demokratik zeminde gerçekleşen seçimde halk DP'den yana oyunu kullandı. CHP yenilgi ile doğrudan yüzleşti. Genel Sekreter Kasım Gülek (1905-1996), “Türkiye’de Demokrasi Kökleşiyor” başlıklı yazısında CHP’nin 14 Mayıs seçimlerini kaybetme sebepleri şu şekilde sıraladı:

27 yıllık iktidarın meşakkati ve getirdiği yorgunluk vardır.

CHP’nin gerçekleştirdiği yenilikleri kabullenmeyip geri dönüşü isteyen grup sürecin CHP aleyhinde gelişmesine sebebiyet vermiştir.

Vatandaş, DP vaatlerine hesapsız sualsiz inanmıştır.

CHP’li bazı adaylar, kazanacaklarından o kadar emindirler ki, emin olduklarından sandıklara dahi gitmemişlerdir.

Seçimlerde tarafsız vatandaş, CHP nasıl olsa kazanır, muhalefet güçlü çıksın diye onlara oy vermiştir (Cumhuriyet, 1950, s. 1).

CHP cephesinde seçim ile ilgili önemli bir değerlendirme de İnönü tarafından yapıldı. İnönü, demokrasiye olan inancını ve ona nasıl sahip çıkılması gerektiğini şu sözlerle dile getirdi:

“Meclis’i çağırmalıyız. Onlara hükümeti kurmayı önermeliyiz. Ben iktidarı bırakmaya giden bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı sorumlu bir durumda görülebilirim. Fakat başka türlü bir hareket, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgin İstiklal mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez. Çok istiyorum şu Ankara beni seçmesin”. (Barutçu, 1977, s. 416).

İnönü, oğlu Erdal İnönü'ye (1926-2007) yazdığı mektupta seçimi neden kaybettiklerini sağduyulu bir biçimde açıkladı. Ülkenin geldiği noktada şahsına ve çok partili yaşama geçilmesini sağlayan ekibine de bir övgü çıkardı:

“Niçin kaybettik? İnsaflı, insafsız bin bir sebebi var. Fakat en başta geleni değişiklik arzusudur... Bu seçim memlekette yeni bir hayat tarzı kurmak için giriştiğimiz teşebbüste ne kadar ciddi ve samimi olduğumuzu ispat etmiştir. Memleket için, hepimiz için şeref olmuştur”. (Özel, 1988, s. 149).

Seçimlerin sona ermesiyle CHP'de İnönü'nün bundan sonraki konumunun ne olacağı merak konusu olmuştu. İnönü, 24 Mayıs 1950 tarihinde yayımladığı tebliğde *“Cumhurbaşkanı vazifesinin hitamı üzerine C.H.P Genel Başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi memlekete ilan ederim”* (Erdemir, 1996, s. 8) açıklamasıyla kafalardaki soru işaretlerini cevapladı. Dönemin usta kalemlerinden Ahmet Emin Yalman (1888-1922) ise, CHP'nin 27 yıllık iktidarı bırakış şeklini takdirle karşıladı. İnönü'nün büyük bir olgunluk sergilediğinin altını çizerek, Türk milletinin nezdinde bundan sonra daha da yükseleceğini belirtti:

“Sizin bu milli zaferin amilleri arasında yüksek bir mevkiiniz vardır. Bu sayededir ki; on iki seneden beri işgal ettiğiniz Cumhurbaşkanlığı mevkiinden ayrılırken küçülmeyeceksiniz, milletin nazarında yeni bir mertebeye yükseleceksiniz. Siyasi hayatınız bu memleket için kapanmamıştır. En tatlı, heyecanlı, en hayırlı ve verimli devriniz, bu saniyede muhalefet lideri sıfatıyla başlıyor”. (Vatan, 1950, s. 1).

Seçim sonuçlarının netleşmesini takiben 16 Mayıs tarihinde Bayar, İnönü'nün daveti üzerine Çankaya Köşkü'ne gitmiştir. Gerçekleşen bu görüşme sırasında İnönü, Bayar'ı başarısından dolayı kutlayarak iktidar devrinin vakit kaybetmeksizin yapılabileceğini belirtmiştir. Ancak Bayar, henüz meclis grubunun teşekkül etmediğini gerekçe göstererek bu devir teslim işlemi için acele edilmesine lüzum olmadığını ifade etmiştir. Bayar, görüşme sonunda yeni hükümeti oluşturmak için zaman kazandı. Yeni dönemde tüm gözler DP'deki görev dağılımına çevrilmişti. Öncelikle Cumhurbaşkanı adayının kim olacağına dair basında bir yığın haber dolaşmaktaydı. DP Milletvekilleri, Ankara'ya gelir gelmez grup toplantılarında Cumhurbaşkanı adayı hakkındaki düşüncelerini kürsüden dile getirdiler. Bayar, bu toplantılarda yer almamaya büyük özen gösterdi. Tam bu sırada Ali Fuat Cebesoy (1882-1968), Cumhurbaşkanı seçilebilmek için Bayar'dan destek istedi (Bozdağ, 1986: 105). Oysa DP'liler Cebesoy'u değil Bayar'ı devletin tepesinde görmeyi kararlaştırdılar. Nihayet Bayar, 2 Mayıs 1950 günü yapılan

seçimlerde TBMM’de 387 oy alarak Türkiye Cumhuriyet’inin III. Cumhurbaşkanı (1950-1960) seçildi (Akın, 2009, s. 84). Sivil halk, bürokratlar ve Türk ordusu ile barışık bir kimliğe sahip Bayar’ın böyle bir göreve gelişı tüm yurttan olumlu bir hava esmesini sağladı.

Sıra Meclis Başkanının kim olacağına gelmişti ki, DP adayı Refik Koraltan ezici bir üstünlükle seçimi kazanarak koltuğa oturdu. Aynı gün hükümeti kurma görevi Adnan Menderes’e verilmiş ve DP’nin siyasi hüviyeti daha da perinlenmişti (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi[TBMMZC], 1950: 7-10). Menderes, hükümet başkanlığı makamı için esasen Köprülü ismini planlamış olsa da sorumluluğun bizzat şahsına verilmesi üzerine bu görevi üstlenmek durumunda kalmıştır. Başbakan Menderes’in ilk kurduğu hükümet şu isimlerden oluşmaktaydı:

- Milli Savunma Bakanı: Refik şevket İnce
- Adalet Bakanı: Halil zyrk
- İçişleri Bakanı: Rükneddin Nasuhioğlu
- Dışışleri Bakanı: Fuat Köprülü
- Maliye Bakanı: Halil Ayan
- Milli Eğitim Bakanı: Avni Başman
- Bayındır Bakanı: Fahri Belen
- Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Zühtü Velibeşe
- Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Nihat Reşat Belger
- Gümrük ve Tekel Bakanı: Nuri zsan
- Tarım Bakanı: Nihat Eğriboz
- Ulaştırma Bakanı: Tevfik İleri
- Çalışma Bakanı: Hasan Polatkan
- İşletme Bakanı: Muhlis Ete (Tachau, F. and Good, M. ,1973, s. 555).

Yukarıda listelenen hükümet, Bayar ve Menderes tarafından ortak akılla oluşturuldu. Bakanlar tespit edilirken bürokratik özellikleri ağır basan ve tanınmış isimler göz önünde bulunduruldu (Demirel, 2011: 106). Menderes, 8 Mart 1951 tarihine kadar görev yapacak olan kabinenin hükümet programını meclis kürsüsünden sunarken; sze, 14 Mayıs 1950’nin tarihi bir gün olduğunu hatırlatarak başladı (TBMMZC, 1950: 24). İnn döneminin sıklıkla eleştirildiği programda Menderes, birbirlerini takip eden hkmetler olmayıp millet iradesi ile iş başına geldiklerini vurguladı (TBMMZC, 1950,

s. 25). Menderes, 14 Mayıs'ta Türkiye için gerçek demokrasiye giden bir sayfa açıldığını belirtti:

“Türk Zafer Günü” olarak ifade etmiş olup; “Türk siyasal yaşamında demokrasi anlayışı çerçevesinde 14 Mayıs 1950 seçimleri sonrası DP'nin iktidarı devraldığı görülmektedir. Eğer böyle bir demokrasi anlayışı olmasaydı Türkiye, halen tek partili bir hükümet veya bir grup ya da aile tarafından yönetiliyor olacaktı”. (Şeyhanlıoğlu, 2011, s. 198).

İlk DP hükümetinin Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce (1885-1955), oldukça kritik bir evrede büyük bir sorumluluk üstlendi. Zira dünya savaşı yeni sayılacak bir zaman diliminde sona ermiş ve Türkiye üzerindeki dış tehditler tamamen noktalanmamıştı. İnce'nin asker kökenli bir siyasetçi olarak ülke savunmasından sorumlu kılınması büyük bir avantajdı. Fakat parti içi ilişkilerde yaşanan huzursuzluklar ve İnce'nin entelektüel konulara olan ilgisi onun bu görevden bir yılı dahi doldurmadan ayrılmasına yol açtı (<https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/a6981308-b37f-4657-8642-cea11ec1e6db>, Erişim Tarihi: 27.5.2025). İnce, vefat edene kadar Türk siyasetinde mühim bir portre olarak dikkatleri üzerine çekmeyi başardı. Özellikle Halkevlerinin kapatılması ve CHP'nin mal varlığına el konulması gibi hassas konularda adından sıklıkla söz ettirdi (Çakmak, 2015, s. 4).

Türkiye'nin “ilk demokratik” seçim sonuçları Türk ve dünya basınında ciddi yankı uyandırdı. Genel itibariyle yerli ve yabancı basında seçimlerin sükûnet içinde geçtiği üzerinde duruldu. Cumhuriyet yazarı Abidin Daver (1886-1954), 1950 seçimleri öncesinde CHP'nin yine iktidar olacağını düşündükleri için, bu partiye oy verecek kesimden bazılarının sandık başına gitme lüzumunda dahi bulunmadığını dillendirdi (Cumhuriyet, 1950, s. 1-3). Ulus gazetesi, 15 Mayıs 1950'deki manşetinde, *“Seçimler bütün yurttaki sükûnetle sona erdi. Bazı illerde iştirak nispeti çok yüksek oldu. Kati neticelerin bugün alınması muhtemel”* ifadelerini kullandı (Ulus, 1950, s. 1). DP'nin yayın organı Zafer gazetesi erken basıldığı için *“Dünkü seçimlerin İlk Neticeleri Alındı. DP Zafer yolunda”*(Zafer, 1950, s. 1) manşetiyle temkinli bir yaklaşım sergiledi. Zafer yazarı Advîye Fenik (1906-?), *“1950 seçimleri hiçbir zümrenin baskısı altında gerçekleşmemiş, güvenilir bir seçim kanunu ve emniyetli bir ortamda hayat bulmuştur”* (Zafer, 1950: 1) cümleleriyle DP'nin başarısını büyük bir halk zaferi olarak niteledi. Basının güçlü seslerinden Vatan gazetesi, *“Türk milleti büyük seçim imtihanını şerefle geçirdi. Seçim şuur ve olgunluk içinde cereyan etti.”*(Vatan, 1950: 1) ifadelerini

kullanırken Kudret gazetesi ise, “*Türkiye’de ilk defa baskısız ve hilesiz bir seçim gördü.*”(Kudret, 1950, s. 1) şeklinde iddialı bir başlıkla yayınlandı.

Türkiye’deki genel seçim sonuçlarına yerli basın organlarının yanında Batılı basın organları da ilgi gösterdi. DP’nin iktidara gelişi sanılanın aksine memnuniyetle karşılandı. Amerikan Basını Türkiye’deki seçimlerinin sonuçlarını yakından takip etmişti. New York Times gazetesinde “*Türkiye Demokrasiye Oy Veriyor*” başlıklı yazıda şu tespitlere yer verildi:

“CHP’nin seçimler de uğradığı yıkıcı ve hayret verici mağlubiyet, yalnız Türkiye’nin değil bütün Batı Demokrasisinin de iftihar etmesi lazım gelen bir neticedir. Zira memleketine demokrasi yolunda büyük terakkiler kaydettiren İnönü’dür. Türkiye soğuk harbinde daima Batı ile beraberdir ve muhtemel olarak bizimle beraber kalacaktır.”(Aydın Tarihi, 1950, s. 3).

İngiliz gazeteleri ve radyolarında da Türkiye’deki seçim neticelerine büyük yer ayrıldı. Times gazetesi, “*Türkiye’de hakiki bir demokrasi mevcuttur*” vurgusunu yaparken Manchester Guardian, 1950 seçimlerinin 1946 seçimleriyle birçok açıdan ayrıştığını öne çıkardı. Daily Telegraph, DP’nin oy nispeti hatta muzaffer olanları bile “şaşırtan” başarısının planlı bir siyaset olmayıp, hayli uzun zaman devam eden Tek Parti sistemine bir tepki olduğunu ileri sürdü (Aydın Tarihi, 1950, s. 3). Fransa basınında ise, 1950 seçimlerine sür manşetten yer verildi. Le Martin, dünyadaki en mayınlı arazide ilerleyen Türkiye için “*Eğer temiz Türk köylüsü benliğini idrak etmiş ise bu âlicenap milletin 4 senede 4 asırlık bir hamle yaptığını kabul etmek lazımdır*” (Aydın Tarihi, 1950, s. 3) tespitiyle Türk milletine övgüler yağdırdı. L’Epoque gazetesi, DP’nin esaslı bir savunma politikası izleyeceğini “*Boğazlar meselesinde Türkiye hiçbir müdahale kabul etmeyecektir. Burada Türkiye’nin sadece güvenliği değil fakat toprak bütünlüğü mevzu bahistir*” ifadeleriyle duyurdu (Aydın Tarihi, 1950, s. 3).

Esasen Dışişleri Bakanı Köprülü, Paris ziyareti sırasında Fransız devlet erkânının şahsına karşı olan tutumunun her şeyi çok iyi anlattığını iddia etmiştir (Cumhuriyet, 1950, s. 3). Köprülü’ye göre, Fransızların Türk heyetine olan tutumu Batıların nezdinde Türkiye’nin uygarlık çitasının yükseldiğinin açık kanıtı niteliğindedir. Bu bakış açısı DP iktidarının özellikle ilk zamanlarında Avrupa ile yakınlaşılmasına katkılar sağladı.

2.5. Demokrat Partinin Dış Politika Kurgusu

DP, dış politikada oldukça aktif bir siyaset yürüttü. Amerika, Sovyet Rusya, Avrupalı devletler, Ortadoğu ve Uzakdoğu ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışarak ülke menfaatlerini gözetken adımlar attı. Şovenist politikalar yürütmeye çalışan devletlere taviz vermedi. Yarı savunma yarı barış yanlısı yani itidalden yana politikalar hayata geçirdi. DP'nin dış politikadaki temel hedeflerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- 1.Sovyet yayılmacılığının önlenmesi
- 2.Ortadoğu'da istikrarın ve güvenliğin korunması
- 3.Batı ile siyasi ve ekonomik alanlarda ortak işbirliğinin sağlanması
- 4.Komünizmin Ortadoğu'ya girmesini engellemek için etkin bir güvenlik sisteminin kurulması
- 5.Arap ülkeleriyle İsrail arasındaki anlaşmazlığın tarafları tatmin edici bir çözüme kavuşturulması
- 6.Kıbrıs'ın taksimi konusunda milli çıkarların öncelikli kılınması (Bağcı, 2001, s. 38).

DP, dış politikada safını demokratikleşen milletlerden yana kullanarak iç politikada sürdürmek istediği hürriyet müdavimliğini uluslararası arenaya taşıdı. DP'nin tüzüğünde yer alan dış politikayla ilgili ifadeler milli savunmanın merkeze yerleştirildiğini açıkça ispat etmekteydi:

“Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığı ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz...” (DP Parti Tüzük ve Programı, 1992, s. 125).

Menderes parti grubunda gerçekleştirdiği konuşmasında dış politikanın esaslarını dünya barışına katkı sağlamak, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak, uluslararası

alandaki işbirliği, mavi vatandaki menfaatler adına Akdeniz’de savunma hattı meydana getirmek ve bu yolla Ortadoğulu ülkelerle de ikili geliştirmek olarak belirledi:

“Bugün herhangi bir partinin değil bütün milletin müşterek kanaatinin bir ifadesi olan dış siyasetimize fazla bir şey söylemeye ve BM idealine olan samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan, uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine her zaman hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhcü mahiyeti bütün dünyaca malumdur. Bu açık ve samimi siyasetimizin, coğrafi durumumuzun ehemmiyeti ve nezaketi ve milletimizin en ağır şartlar altında dahi tebarüz eden yüksek ruhi kudreti itibariyle, demokrasi cephesi ve cihan sulhu için mühim bir amil olduğuna inanmaktayız. Truman ve Marshall Yardımıyla bu sulhcü siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimi şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefikimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimiz, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek en büyük emelimizdir. Bu arada, cihan sulhu için haiz olduğu ehemmiyet her gün daha iyi anlaşılan Şarki Akdeniz emniyetini maddi ve manevi bakımlardan korumak ve kuvvetlendirmek için, bir taraftan büyük dostumuz ve müttefiklerimizin dikkat ve alakalarını bu mesele üzerine çekmek, diğer taraftan da kendilerine sıkı dostluk rabitaları ile bağlı bulunduğumuz Yakın-Şark devletleriyle daha sıkı münasebetler kurarak bu bölgelerde adalet ve anlayış esaslarına dayanan samimi bir dostluk ve tesanüt yaratmak lüzumunu duymaktayız. Kanaatimize göre, bu neticenin süratle elde edilmesi yalnız bu bölgelerin değil hatta Orta-Şark memleketlerinin, binnetice dünyanın emniyeti bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir”. (Menderes, 1990, s. 19-20).

Dış politikanın birinci elden yetkili ağı Köprülü’de, 24 Şubat 1951 günkü TBMM konuşmasında Menderes’ten farklı konulara değinmemiştir:

“Huzurunuzda hükümetimizin takip ettiği harici siyasetin Birleşmiş Milletler idealine sadakat, milletlerarası işbirliği ve müşterek emniyet yolu ile sulh ve istikrarın muhafazası davalarına dayandığını tekrarlamak isterim” (Ulus, 1951, s. 1).

Muhalefetteki İnönü ise, 25 Ekim 1951 günü İstanbul’da medya mensuplarına yaptığı “*dış mesele üzerine esasen bizim memlekette prensip ayrılığı ve fikir ayrılığı yoktur*” (Yeni İstanbul, 1951, s. 1) açıklamasıyla dış politikanın partiler üstü milli bir mesele olduğunu beyan etmekten geri durmadı.

Dış siyasetini Sovyet yayılmacılığına karşı ABD ile yakınlaşma üzerine kurgulayan DP, bu sayede Ortadoğu ve Uzakdoğu'da güvenliğin sağlanmasına da katkılar sunmaya çalıştı. DP'nin milli savunmayı ilk sıraya yerleştirme dışında dış politikadaki diğer düsturu ekonomik işbirliği doğrusunda hareket etmekte. Menderes “*Ülkeye yabancı sermaye getirmek için ne gerekiyorsa yapılacak*” (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1950, s. 4) sözleriyle meseleye açıklık getirdi.

2.5.1. Avrupa devletleri ve Sovyet Rusya olan ilişkiler

Tarihsel süreç içinde Cumhuriyet Türkiye'si Avrupalı devletler, Rusya ve Amerika ile barışçıl politikalar sürdürmeye spesifik önem verdi. DP dönemi dış politikasının inşasında, Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes birinci derece söz sahibi olan kişilerdi. Bayar, Avrupalı devletler ile ilişkileri geliştirmek için yurtdışına geziler düzenledi. İlk ziyaretini İngiltere'ye gerçekleştirdi ve Kral VI. George'un vefatı üzerine cenaze töreninde bulundu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut (1890-1961) ve diğer askeri erkânın varlığı aracılığıyla tüm dünyaya net bir mesaj verildi (Akşam, 1952, s. 1). Bayar'ın diğer önemli yurtdışı ziyareti Yunanistan'a oldu. Bu ziyaret, Balkanlarda ortak güvenliği arttırmaya yönelik gayretlere katkı sunacağı düşüncesiyle Yunanistan tarafından da büyük bir memnuniyetle karşılandı (Yeni Asır, 1952, s. 1). Türkiye açınsındansa kuzeybatı sınırlarındaki güvenlik hali iyice pekiştirildi. Bayar, anılan diplomatik temaslarında barış söylemlerinin yanı sıra Türkiye hakkında gözdağı vermekten hiç çekinmedi (Son Telgraf, 3 Aralık 1952, s. 3). Dış politika her dönemde olduğu tarzda milli güvenlik üzerine şekillendirildi.

II. Dünya Savaşı'ndan sonrasında İngiltere'nin politikasını değiştirip hâkimiyetindeki topraklardan yavaş yavaş çekilmesi neticesinde, Kıbrıs'ta Türkiye ile Yunanistan arasında nüfuz mücadelesi başladı. Hatta 1950'lerin ikinci yarısında uluslararası arenada adanın taksimi gündeme geldi. Londra Konferansı'nda (29 Ağustos-6 Eylül 1955) doğan tablo sonunda, Türkiye Kıbrıs sorununda resmen taraf oldu (Kaya ve Yeter, 2018, s. 215). Aslında statükocu bir tutumla DP iktidarı, stratejik öneme sahip Kıbrıs adasının İngiltere'de kalmasını arzu etmiş ve bu konuda Yunan hükümetiyle ters düşmemeye özen göstermişti. İşin aslı Sovyetlerin yayılmacı politikasına karşı Yunanistan ile birlikte hareket etme düşüncesi, NATO başvuru sürecinin olumlu sonuçlanmasına dair taşınan kaygı ve Balkan ittifakına duyulan lüzum Menderes'in elini

kolunu bağlamıştı. Bütün bu etkenler, DP'yi Kıbrıs meselesinde ilk zamanlar daha pasif bir politika izlemeye mecbur bıraktı. Fakat ilerleyen süreçte Türk kamuoyundan yükselen sesler, DP'nin tavır değiştirmesine yol açtı. Üstüne üstlük Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar, adayı Yunanistan ile birleştirmek istediklerini açıktan açığa dile getirmeye başladılar. Böyle bir tutum Akdeniz'in doğusunda suların ısınmasını tetikledi.

Yunanistan'da 1952'de iş başına gelen eski Mareşal Aleksandros Papagos (1883-1955) döneminde Kıbrıs'ı ilhak etme fikri milli bir politikaya dönüştü. Enosis (Yunanistan ile Kıbrıs'ı birleştirme) ideali pervasızca dillendirilir oldu. Yunanistan'ın konuyu uluslararası arenaya taşıması üzerine Köprülü, gerçekleştirdiği açıklamada tabiri diğerle aba altından sopa gösterdi. Türkiye'nin komşusu ile savaş istemediğini ancak Kıbrıs Türklerini sahipsiz bırakamayacaklarını söyleyen Köprülü, Rum hükümetini akli selime davet etti:

“Kıbrıs'ta nedenlerini bizim anlayamadığımız yahut da anlamak istemediğimiz emellerinizi nasıl olsa gerçekleştiremeyeceksiniz. Türkiye bu izni size asla vermeyecektir. Türkiye buna engel olacaktır. İyi düşününüz. Biz, bir gün heyecanınız yatışır ve daha akıllıca davranırsınız umut ve dileğiyle, bir süre sabredeceğiz. Resmi beyanlarımızda “Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur” diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır”. (Güvenç, 1984, s. 116).

Türkiye'nin karşı koymasına rağmen Yunanistan meseleyi 1954'te BM'ye taşıdı. Artık Kıbrıs meselesi uluslararası bir sorun haline geldi. Yunanistan, Kıbrıs halkının kendi geleceğini tayin etme (self determination) hakkının bulunduğunu savunmaktaydı (Kaya ve Yeter, 2018, s. 217). BM Genel Kurulu ise, 17 Aralık 1954 günü oy çokluğuyla *“halkların eşit hakları ve kendi kendini yönetim ilkesinin BM gözetimindeki Kıbrıs ahalisi için uygulanması meselesinin daha fazla görüşülmemesine”* karar verdi (Değerli, 2018, s. 89). Bu karar Türkiye'yi memnun ederken, istekleri reddedilen Rumları farklı boyutta harekete geçirdi. Kıbrıs'ta EOKA (Ellonikos Organismus Kypriakan Aganista-Kıbrıslı Savaşçıların Milli Teşkilatı), OXEN (Gençlerin Hıristiyan Ortodoks Birliği) ve PEON (Kıbrıs Enosisçi Gençlik Teşkilatı) gibi ortamı terörize eden örgütler kuruldu. Silahlı bu yapılar 1 Nisan 1955 günü İngilizleri adadan atmak, Türk kimliğini yok etmek ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla ortak hareket etmeye başladı. Kıbrıs'ta yaşananların bu noktaya gelmesi İngiltere'yi de tedirgin etti. İngilizler 30 Haziran 1955'te “Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Sorununu” görüşmek için Türk ve Yunan hükümetlerine çağrıda bulundu (Kaya ve Yeter, 2018, s. 218). Çağrıda Kıbrıs'ta kalıcı çözüm amacıyla

Londra’da bir konferans düzenlenmesinin barışa katkı sağlayacağı belirtildi. İngiltere olaya doğrudan müdahil oldu.

Kıbrıs sorunsalı Ağustos sonunda İngiliz, Yunan ve Türk yetkililer arasında Londra’da hararetli tartışmalar eşliğinde görüşülmeye başlandı. Londra’da Türkiye’yi temsilen vekâleten Dışişleri Bakanlığını görevini yürüten Fatin Rüştü Zorlu (1910-1961) ile Savunma Bakanı İbrahim Ethem Menderes (1899-1992) hazır bulundular (Akis, 1955, s. 8-10). İngiliz ve Yunan tezlerinin açıklanmasından sonra sıra Türk tezine gelmişti. Zorlu, konuşmasına organizasyonu gerçekleştiren İngiltere’ye teşekkürü bir borç bildiğini belirterek başladı. Lozan’da Kıbrıs hakkında alınan kararları hatırlatarak Yunanistan’ın iddialarını çürütmek için uğraştı. Rum tarafının isteklerinin tarihi gerçekler ve diplomatik kurallarla örtüşmediğini söyledi. Türkiye’nin Kıbrıs konusunda muhatap kabul edebileceği tek ülkenin İngiltere olacağını altını çizdi:

“... ada mutlak olarak Türkiye ile İngiltere arasında bir mevzu teşkil etmiş ve akıbeti Lozan’da bütün akitler tarafından böylece kabul ve tasvip edilerek ada İngiltere’ye intikal eylemiştir. Bu hükümler karşısında Kıbrıs’ı mukadderatı tayin edilecek bir ada telakki etmek ve böyle bir iddiada bulunmak Lozan’ın revizyonunu talep eden bir teşebbüs olmaya mahkûmdur. Bu adanın mukadderatı ancak Türkiye ile İngiltere arasında tayin edilebilir”. (Türk Sesi Gazetesi, 1954, s. 5).

Zorlu, Kıbrıs meselesinde Yunanistan’ı tamamen saf dışı bırakmayı hedefledi. Onun detaylı bir şekilde anlattığı Türk tezinin esasları şunlardı:

İngiliz hâkimiyeti sona erdiği takdirde Kıbrıs’ın Anadolu’dan ayrı bir varlık olarak mütalaa edilmesi mümkün olamaz.

Self-determinasyon prensibi Trakya için tatbik edilmiş olsaydı Garbi Trakya’nın da Türkiye’ye verilmesi icap ederdi.

Kıbrıs’ın statükosunu başka türlü değiştirmeye çalışmak Türkiye’nin dostluğunu muhafaza ile asla kabili telif değildir.

Kıbrıs’ı mukadderatı tayin edilecek bir ada telakki etmeye ve böyle bir iddiayı kabule imkân yoktur.

Türkiye’nin harp vukuunda müdafaa kuvvet ve kudretinin idamesini Kıbrıs’ı hesaba katmaksızın düşünmek bile imkânsızdır.

Kıbrıs üzerindeki mevcut durumun herhangi bir şekilde değişime uğraması ihtimalinde; Türkiye, söz konusu gelişmeleri doğrudan kendi milli menfaatlerini

ilgilendiren bir mesele olarak kabul edecek ve öncelikli müdahil olma hakkını saklı tutacaktır. (Türk Sesi Gazetesi, 1954, s. 5).

Türk tezinin açıklanmasından sonra konferansa üç gün ara verildi. Bu süreçte İngiltere arabuluculuk yapmaya çalışmış ancak Türk Komisyonu açıklanan ilkelerden taviz vermeyeceğini belirtmiştir. Karşılıklı görüşmelerin ardından Türk tarafının hiç esnememesi üzerine konferans, 7 Eylül günü sonlandı (Türk Sesi Gazetesi, 1955, s. 1). Ne düşündürücüdür ki, konferans bittiği gün Türkiye’de 6-7 Eylül olayları cereyan etti. Türk-Yunan ilişkilerini derinden sarsan bu olaylar öncesinde İstanbul Ekspres gazetesinin haberleri halk üzerinde ciddi etkiler bıraktı (Öksüz ve Üçüncü, 2022, s. 51). Atatürk’ün Selanik’teki doğduğu eve yönelik bir bombalama eylemi gerçekleştirildiği yönündeki asılsız haberler, toplumsal öfkenin patlama noktası oldu. Bu gelişmenin ardından İstanbul, Ankara ve İzmir’de Rum azınlığın yoğunlukta olduğu bölgelerde geniş çaplı bir yağma hareketi patlak verdi. Ev ve dükkânların yanı sıra kiliselere saldırılması Türkiye’ye prestij kaybettirdi. Olaylar her an teyakkuzda kalan askeri birliklerin müdahalesiyle yatıştırıldı (Yeni İstanbul, 1955). Başbakan Menderes, olayları dış politika kaynaklı ideolojik nedenlere bağladı. Güvenlik zafiyetinin kısa sürede ortadan kaldırıldığını dile getirdi. Aşırı sol grupların kontrol altında tutulacağını söyleyerek Sovyet Rusya’ya dolaylı yoldan gözdağı verdi:

Hükümet kanadı, gerçekleşen hadiseleri Kıbrıs eksenli bir milli heyecandan ziyade, önceden planlanmış geniş kapsamlı bir komünist kalkışma olarak nitelendirmiştir. Bu süreçte Türkiye’nin, zemin müsait olduğu gerekçesiyle dünya komünistlerinin öncelikli ve stratejik bir hedefi haline getirildiği savunulmuştur (Agun, 1997, s. 29).

6-7 Eylül hadiselerinin ülke genelindeki sarsıcı etkilerinin ardından, Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginliği yumuşatmak adına diplomatik adımlar atılmıştır. Bu süreçte Türkiye, mağduriyetlerin giderilmesi için tazminat ödemeyi üstlenmiş; ayrıca 24 Ekim 1955’te İzmir’deki Yunan Başkonsolosluğu’nda düzenlenen bayrak törenine Bakan Muammer Çavuşoğlu’nun katılım sağlamasıyla iki ülke arasındaki gerilimde normalleşme evresine geçilmiştir (Ayın Tarihi, 1955, s. 101). Muhalefet lideri İnönü, 12 ve 13 Eylül tarihlerinde gerçekleştirdiği konuşmalarda hükümetin en kısa zamanda son durum hakkında Meclise bir rapor sunmasını istedi. Parlamentoda gösteriler sırasında maddi zarara uğrayan kişilere verilecek tazminat miktarları üzerinde saatler süren tartışmalar yapıldı. Olayların meydana geldiği İstanbul, Ankara ve İzmir’de 12 Eylül 1955 günü sıkıyönetim ilan edildi (Karakuş, 1977, s. 288). Esasen 6-7 Eylül Olayları DP

ile ordu arasındaki ilişkiler açısından da bir kırılma anı olmuştur. Bundan sonra hiçbir zaman sivil kanadı ile askeri erkânın arası bir daha eskisi gibi olmayacaktır. Menderes yönetiminin uygulamalarına yönelik entelektüel kesim ve askeri kanat içerisinde filizlenen muhalif tavır, yaşanan kritik gelişmelerin ardından ivme kazanarak çok daha belirgin bir hal almıştır.

Menderes, Kıbrıs'ta statükonun korunmasına dair Kıbrıs politikasını, 1957'nin başından itibaren adanın bölünmesi ve taksim edilmesi şeklinde değiştirdi. Menderes'in adada "Taksim Planı" Türk kamuoyundan da bir hayli destek gördü. Aynı zamanda Kıbrıs Meselesi bu yıl içinde uluslararası alana taşınmış ve 1957 yılında tam iki defa BM'de tartışılmıştı (Gürün, 1983, s. 390). Türkiye Taksim Planını çözüm noktasında uygun görse de dış dünyadan gelen baskılara karşı fazla direnç gösteremedi. Aslında Türkiye'nin tutumu adadaki Türk ekalliyetinin İngiltere'nin çekilmesi halinde Batı Trakya'daki Müslüman nüfusun durumuna düşmesine mani olmaktan ibaretti. Adanın Türkiye'nin güvenliği açısından tehdit oluşturmaması için nihai aşamada taksim planından başka bir çıkar yol görünmemekteydi. Ancak çoğunlukla ziraat ile uğraşan Türk ekalliyeti adadaki mümbit arazinin yarısına yakını elinde bulundurmaktaydı. Bir taksim halinde bu duruma çok dikkat edilmesi gerekiyordu. Yoksa yeni huzursuzluklara kapı aralanacaktı.

İngiltere'nin sunduğu plandaki anayasa aslında Türkiye tarafından çok içselleştirilmemişti. Aslında Taksim Planı anayasa teklifinde değil, Müstemlekeler Bakanının Avam kamarasındaki konuşmasında bir son ihtimal olarak ele alınmıştı (Akis, 1956, s. 4-10). Türkiye'nin bu planı ister istemez onaylarken Yunanistan'ın uzlaşmaz tutumunu öngörmesi ve uluslararası kamuoyunda 6-7 Eylül olayları nedeniyle sarsılan itibarını toparlamak istemesi önemli rol oynadı. Yunanistan karşı çıktıkça Türkiye planı daha gür bir sesle telaffuz etmeye başlamıştır. Zorlu, böyle bir yol izlemekle Türkiye'nin asıl gayesinin adada ve bölgede barışa katkı bulunmak olduğunu deklare etti. DP hükümeti Kıbrıs meselesinde son raddeye kadar savaş yanlısı bir politika izlemedi:

"... Türk Hükûmeti, Ada'da iki toplum arasında var olan ve her gün daha da tırmanan düşmanlık duyguları karşısında, özerk yönetim uygulamasının söz konusu olamayacağını çeşitli vesilelerle açıklamıştır. Bu ciddi durumun gittikçe artmakta oluşu nedeniyle, ivedi olarak alınması gereken karar, Ada'nın taksim edilmesi kararıdır". (Mütercimler ve Öke, 2004, s. 347).

Her zaman diplomatik uzlaşıdan yana olan Türkiye, adada yaşayan Türk azınlığın haklarının korunacağı bir çözüme sıcak yaklaşılmaktaydı. Bu evrede 1959 Şubat'ında

Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması konusunda anlaşmaya vardılar. Taraflar 19 Şubat 1959 günü Londra'da buluşarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını öngören bir anlaşma imzaladılar (Ahmad, 2010, s. 519).

Balkanlarda barışın tesisi adına Yugoslavya Devlet Başkanı Mareşal Josip Broz Tito (1892-1980) Nisan 1954'te Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirdi. İki ülke ilişkilerinin pekişmesi adına Bayar, Eylül 1954'te iade-i ziyarette bulundu. Bayar görüşmede Kıbrıs meselesi özelinde Türkiye ile Yunanistan arasında yaşanan gerginlik hakkında Tito'yu bilgilendirdi. (Kahramanyol ve Emgili, 2016, s. 334). Bölge ülkeleri taraflar arasında barışın sağlanması için elinden geleni yapmaya hazırды. Ancak çok bileşenli bir hal alan Kıbrıs'ta yaşanan sorunları çözüme kavuşturmak çok kolay olmadı.

DP savunma sanayi alanında ilerlemek ve bu alanda gelişmiş ülkelerden destek almayı planladı. Böylesi bir işbirliğinin Kıbrıs sorununda Türkiye'nin elini güçlendireceği aşikârdı. DP iktidarı bu doğrultuda 1957 Nisan'ında Batı Almanya ile bir protokol imzaladı. Batı Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss (1884-1963), 5 Mayıs 1957 günü Türkiye'ye gelerek iki ülke arasındaki ilişkileri daha da güçlendirdi. Bayar'da aynı şekilde 7 Mayıs 1958 günü Batı Almanya'ya teşrif ederek savunma sanayi alandaki yakınlığın artmasına katkıda bulunmuştu (Bozkurt, 1958, s. 1). Avrupa ile ilişkileri sıklaştırmaya çalışan DP yetkililerinin bir teması da İtalyan hükümetiyle oldu. İtalya Cumhurbaşkanı Giovanni Gronchi (1887-1978) ve Dışişleri Bakanı Giuseppe Pella (1902-1981), 1957 Kasım'ında Türkiye'ye ayak basıp Bayar ve Menderes ile görüştüler (Hürriyet, 1957, s. 1). Bayar'da 1959 Haziran'ında İtalya'ya iadeyi ziyaret gerçekleştirdi ki, görüşmelerde Kıbrıs meselesi masaya yatırıldı. İtalya'dan savunma sanayi ve turizm sahalarında destek sözü alındı (Demokrat İzmir, 12 Haziran 1959: 4). Dış politikada atılan bu adımlar, Yunan ve Rum taraflarının gözünü fazla korkutmasa da bazı çekincelere yol açmıştı.

Başında Kıbrıs meselesi gibi bir sıkıntı varken çevre ülkelerle olan sorunları tek tek çözmek isteyen Türkiye, DP iktidarı zamanında göçmenlere dair Bulgaristan ile de diyalog kurdu. Bulgaristan Komünist Partisi'nin ülkede yönetimi tamamıyla ele geçirmesi, oradaki Müslüman-Türk nüfusunun yaşamında köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştu (Memişoğlu, 2002, s. 139). Bulgaristan, Sovyet Rusya'nın tahrikiyle eski antlaşmaların tersine tutumuna tavır takındı. Bulgarların baskıcı politikalarının altında yatan gerçek Türkleri göç ettirip tüm ülkeyi Slavlaştırmaktı. SSCB'nin Bulgarlara verdiği desteğin temel nedeni Türkiye'nin batı yanlısı bir dış

politika yürütmesiydi. Normal şartlarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen yıllık 15-20 bin kişilik göç dalgası, her iki ülke için de yönetilebilir bir seviyede idi. Fakat 10 Ağustos 1950 tarihinde Bulgar Hükümeti'nin sunduğu nota ile üç aylık kısa bir sürede 250 bin Türkün Türkiye'ye kabul edilmesini şart koşması, ikili ilişkilerde büyük bir krize yol açmıştır. Bu gelişme, Ankara ve Sofya arasında sert bir nota değişim sürecini başlatarak diplomatik gerilimi zirveye taşımıştır (Şimşir, 1986, s. 213).

Bulgaristan ortamı germeye çalışırken Türkiye'de bu notalara gerekli cevapları vermişti. Göçmenlerle ilgili olarak karşılıklı verilen notalarla sürdürülen restleşme hız kesmeden devam ederken Türk Hükümeti, 7 Ekim 1950'de Bulgar sınırının insan ve mal giriş çıkışına kapatıldığını duyurdu (Zafer, 1950, s. 1). Dönemin Dışişleri Bakanı Köprülü, Bulgaristan kaynaklı zorunlu göç dalgasının sürmesi halinde konuyu BM gündemine taşıyacaklarını belirtmiştir. Köprülü ayrıca, meselenin uluslararası bir mülteci krizine dönüştürüleceğini ve bu aşamada Avrupa Konseyi'nden manevi destek talep edileceğini kamuoyuna duyurmuştur (Milliyet, 1950, s. 1). Türkiye'nin uluslararası platformlardaki kararlı tutumu neticesinde mesele BM'ye taşınmış ve Ankara'nın tezleri kabul görmüştür. Bulgar yönetiminin bu baskılar karşısında geri adım atmasıyla birlikte, 2 Aralık 1950 tarihinde sınır kapıları tekrar faaliyete geçmiştir. Bu diplomatik çözümün bir sonucu olarak, 1950 ile 1960 yılları arasındaki on yıllık süreçte Bulgaristan'dan göç eden 35.496 aile Türkiye'ye kabul edilerek yerleşik hayata geçirilmiştir (Geray, 1962, s. 55).

Dünyada oluşan yeni koşullar gereği Sovyet Rusya, Batılı ülkelerden gelebilecek bir saldırıya karşı Türkiye ile iyi ilişkiler içine girmeyi tasarlamıştı. Esasen Türkiye ile Sovyet Rusya arasında Millî Mücadele (1918-1923) yıllarında dikkat çeken dostluk köprüleri kurulmuştu. Fakat ilerleyen süreçte Sovyetlerin yayılmacı siyaseti Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak adına farklı ittifaklar aramasına neden yol açtı. Özellikle Montrö Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936) Sovyetlerle olan ilişkilerde dengeleri tamamen değiştirdi. II. Dünya Savaşı boyunca Ruslar, Türkiye açısından daimi bir tehdit teşkil etti. Hatta toprak taleplerine varan istekler karşısında Türkiye ABD ile yakınlaştı (Tellal, 2001, s. 502). DP iktidara gelir gelmez Sovyet tehdidini kucağında bulmuş ve bu nedenle yüzünü batıya çevirmişti. Köprülü kızıl emperyalizme karşı kurulan demokrasi cephesinde (Öke, 1991: 60-62) saf tutma çabalarını şu sözlerle özetledi:

“Dünya ideolojik bakımından iki kutba bölünmüştü. Bunlar, insanlık haysiyetini ve milletlerin hürriyet ve istiklalini esas tutan hürriyet ve sulh cephesiyle, bu esaslara hiç

kıymet vermeyen he ne surette olursa olsun aşırı solcu bir dünya yaratmak isteyen karşı cephe'dir". (Demir, 2021, s. 1035).

DP, gerek muhalefet sürecinde gerekse iktidarının ilk döneminden itibaren Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin NATO ittifakına dahil olmasını temel bir strateji olarak benimsemiştir. Hatta bu hedefi gerçekleştirmek adına Kore'ye askeri güç sevk etme kararını almıştır. Özünde DP, SSCB'ye karşı yürüttüğü bu siyasetle ciddi bir risk üstlenmiştir; zira coğrafi olarak 10.000 km mesafedeki ABD'nin desteğine güvenerek, sınır komşusu olan Sovyetler Birliği'ne karşı direnç göstermek büyük bir kararlılık gerektiriyordu. Ancak Türkiye, o dönemdeki konjonktür gereği Sovyet yönetimiyle herhangi bir uzlaşma zemini bulmanın imkansız olduğu gerçeğiyle yüzleşmişti. Türkiye'nin NATO'ya dahil olma yönündeki kararlı adımları, Sovyetler Birliği cephesinde ciddi bir tedirginlik kaynağı olmuştur. Moskova yönetimi, bu üyelik sürecini kendi güvenlik stratejilerine bir tehdit olarak görmüş ve süreci akamete uğratmak adına çeşitli diplomatik ve siyasi girişimlerde bulunmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin tüm engelleyici faaliyetlerine ve baskılarına karşın, DP hükümeti geri adım atmamış; Batı ittifakına katılım hedefine ulaşmak için her türlü riski göze alan tavizsiz bir tutum sergilemiştir.

Türkiye, diplomatik girişimleri ve askeri yatırımları sonucunda NATO'ya davet edildi. Buna karşın Sovyetler, 13 Kasım 1951'de Türk Hükümeti'ne bir nota verdi. Kendilerine karşı kurulmuş bir bloğa katılma ve ABD'ye topraklarında üs verme konularında Türk tarafını açıkça ikaz etti (Milliyet, 1951, s.3). Menderes ise, Sovyetlerin suçlayıcı dilini dikkate almadıklarını ve Türkiye gibi stratejik konuma sahip bir ülke için savunmanın her şeyden önemli olduğunu vurguladı:

"Rusya'nın son protesto notası Türkiye'nin haklı harekâtında hiçbir değişiklik husule getirmeyecektir. Çünkü Sovyet Rusya ile anlaşabilmek için en iyi usul kuvvetli olmaktır. Ruslar kuvvetten anlarlar ve kuvvete hürmet ederler". (Cumhuriyet, 1951, s. 1).

Türkiye'nin NATO üyeliğini kendi jeopolitik çıkarlarına yönelik bir tehdit olarak algılayan Sovyetler Birliği, bu kararı diplomatik bir eşik olarak değerlendirmiş; buna bağlı olarak Ankara üzerindeki siyasi baskısını ve muhalif tavrını giderek tırmandırmıştır. Bayar bu durumu; *"Karşımızdakilerin bu kadar hiddet ve gazaba gelmelerinin sebebi nedir? Bizden resmen ve açıktan açığa yurdumuzun önemli bir parçasını koparıp almak istiyorlardı önledik"* (Bayar,1974, s. 6) sözleriyle dile getirdi. Türkiye, Ortadoğu ülkelerinin benze kuşkular taşıdığını ve her zaman teyakkuzda olunması gerektiğini

varsayarak hareket etti. Josef Stalin'in (1878-1953) ölmesiyle Sovyetlerin politikalarında Türkiye ile ilişkilerde yeni bir dönem başladı.

Stalin'in yerine geçen Nikita Krusçev (1894-1971), Batı ülkeleri ile barış içinde bir arada yaşamayı savundu. İki kutuplu dünyada SSCB'nin "barış içinde bir arada yaşam ilkesi" ilişkileri olumlu yönde etkiledi (Ataöv, 1969, s. 192). ABD, Sovyetlerin bu yeni politikalarına temkinli yaklaştığı gibi Batılı ülkelere empoze ettiği Sovyet korkusunu yaymaktan da vazgeçmedi. Türk yetkililerde ABD'den farklı düşünmüyorlardı. Bu evrede Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles (1888-1959), "*ABD olarak Türkiye'yi en güvenilir müttefik*" (Coşkun, 2019, s. 33) olarak gördüklerini belirtti. Sovyetlerse batıya yönelerek Türkiye'ye karşı tutumunu olumlu yönde değiştirmişti. Buna rağmen Türk-Amerikan yakınlaşması daha da kuvvetleniyordu.

Sovyetler Türkiye ile dostane ilişkiler peşindeydi ve bu doğrultuda 30 Mayıs 1953 günü Dış İşleri Bakanı V. Mihayloviç Molotov (1890-1986) tarihi açıklamalarda bulundu. Stratejik öneme sahip olan ve askeri gücü giderek artan Türkiye'den toprak talebinden vazgeçtiklerini belirtti. Rusların tarihten gelen emelleri doğrultusunda çok eskiden beri var olan boğazları ele geçirme planlarını da rafa kaldırdıklarını ilan etti:

"İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve emniyetin tesisi namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri, Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarfınazar etmeyi mümkün telakki etmişlerdir. Boğazlar meselesinde Sovyet Hükümeti, bu mesele hakkında eski nokta-i nazarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliğinin Boğazlar cihetindeki emniyetini, Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye için de kabule şayan şartlar altında temin etmeği mümkün addetmektedir". (Aktaş, 2006, s. 76).

Sovyet yönetimi, bu ılımlı ve barışçıl yaklaşımı derinleştirme gayreti içerisindeydi. Bu doğrultuda, rasyonel bir hat izleyerek önceki idarecilerin tutarsız eylemlerinden kaynaklanan yanlışları düzeltmeye çalışıyorlardı. Ancak Sovyetlerin bu diplomatik manevralarını farklı bir perspektifle ele alan İngiltere, NATO karşısında geri çekilen Rusya'nın asıl amacının Türkiye'yi Batı ittifakından uzaklaştırmak olduğunu vurguladı. Diğer taraftan Fransa, yaşanan bu gelişmeleri Doğu ve Batı blokları arasındaki gerginliğin yerini alan bir yumuşama süreci (detant) olarak tanımladı. DP hükümeti itidalli bir tutumla olaya yaklaştı:

"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti iyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tesisi arzusu Türkiye'nin daima beslediği ve beslemeye devam edeceği arzuya tamamen tekabül ettiğini beyan eder". (Cumhuriyet, 1953, s.1).

Sovyetler ile geliştirilmeye çalışılan diplomatik ilişkiler zaman içinde meyvesini verdi. Türkiye ile 1958’de ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla sunulan tekliflere DP iktidarı sıcak baktı. DP iktidarı döneminde hükümet düzeyindeki ilk resmi ziyaret, 1959 Aralık ayında, Sağlık Bakanı Lütü Kırdar’ın (1889-1961) Moskova ziyaretiyle gerçekleşti (Milliyet, 1959, s. 1). Akabinde Menderes 1960 Temmuz’unda Moskova’ya gideceğini duyurdu (Milliyet, 1960: 1). Fakat demokrasi açısından kara leke sayılan 27 Mayıs askeri darbesi planlanan ziyaretlerin gerçekleşmesini engelledi. DP’li yetkililerin Sovyetlerle barışa dayalı ve çatışma ortamından uzak bir eksende yürüttükleri ilişkiler Kıbrıs konusunda öz güvenini arttırdı.

Esasen DP dış politikada, Batılı devletler ve Rusya ile olan diyaloglarını çeşitli askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda imzalanan antlaşmalar sayesinde sağlam bir zemine yerleştirdi. Bu yapılanlar ilerleyen dönemler içinde pozitif sonuçlar doğurdu. Uluslararası alanda Türkiye’nin saygınlığını kalıcı şekilde arttırıldı. Yaklaşık 20 yıldır devam eden Rus tehdidi büyük ölçüde bertaraf edildi. Ne yazık ki, DP döneminden sonraki sürece miras kalacak en önemli mesele Kıbrıs sorunu oldu.

2.5.2. Para ve strateji: ABD ile olan ilişkiler

Türkiye-ABD ilişkilerinin tarihsel kökenine baktığımızda ikili yakınlaşmaların eski zamanlara dayanmadığını anlaşılmaktadır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler ancak 1927 yılında inşa edilmeye başlandı. İlerleyen tarihte Sovyetlerin izlemiş olduğu “yayılmacılık politikası” Türkiye’yi ABD’ye yakınlaştırdı. Sovyetler tehlikesi ABD’yi de bir dizi tedbirler almaya itti. Türk-Amerikan ilişkilerinde milat sayılabilecek olay, eski Büyükelçi Mehmet Münir Ertegün’ün (1883-1944) cenazesinde gerçekleşti. Dünyanın en büyük gemilerinden biri olan Amerikan Missouri zırhlısı bu süreçte Türkiye’ye geldi. ABD’nin bu jesti uzun bir süre Türk basınına meşgul ettiği gibi halk tarafından da ilgiyle izlendi (Akalin, 2003, s. 1-13).

ABD Başkanı Harry S. Truman’ın (1884-1972) İnönü’ye Missouri zırhlısı aracılığıyla ulaştırdığı dostluk mesajı Ortadoğu’ya dair hedefleri olan Sovyetlerin iştihanı kaçırmıştı (Ertem, 2009: 382). İdeolojik yarış kıta ötesine taşıyan ABD, benzer faaliyetlerini Uzakdoğu’da komünizm fikrinin yayılmasını engellemek adına da sergiledi (Sander 1987, s. 503). Amerika’nın “Truman Doktrini” ve “Marshall Planı”nın altından

yatan gerçek, dünyanın hiçbir bölgesinden kontrolü kaybetmek istememesinden kaynaklanıyordu.

Bu bağlamda, ABD'nin "Çevreleme Politikası"nın ilk somut icraatı Truman Doktrini oldu. Truman doktrinine göre, Sovyetlerin kendine yayılma alanını oluşturduğu ülkelere askeri ve ekonomik destek sağlanacaktı. Doktrinin bir diğer önemi de Sovyet emperyalizmine karşı güç arttırmaktı. Truman Doktrini'nin hayata geçirilmesiyle birlikte, bölgedeki Sovyet nüfuzunu dengelemek adına Türkiye ve Yunanistan'a yönelik 400 milyon dolarlık bir finansal destek paketi onaylanmıştır. Bu stratejik hamle, yalnızca maddi yardımla sınırlı kalmamış; aynı zamanda yerel savunma ve yönetim mekanizmalarını modernize etmek amacıyla bölgeye teknik uzmanlar ile askeri danışmanların konuşlandırılmasını da karara bağlamıştır. Atılan bu adım Türkiye tarafından memnuniyetle karşılandı. Çevreleme Politikasının ikinci icraatı Marshall Planı oldu. Truman Doktrinin ekonomik yönden tamamlayıcısı konumunda olan plan sayesinde, II. Dünya Savaşı'ndan sonra bozulan Avrupa ekonomisi tamir edilmeye çalışıldı. Türkiye'ye 1948-1952 döneminde hibe, borç, dolaylı yardım ve teknik destek üzere 350.000.000 dolar kaynak sağlandı (Sönmezoğlu, 2006, s. 41- 42). İnönü ve Menderes dönemlerinde gelen Amerikan mali desteği Türkiye'nin kara, hava ve deniz ordularının ayaklarını daha sağlam yere basmasına olanak sağladı.

CHP, iktidarının son dönemlerinde ABD ile iyi ilişkiler içine girmişti. Ülkeye yabancı yatırım yapılması yönünde faaliyetler gerçekleştirdi. DP iktidara geldiği dönemde yabancı sermayeyi Türkiye'ye çekmek için 1951'de "Yabancı Yatırım Kanunu" genişletmeye çalıştı. Bu tedbirlere rağmen yabancı sermaye Türkiye'ye bir türlü çekilemedi. DP, dış politikada yalnız kalmamak adına ekonomik ve siyasi yönden gücü elinde bulunduran ABD ile sıkı dostluk bağları kurmak için yoğun çaba harcadı. Esasen dünyayı büyük yıkımlara sürükleyen savaşlardan sonra Soğuk Savaş sürecinde (1945-1990) iki ülke birbirine fazlasıyla ihtiyaç duymuştu. Türkiye stratejik konumunu ABD ise, parayı devreye sokmuştu. Bu koşullarda Türk tarafı yabancı sermayeyi elinde bulunduran ABD ile müttefik olmaktan asla vazgeçmedi.

II. Dünya savaşından sonra değişen güç dengeleri ile beraber yeni siyasi gerginlikler ortaya çıktı. Savaş sonunda askeri ve siyasi boşluklar meydana geldi. Bu durumu fırsata çeviren Sovyetler, yayılmacı politikası ile ortaya çıkan boşlukları doldurmaya çalıştı. Savaştan sonra silahlanmayı terk etmeyen Sovyetler askeri gücünü daha da arttırmayı hedefledi. COMECON'u (25 Ocak 1949') kuran Sovyetler, Orta

Avrupa’da ki gücünü iyice artırdı. Böylece Batı Avrupa büyük bir Sovyet tehdidi altına girdi. Sovyetlerin yayılmacı bir politika izlemesi Avrupalı ülkeleri hayli rahatsız etti (Tellal, 2001: 500). Batılı ülkeler Sovyetlerin atmış olduğu bu adıma karşılık olarak çeşitli alternatifler geliştirdi. ABD Dışişleri Bakanlığı ile Kanada ve Batı Birliğine dâhil devletlerin büyükelçileri arasında 6 Temmuz 1948 günü Kuzey Atlantik Paktı’nın tesisine dair görüşmeler başladı. Görüşmelerin sonucunda, Ekim 1948’de paktın esasları konusunda görüş birliğine varıldığı tüm dünyaya duyuruldu. Çok geçmeden ilk kurucu devletler aralarına Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz’ide katarak 18 Mart 1949 günü ortak antlaşma metnini kamuoyuyla paylaştı. Nihayetinde 4 Nisan 1949 günü 12 devlet kısa adı NATO (North Atlantic Treaty Organization) olan Kuzey Atlantik İttifakını oluşturdular (Sarıay, 1988, s. 76). NATO’nun kurulmasıyla çoğu devlet safını belirlemiş ve böylece yeni bir dünya düzeni doğmuştur.

Türkiye, ABD öncülüğünde kurulan NATO’ya birçok nedenden dolayı ilgi duymaktaydı. Türkiye, Sovyetlerin 1945’ten başlayarak bir türlü ardı arkası kesilmeyen isteklerinden bir hayli rahatsızdı. Truman doktrini ve Marshall yardımları aracılığıyla ABD ile olan ilişkilerde olumlu bir atmosfer meydana gelse de kuzeydeki Sovyet tehdidi bertaraf edilmemişti. Hükümetin II. Dünya Savaşı sırasında izlediği aşırı realist denge politikası, savaş sonrası Türkiye’yi yalnız kalma korkusuyla baş başa bırakmıştı. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin oluşturduğu güvenlik şemsiyesi altına girmek isteyen Türkiye, bu şekilde yalnız kalmaktan kurtulmuş olacaktı. Bu vesileyle ülke topraklarının savunması kolaylaşacak, Türk ordusu modernize edilecek ve Sovyet tehdidinden daha az etkilenileceği umuldu (Ülman, 1967, s. 127). NATO’ya üye olma yolunda atılan adım Batı dünyası ile olan münasebetleri müspet bir zemine taşıdı. Türkiye, 1949’da kurulmuş Avrupa Konseyinin kurucu üyesi olmakla birlikte NATO’da da kendisine yer tahsis edilmesinin gerektiği düşüncesindeydi. DP iktidarının çoğu yöneticisi, NATO’ya girildiği takdirde ABD’den alınan yardımların artacağı ve sürekli hale geleceği kanısındaydı. Türk kamuoyu ABD’nin demokrasiye olan desteğini gördükten sonra NATO’ya üyeliğin gerekliliğine inanmaya başlamıştı.

NATO’ya üyelik için yakalanan olanakları fırsata çeviren CHP, kurucu üyelik statüsü adına da özverili bir politika yürüttü. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak (1890-1953), konu ile ilgili Türkiye’nin güvenliğini sağlama ve kalkınma hedefi gerçekleştirmesinin NATO’dan geçtiğini söyledi (Ahmad ve Ahmad, 1976, s. 53). Türkiye, dış politikada rotasını batıya doğru çevirdiği gibi artık somut bir netice almak

içinde yelkenlerini açmıştı. Tüm iyi niyetli gayretlere rağmen Türkiye, NATO'ya kurucu üye olarak girmeyi başaramadı. CHP'nin NATO'ya üyelik için yaptığı ilk başvuru olumsuzlukla sonuçlandı.

Türkiye, batı ile ilişkilerini perçinleştirmek adına NATO'ya üye olmanın gerekliliğine inanıyordu ve bu konuda diplomatik çabalarını sürdürmeye çalışıyordu. NATO'ya üyelik için daha çok ABD ile iyi ilişkiler içinde olan Türkiye, Amerika'nın Akdeniz filosundaki gemileri Türk limanlarına davet edip onları lojistik açıdan destekledi (Gerger, 1983, s. 538). Ancak Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri Türkiye'nin üyeliğine sıcak bakmadılar (Ülman, 1967, s. 149). Türkiye'nin üyeliğine her ne kadar ABD itiraz etmemiş olsa da üye olması için de ısrarcı davranmadı. Türkiye'nin üyeliğinin ret edilme sebebi, NATO'nun kurucu üyeleri arasında olmaması ve uzak coğrafyada bulunmasıydı.

Türkiye'nin NATO dışında kalması, dönemin hem iktidar hem de muhalefet kanadında geniş bir yankı uyandırmıştır. Bayar'ın, Türkiye'nin neden ittifaka dahil edilemediği yönündeki sorusuna İnönü, meselenin Türkiye'nin isteksizliğinden değil, karşı tarafın tutumundan kaynaklandığı yanıtını vermiştir. Bayar, bu görüşmenin ardından İnönü'nün de Türkiye'nin geleceğini NATO ile ilişkilendirme konusunda kendisiyle aynı stratejik düzlemde bulunduğu fark etmiş; devletin zirvesindeki bu görüş birliği kendisi tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Bayar, 2010, s. 128).

Beyaz İhtilal neticesinde Türkiye'de yönetim el değiştirmiş, ancak dış siyaset anlayışı aynı doğrultuda sürdürülmüştür. Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için ortaya koyduğu çabalar DP tarafından noksansız biçimde sürdürüldü (Karakaş, 2013, s. 59). DP dış politika da batıya yakın olmak için NATO'ya üye olmanın yollarını aradı. Çünkü NATO'ya üyelik DP zihniyeti adına güvenlik ve demokratikleşmek anlamına geliyordu.

DP, NATO'ya üye olmak için son süratle çalışırken hiç ummadığı bir zamanda aradığı fırsat eline geçti. Dünyanın çeşitli bölgelerinde 1950 yılında önemli olaylar gerçekleşti. Doğu ve batı bloklarını sıcak savaşa karşı karşıya getiren gelişme 25 Haziran 1950'de Kore'de patlak verdi. Kore Savaşı (Oran ve Akdevelioğlu, 2001, s. 547), Türkiye Cumhuriyeti'nin de fiilen savaşa katılmasına ve dış politikada yeni gelişmelere yol açtı (Uçarol, 2010, s. 865). Kapitalist blok ile sosyalist devletleri karşı karşıya getiren bu çatışma sürecinde BM, bünyesindeki tüm devletlere Güney Kore'ye destek vermeleri hususunda çağrıda bulundu. BM, 28 Haziran günü Türkiye'yi de belirtilen çağrıya dâhil etti. Kore Savaşı'nı yakından takip eden DP, alacağı kritik karar ile dış politikadaki safını belli edecekti. Başbakan Menderes, BM'nin talep ettiği yardım talebini hükümetin ana

gündemine getirdi. BM temsilcisi ve Washington Büyükelçisi ile müzakerelerde bulunan Türk hükümeti 30 Haziran'da BM yetkililerine kararını açıkladı. Buna göre Türkiye yaşananlarla ilgili tarafsız kalmayacağını bildirdi:

“Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Kurulunda bir üye olmak sıfatı ile deruhte eylemiş bulunduğu taahhütleri şart hükümleri dâhilinde ve azami samimiyetle yerine getirmeğe amade olduğunu bildirmeğe musaraat eder”. (Armaoğlu, 1991, s. 182).

DP, atacağı adımı sır gibi saklarken aynı zamanda BM'ye destek olmanın yollarını arıyordu. Bu doğrultuda, 18 Temmuz günü Yalova'da, Cumhurbaşkanı Bayar'ın başkanlığında dikkat çeken bir toplantı yapıldı. Toplantıya katılanlar arasında Başbakan Menderes, yardımcısı Samet Ağaoğlu (1909-1982), Dışişleri Bakanı Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik İnce, Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut ve yüksek komutanlar vardı. Dört saat süren istişarelerin sonunda Başbakan *“Silahlı kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınacak tedbirleri tetkik ve müzakere ettik”* sözleriyle kamuoyunu bilgilendirdi (Öke ve Mütercimler, 2000, s. 58). DP, dünyanın öteki ucundaki bir savaşın dahi ülke savunmasını yakından ilgilendirdiğine karar vermişti. Sosyalist birliklerin bir gün Türk sınırlarına da dayanması muhtemeldi. Bu koşullarda atılacak en makul adımdı Kuzeye karşın Güneyin yanında yer almaktı.

DP konuyu TBMM'nin gündemine getirdi. Kore Savaşı anlatılarak hükümetin takip ettiği dış politika hakkında parlamentere bilgi verildi. Dışişleri Bakanı Köprülü, BM anayasası dairesinde Türkiye'nin Kore'de yaşananlara tarafsız kalamayacağını belirtti. Köprülü'nün bu açıklamaları mecliste iktidar ve muhalefet milletvekillerince alışlarla karşılandı (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi [TBMMTD], 1950, s. 310-312). Meclisteki bu oturumda hükümet Kore'ye asker gönderilmesi gerektiğine dair herhangi bir bilgilendirmede bulunmadı. Sadece DP'li milletvekillerinin, BM ilkelerine bağlı sulh anlayışının benimsendiği ifade edildi (Öke, 1991, s. 65). Dış politikada aktif rol almak isteyen DP, Kore Savaş'ını fırsata dönüştürme gayretindeydi. Cumhurbaşkanı Bayar, 25 Temmuz'da Bakanlar Kurulunu acil toplantıya çağırdı. Bu toplantıya, Meclis Başkanı ile Genelkurmay Başkanı da katıldılar. Toplantıda, BM'nin talebi doğrultusunda izlenecek politikalar teker teker kritize edildi. Bakanlar Kurulu toplantısından sonra Türkiye'nin Kore'ye 4500 asker göndereceği açıklandı (Sezgin, 1995, s. 8). Böylece BM'nin davetine ABD'nin ardından olumlu yanıt veren ikinci ülke Türkiye oldu.

Hükümetin atmış olduğu bu adıma 26 Temmuz'da muhalefet partisi CHP, anayasa ihlali gerekçesiyle tepki gösterdi. CHP ve İnönü'nün Kore Savaşı konusunda gösterdiği

muhalefetin temel sebebi fiilen asker göndermesi ile ilgili olmayıp izlenen siyasi metotla ilgiliydi. Kore Savaşı ile ilgili muhalefet partisinin tavrına Menderes, “*Aynı vaziyete bin defa kalsak her defasında aynı kararı vereceğiz*” (Behramoğlu, 1973, s. 10-12) sözleriyle reaksiyon gösterdi. DP yetkilileri her ortam ve koşulda savaşa girilmediğini yalnızca asker gönderme kararı alındığını vurguladılar.

Kore’ye asker gönderme kararı Anayasaya aykırılık iddialarının ötesinde, Cumhuriyet döneminin istisnai durumlarından birisi olduğu için son derece önemli idi. Türkiye bu karara kadar, Misak-ı Milli sınırları dışında bir askeri harekâta veya müdahaleye katılmaktan kaçınmıştı. Üstelik asker gönderilecek bölge, Türkiye’den binlerce kilometre uzağındaydı. Kore Savaşı, hükümetlerin önceleri sorgulanmayan nitelikteki dış politika eylemlerinin TBMM’de tartışılmasını başlattı (Oran ve Akdevelioğlu, 2001, s. 548). Türkiye hem kendi topraklarına bir saldırı olmadan hem de komşu ülkesi olmamasına rağmen 7692 km uzaklıktaki bir yere öncelikle barış için asker göndermeye karar vermişti. BM’ye üye ülkeler hali hazırda asker gönderme konusunu müzakere ederken, DP hükümetinin tutumu Türkiye’nin askeri bir güç olarak her zaman dikkate alınması gerektiğini tüm dünyaya bir kez daha hatırlattı.

Önceleri sessiz kalan Sovyetler sonrasında Türkiye’nin Kore’ye asker gönderme kararına karşı Bulgaristan’ı piyon olarak kullandı. Bulgaristan, Türkiye’ye göçmenler üzerinden nota göndererek on binlerce Türk’ü sınır dışı etmekle tehdit etti. Bulgarlar, dediklerini yaparak yüzbinlerce Türk’ü yerinden etmiş ve Türkiye’ye göndermişti. Bu duruma tepki gösteren Menderes gelişmeleri şu şekilde yorumladı:

“Eğer Kore kararını almamış olsaydık, Bulgarların durup dururken 500 bin muhaciri iki ay gibi bir müddet zarfında hudutlarımız içine sokmaya çalışacaklarını zannetmemek yerine yerinde olur”. (TBMM DP Meclis Grubu, 5 Aralık 1950).

Hükümetin Kore’ye asker gönderme kararı yurt içinde olumlu yankılandı. Başbakan ve hükümet yetkililerine çok sayıda tebrik telgrafi yollandı (Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1950, s. 17). Bu mesajlar DP için moral olmuştu. Dış politikada ana hedeflerden şaşmadan emin adımlarla yola devam edildi. Türk ordusunun Kore’ye ulaşip muharebelere başlamasıyla birlikte hükümete olan destek eskiye kıyasla daha da arttı. Nitekim Kore muharebelerinde Türk ordusunun başarıları kısa süre sonra tüm dünyanın dikkatini çekti. ABD’li komutan ve diplomat George Crews McGhee (1912-2005), Türkiye’ye geldiğinde Cumhurbaşkanı Bayar’a, Kore’de Türk askerinin gösterdiğini başarıdan övgüyle bahsetti (Karakaş, 2013, s. 380). Kore’de yaşananlar

sonunda Menderes, savunma sanayine yaptığı yatırımların karşılığını Türkiye'nin saygınlığının artması şeklinde aldı. Kore Savaşı 1950 yılında başlamış olup 1953'te sonlandı ve 1953'te Türk askeri yurda döndü. Üç yıl içinde Türk birliği 717 şehit, 5247 yaralı, 229 esir ve 167 kayıp vermişti (Turan, 1999, s. 164). Geline nokta batı kamuoyunda var olan Türkiye aleyhtarlığı tersine dönmeye başladı (Geçikli,2014, s. 53). NATO'ya girmenin kapısı aralandı. İlk etapta iştirakçi üye sıfatıyla NATO'ya kısmen dâhil edilen Türkiye oluşturulacak Akdeniz savunma sisteminde potansiyel aktörler biri olarak düşünülmekteydi (Akman, 2013, s. 150). Kuzeybatı Avrupa ülkelerinden bir bölümünün tereddütlerine rağmen (Armaoğlu, 2004, s. 519) güçlü ordusuyla Türkiye, Amerika ve liberal dünya adına vazgeçilmez bir askeri müttefik konumuna yükselmeye başladı.

Türkiye DP döneminde NATO'ya üye olabilmek için birçok adım atmış ve bunun karşılığında gerekli bedeller ödemişti. Menderes'in zaman zaman yaptığı çıkışlar ülkede ciddi heyecan uyandırıyor ve “acaba başka bir ittifaka mı katılacağız?” sorusunu akla getiriyordu (Demir, 2021, s. 1008). Kafalardaki karışıklık bir Bakanlar Kurulu toplantısı sonunda Bayar'ın “*Hazır olun arkadaşlar, Atlantik Paktına gireceğiz!*” (Bayar,1986, s. 129-130) sözleriyle son buldu. Batı kamuoyundaysa gün geçmiyordu ki, Türkiye'nin sahip olduğu jeopolitik önem ve askeri gücü konuşulmamış olsun (Saray, 2000, s. 102-106). Adım adım NATO üyeliğine yaklaşılmaktaydı.

Türkiye-ABD görüşmelerinde ön planda olan konu, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve Amerika'nın askeri üs isteğiydi. Hükümet kesin bir kararlılıkla ABD'ye “Önce NATO, sonra üs” cevabını vermişti (Erhan, 2003, s. 548). ABD'nin her istediğini alacakmış gibi davranması Türk yetkililerin asla hoşuna gitmiyordu. Kurulduğu yer itibarı ile NATO'nun Akdeniz'de büyük boşluklar bırakmış olması batı bloğunu Türkiye'ye mahkûm ediyordu. Böyle bir tablo DP hükümeti adına NATO'ya giriş için çok iyi bir fırsattı.

Hükümet, 23 Nisan 1951 günü Londra, Paris ve Roma Büyükelçilerini Çankaya'ya davet ederek büyük bir toplantı yaptı (Cumhuriyet, 1951, s.1). Diplomatlarla Türkiye'nin NATO'ya üye olabilmesi için neler yapması gerektiği soruldu. Büyükelçiler söz birliği etmişçesine Türkiye'nin yerinin hür dünya yani NATO sınırları içinde olması gerektiğini söylediler (Bayar, 1974, s. 7). Türkiye'de, iktidar ve muhalefet NATO üyeliği adına aynı çizgide buluşmuştu. Menderes ve Bayar kadar İnönü'de NATO'ya katılmamız gerektiğini savunuyordu (Cumhuriyet, 1950, s.3). Türkiye, İngiltere'nin Ortadoğu'daki

faaliyetlerine destek olacağını teminatını vermesi üzerine (Cumhuriyet,1951, s.2) dış dirençte kırıldı. Dışişleri Bakanı Köprülü 20 Temmuz günü Mecliste Ortadoğu'da İngiltere ile gizli bir ittifak kurulduğunu deklare etti:

“Ortak Şark müdafaasını gerek stratejik gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zaruri bulunduğu kaniiz. Bu itibarla, Türkiye Atlantik Paktına iltihak edince, Orta Şark'ta bize düşen rolü müessir bir suretle ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle müzakereye girmeye amade olacaktır”. (TBMMTD, 1951, s. 232).

Yukarıdaki açıklama İngiltere'nin Ortadoğu'da süregelen hâkimiyetinin belli ölçüde devam edeceğinin teminatıydı. Bunun üzerine İngiltere, Türkiye'nin NATO üyeliğe karşı koyduğu vetoyu kaldırdı (Burçak,1979, s. 89). DP, ülke savunması konusunda büyük bir adım atmış ve her hangi bir olumsuz durum karşısında İngiliz tehlikesi bertaraf edilmişti.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında stratejik öneminin yüksek olması en önemli katkıyı sağlamıştır. Türkiye Sovyetlere çok yakın, Ortadoğu'nun yanı başında, Balkanlara ve Kafkaslara sınır olan bir jeopolitik konuma sahipti (Avcıoğlu, 1979, s. 1612). Esas meselelerden biride Akdeniz üzerinde hâkimiyet mücadelesi yaşayan ABD ve Sovyetlerdi. Akdeniz'de güçlü bir Sovyetler, ABD'nin çıkarlarına ters düşmekteydi. ABD, yabancı ülkelerde özellikle jeopolitik önemi yüksek sahalarda yeni askeri üsler kurmaya başlamıştı. Böylece Türkiye NATO'nun güneydoğu kanadını güçlendirmek ve Sovyetlere müdahale edebilecek en önemli stratejik bölge olarak daha fazla önem kazandı (Aktaş, 2006, s. 55). Avrupa'nın güvenliği için vurulması gereken bir bölgeye ABD, bu dönemde elinde uzun menzilli uçaklar olmadığı için müdahale edemiyordu. Uzakların “yakınlaşması” adına Türkiye önemli stratejik konumu nedeniyle NATO'ya alınması liberal dünyaya önemli avantajlar sağlayacaktı.

ABD ve Batılı ülkeler, uluslararası arenada değişen askeri koşulların da etkisiyle 15 Mayıs 1951 günü müttefiklerine Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasını önerdi (Erhan, 2003, s. 548). Bu teklif Türkiye adına dönüm noktası niteliğindedi; çünkü harcanan yoğun emeklerin karşılık bulacağı o beklenen ana ulaşılmıştı. Barışçıl ve başarılı bir dış politika izleyen DP hükümeti, ABD ve İngiltere'nin desteğini alarak diğer üyelerin fikrinin değiştirmesini sağlamıştı. NATO Bakanlar Konseyi, 16-20 Eylül 1951 tarihlerinde Ottawa'da düzenlenen toplantı sonunda Türkiye ile Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak çağrılmalarına oybirliği ile karar verdi. Bu iki ülkenin hükümetleri, antlaşmayı

parlamentolarına onaylatır onaylatmaz NATO üyesi olabileceklerdi. Bu karar, TBMM’de 404 evet oyuna karşın 1 çekimser oyla kabul edildi. Böylece Türkiye 18 Şubat 1952 günü NATO’ya üye oldu (Bağcı, 2001, s. 33-35). Tüm yurttaki karar memnuniyetle karşıladı. Başbakan Menderes, Anadolu Ajansına verdiği röportajda uluslararası işbirliğinin önemine ve yurt savunmasının perçinlediğine vurguda bulundu:

“Demokrat Parti’nin güttüğü azimli ve Türkiye’nin taahhütlerine mutlak bağlılığını bilfiil göstermesi itibarıyla da hayırlı ve güven verici dış politika sayesinde ki Batı camiası ile Atlantik Paktı içinde kader birliği durumuna girmek üzere bulunuyoruz. Atlantik Paktı’na davet edilmemiz hakkında alınan karar, bu bakımdan hepimizi sevindirmesi lazım gelen bir hadisedir. Atlantik Paktı’na bu camianın üyesi olan diğer on iki devletin haklarına da, vecibelerine de artıksız, eksiksiz tekabül eden eşit haklarla ve vecibelerle gireceğiz. Bu cihet Ottawa Konferansı kararını müteakip bize resmen ve sarahaten temin edilmiştir” (Aydın Tarihi, 1951, s. 50).

Türkiye, II. Dünya Savaşı’nın sonunda kurulan yeni güç dengeleri arasında yer almak için yoğun bir diplomasi mücadelesi verdi. Kritik bir süreçten geçen Türkiye, konumunu belirlemek için dış politikada güçlü bir mücadele başlattı. Savaşın galip ayrılan Sovyetler stratejik açıdan önemli olan Türkiye topraklarına gözünü dikti ve zamanla amaçlarını açığa vurmaktan çekinmedi. Türkiye, elindeki imkânlarla Sovyetlere karşı direndi. Her geçen gün artan baskılara karşı Türk hükümetleri Sovyetlere karşı denge politikası güttü. Esasen Sovyetleri dizginleyecek tek gücün ABD olduğuna inanıldı. Sovyetlerin yayılmacı politikaları Türkiye’yi ABD’ye yakınlaştırdı.

ABD Türkiye’nin sahip olduğu coğrafyanın jeopolitik gücünden yararlanmak istiyordu. Sovyetlerin baskıcı politikası ABD için yeni fırsatlar doğurdu. ABD, Türkiye’ye karşı olan önceki siyasetini revize edip, Truman ve Marshall yardımlarını yaptı. Türkiye yine de yaşadığı güvenlik kaygılarından NATO’ya üye olmakla kurtulacağı kanısına vardı. Dış politikadaki ana fikri NATO üzerine kuran DP Hükümeti, ABD ile yakınlaşmayı Avrupa ile ittifakın önünde tuttu. Sonuçta ise, amacına ulaşarak hem ABD ile dönülmez bir dostluk kuruldu hem de savunma adına sağlam bir müttefik kazanıldı. Bu durum 20. Yüzyılın sonlarındaki Körfez Harbine kadar devam etti.

2.5.3.Görmezden gelinemeyecek bir gerçek: Ortadoğu ve Uzakdoğu dünyası

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kurucu kadro, dış politikadaki yönünü ağırlıklı olarak Batı'ya çevirmişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Sovyetlerin yayılmacı politikalarına karşı Türkiye, kendi güvenliğini sağlama adına batı oluşumlu ittifakların içinde yer almayı hedefledi. Türkiye'nin dış politikada atmış olduğu bu adımlar Ortadoğu ve Uzakdoğu'da batı eksenli bir siyaset yürütmesine zemin hazırladı. Stratejik yönden hassas olan bu iki bölge görmezden gelinemeyecek kadar değerliydi. Türkiye tarihi, sosyal, kültürel ve dini bağlarından dolayı bu iki bölgenin kopmaz bir parçasıydı. Ancak dış politikada zaman zaman anılan iki bölgeden bihaber tutum izlenmesi ülke aleyhine sonuçlar doğurdu. Belirtilen yerlerdeki devletlerle diplomaside gereksiz bir soğukluk meydana geldi.

Türkiye siyasi ve diplomatik tarihinde bir milat kabul edilen 1950 senesi, dış ilişkiler vizyonunda da bahsi geçen iki coğrafya açısından köklü bir eksen kaymasına işaret etmiştir. Bu dönemden itibaren Türk dış politikası, temel stratejik rotasını neredeyse tamamen NATO öncelikleri doğrultusunda belirlemeye başlamıştır. Ankara, kendi jeopolitik konumunun vazgeçilmezliğini vurgulayan bir söylem benimseyerek, Batı blokunun kolektif savunma sistemi ile Türkiye'nin milli güvenliğini birbirine kenetleyen bir dış siyaset anlayışı gütmüştür. Uluslararası konjonktürün etkisiyle Türkiye yeni bir anlayışa yöneldi. Bundan sonraki süreçte Türkiye, Ortadoğu siyasetini de batının tesirinde kalarak sürdürdü. Türkiye bölgede kendini batı blokunun hamisi görerek hareket etti. Ancak bölge ülkelerinin büyük bölümü Türkiye'nin tutumunu "Emperyalist Batı'nın sözcülüğü" olarak algıladı (Şahin, 2021: 1064). Ortadoğu'ya yönelik Türk dış politikası bölge ülkelerinin vermiş olduğu tepkilerden dolayı adeta ters tepmişti. Batıdan daha batıcı tavır takındığı düşünülen Türkiye'nin Ortadoğu politikaları ilk etapta başarısızlıkla sonuçlandı.

Ortadoğu'nun stratejik konumu ve zengin yeraltı kaynaklarının varlığı batılı güçlerin ilgi odağı olmuştu. Ortadoğu üzerinde tarihi emelleri olan İngiltere ve ABD, burada Türkiye'nin coğrafi yakınlığını kullanmayı tasarladılar. DP, NATO ittifakında yer alabilmek için birçok konuda taviz vermiş; İngiltere ve ABD'nin Ortadoğu'daki güvenlik politikalarına riayet etmişti. DP'nin NATO'ya üye olmasında ABD'nin etkin rolü oldu. ABD, daha çok siyasi emellerine ulaşmak için Türkiye'nin destekleyicisi konumundaydı. ABD'nin Ortadoğu coğrafyasındaki temel rakibi, ekspansiyonist (yayılmacı) bir strateji

izleyen Sovyetler Birliği idi. Bu dönemde İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO üyeliğine başlangıçta muhalefet etse de bölgedeki stratejik çıkarlarını gözeterек bu tutumundan vazgeçtiği göz ardı edilmemelidir. DP, her şeye rağmen dış politikada tarafsız kalmayıp aktif bir yol izleyerek NATO'ya üye olarak başarıya ulaşmıştır.

Ortadoğu coğrafyasında stratejik bir nüfuz kurmayı hedefleyen Türkiye, bir yandan NATO üyeliğiyle Batı ittifakı içindeki konumunu pekiştirirken, diğer yandan doğu ülkeleriyle olan münasebetlerinde gerilimden kaçınan bir denge politikası izlemiştir. Bu diplomatik vizyon doğrultusunda Türkiye; bölge istikrarını koruma amacı taşıyan ve sonradan adını alan Bağdat Paktı'nın tesis edilmesinde kurucu ve öncü bir rol oynamıştır. 1950 ile 1960 yılları arasında Türkiye, antikomünist bloğun bölgedeki kilit müttefiki olma konumunu sürdürmeyi temel bir strateji olarak benimsedi. Menderes kabinesi açısından öncelikli hedef, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki siyasi yapılanmalar üzerindeki nüfuzunu kırmak ve bu bölgede belirleyici bir aktör haline gelmesini engellemekti. Bu nedenle İngiltere ve ABD'nin önderliğinde Irak'ı yanına alarak Bağdat Paktı'nın kurulmasını destekledi. Bölgesel iş birliğini hedefleyen 'Bağdat Paktı', 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ve Irak arasında varılan mutabakatla resmîyet kazanmıştır. Ne yazık ki, bu pakt Arap ülkeleri arasındaki siyasi fikir ayrılığını giderek derinleştirdi (Armaoğlu, 2004, s. 492). Özellikle Mısır'ın stratejik konumunu ve Arap dünyasındaki etkinliğini kullanarak bu pakta karşı olumsuz tavır takınması Lübnan ve Suriye'yi de tesir altında bıraktı.

Bağdat Paktı sonrası dönemde bölgesel nüfuzunu artırmak isteyen Mısır, Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik temaslarını sıklaştırmıştır. Mısır lideri Nasır'ın Sovyetler Birliği'ne yönelik sıcak tutumu Batılı başkentlerde huzursuzluk yaratırken; ABD'nin Asuan Barajı projesine yönelik kredi desteğini geri çekmesi, krizi tırmandırmıştır. Bu gelişme üzerine Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı alması, özellikle İngiltere ve Fransa'nın sert muhalefetiyle karşılaşmıştır (Gönlübol ve Ülman, 1961, s. 143). Süveyş Krizi'ne diplomatik bir çözüm üretmeyi hedefleyen İngiltere, ABD ve Fransa; 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da uluslararası bir konferans tertip etme kararı almışlardır. Söz konusu zirveye katılım için, kanal trafiğini en yoğun kullanan devletlerin yanı sıra 1888 tarihli İstanbul Sözleşmesi'ne imza atan taraf ülkeler davet edilmiştir.

Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı sonrası Türkiye, en yoğun kullanıcı olan 21 ülke ile birlikte Londra Konferansı'na katılarak kanalın uluslararası bir denetim mekanizmasına tabi olmasını savunmuştur. Konferans sonunda bu görüşü destekleyen 18

devlet arasında yer alan Ankara, tutumunu İkinci Londra Konferansı'nda da sürdürmüş ve Süveyş Kanalı Kullanıcılar Birliği'ne dahil olarak Batılı müttefikleriyle olan dayanışmasını pekiştirmiştir. Ancak Mısır lideri Nasır'ın bu oluşumu tanımadığını açıklaması ve Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı Batı ile senkronize hareket etmesi, Arap dünyasıyla olan ilişkilerde ciddi bir kopuşa neden olmuştur. Diplomatik yollardan sonuç alamayan İngiltere ve Fransa'nın kuvvet kullanma kararı alması ise krizin askeri bir boyuta taşınmasına yol açmıştır.

İngiltere ve Fransa, İsrail ile eşgüdümlü bir strateji benimseyerek gizli operasyonel planlar hazırlamışlardır. Her iki devlet de ABD'nin, bölgedeki aktörleri Sovyet yörüngesine itebilecek her türlü askeri müdahaleye muhalif olduğunu bilmekteydi. Bu nedenle Londra ve Paris, Washington'ın tepkisini dindirmek amacıyla, İsrail'in Mısır topraklarına yönelik saldırısını meşru bir gerekçe olarak kullanmayı planlamışlardır. Beklenen olmuş ve 29 Ekim 1956 günü İsrail Mısır'a saldırmıştı. İngiltere ve Fransa olaya müdahil olup iki ülkeye de ultimatoma verdi. İsrail, ultimatoma kabul ederken Mısır reddetti. Bunun üzerine iki büyük Avrupa devleti İsrail ile ortak hareket edeceklerini duyurdular. ABD ve Sovyet Rusya'nın tepkisi üzerine saldıran taraflar geri adım atmış, Mısır ise millileştirme planını tamamlamayı başardı. Süveyş krizi bir savaş doğurduğu gibi dünyanın Ortadoğu'ya odaklanmasını sağladı (Kürkçüoğlu, 1972, s. 90-91).

ABD, gelişen olaylar sonunda Ortadoğu'da itibar kaybetti. Bölgede tekrardan cevval bir devlet konumuna erişmek isteyen ABD, Eisenhower Doktrinini (1957) yayınladı. Ortadoğu'daki tehlikenin farkına varan ABD, doktrini aracılığıyla Sovyetler Birliği'ne bölgede açıkça meydan okudu. Doktrin, aynı zamanda ABD'nin bölgeye yönelik yeni politikasını da açıkça ortaya koymuş olması bakımından kritik öneme sahiptir (Akman, 2013, s. 329). Ayriyeten İngiltere ve Fransa'nın Süveyş Savaşı'nda Mısır'a karşı başarısız olmaları Eisenhower Doktrininin yayınlanma sürecini hızlandırmıştı. DP ise, dış politikada batı çizgisinden Amerikan eksenine kaydını (Güzel, 2021, s. 471).

Bölgede güçlenmeye çalışan Sovyetler amacı ekonomik olmaktan ziyade siyasiydi. Sovyetlerin özellikle Mısır ile işbirliği içinde olması ABD için bir tehdit unsuru olmuştu. ABD bölgede oluşan otorite boşluğunun Sovyetler ile dolmasına engel olmak adına Arap devletlerine yardım yapmayı kararlaştırdı. Çünkü batı için Ortadoğu yeraltı kaynakları noktasında hayati ehemmiyete sahipti. Eisenhower Doktrini Amerikan

Kongresi'nde 9 Ocak 1957 günü uygun bulunarak onaylanmıştı. Böylece Ortadoğu ile bağlarını güçlendiren ABD, bölgede İngiltere ve Fransa'nın yol açtığı kapatmaya çalıştı. Eisenhower Doktrini sayesinde Amerika Ortadoğu politikasının temel esaslarını belirledi. Bundan böyle ABD, Ortadoğu'da önemli ve aktif bir aktör olacağını tüm dünyaya ilan etmiş oldu. Sovyetler ve bölge devletlerinden bazıları Amerika'nın yeni tutumuna tepki gösterdiler (Armaoğlu, 1994, s. 203). Lübnan, Türkiye, Pakistan, Irak, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail Doktrini benimsediklerini açıkladılar (Bağcı, 2004: 195).

Başbakan Menderes, düzenlediği bir basın toplantısında Eisenhower Doktrini'nin Orta Doğu'da siyasi istikrarın tesisi için kritik bir rol oynayacağını vurgulamıştır. Dönemin ana muhalefet partisi olan CHP de dış politikadaki bu stratejik yönelime hükümetle paralel bir destek sunmuştur. Doktrinin Türkiye'de yarattığı olumlu hava, dönemin basın yayın organlarına da yansımış; kamuoyundaki iyimser beklentiler şu ifadelerle aktarılmıştır:

“Bu doktrinin de Monroe Doktrini gibi açık ve basit olduğunu kaydediyoruz. Bu prensibin aradığı şey Ortadoğu'nun Ortadoğululara ait olduğudur. Doktrinin sağladığı garanti ise ABD'nin askeri gücü ve vaat ettiği şey ise geniş mali yardım araçları ile ekonomik alanda Ortadoğu'ya yardım garantisidir. Tarih Eisenhower Doktrininin sağlıklı olup olmadığına karar verecektir. Bu kararın sağlıklı olup olmadığı da Amerika'nın bu doktrin çerçevesinde Türkiye'ye sağladığı pozisyon ve önem çerçevesinde ortaya çıkacaktır”. (Bağcı, 2001, s. 86).

Ortadoğu'da yaşanan Süveyş Savaşı'ndan sonra bölgede etkin olan İngiltere ve Fransa giderek zayıfladılar. Bölgede oluşan boşluğu Eisenhower Doktrinini ile doldurmaya çalışan ABD'ye karşı Sovyetlerde batı karşıtı propaganda yaparak etkin güç olmaya çalıştı. Bölgede ufak çaplı kutuplaşmalar oluştu. ABD, Irak Paketi'ndeki devletleri desteklerken Sovyetler Mısır ve Suriye'ye arka çıktı. Suriye, Sovyetler Birliği ile 6 Ağustos 1957 günü “Ekonomik ve Teknik Yardım Antlaşması” imzaladı. Antlaşmaya göre, Sovyetler Birliği, Suriye'ye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. Ayrıca Lazkiye'de bir liman, karayolları ve demiryolları ve altı havaalanının inşasını Rusya üstlendi (Yılmaz, 2004, s. 113). Orta Doğu'daki tansiyonu artıran bir aktör olarak Suriye, Bağdat Paketi'ne dahil olmayı geri çevirmiş ve Sovyetler Birliği'nden aldığı stratejik desteğe dayanarak ABD karşıtı bir politika izlemeye başlamıştır. Bu gergin atmosferde, Suriye'deki mevcut siyasi iktidarı devirmeye yönelik faaliyetlerde

bulundukları gerekçesiyle üç Amerikalı diplomatın sınır dışı edilmesi krizi tırmandırmıştır. Washington'ın bu hamleye karşılığı, Suriye'nin büyükelçisini 'persona non grata' (istenmeyen kişi) ilan etmek olmuştur. Diplomatik ilişkilerin kopma noktasına gelmesine neden olan bu süreç, Sovyetler Birliği'nin bölgedeki nüfuzunu pekiştirirken; ABD ve İngiltere cephesinde derin bir huzursuzluğa yol açmıştır.

Suriye'nin bölgede giderek güçlenmeye çalışması ve özellikle güçlü devletlere karşı kafa tutması komşuları Türkiye, Irak Ürdün ve Lübnan'ı kaygılandırdı. Türkiye'nin en büyük endişesi bölgede oluşabilecek güç boşluğunun Suriye vasıtasıyla Sovyetler Birliği'nin eline geçme ihtimaliydi. Türkiye ile Suriye arasında 1957'de yaşanan krizin geçmişine bakılacak olursa olayın merkezinde Hatay sorunu olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hatay'ın Türkiye sınırlarına dâhil edilmesinden sonra Suriye'nin Türkiye ile ilgili en olumlu hareketlerinde dahi bir tedirginlik ve bir suçlama hali mevcuttu. Hâlbuki Suriye'nin kuzey kısımlarındaki birçok bölgede yaşayanların Türk oldukları ve bu bölgenin Türk zirai faaliyetlerinin hinterlandı olup sınırın ötesinde kaldığı bilinmekteydi (Akis, 1955, s. 17). Türkiye kuzeyde hissettiği Sovyet baskısını artık güneyde Suriye aracılığı ile yaşamaya başladı.

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin bozulmasının temel nedeni Sovyetlerin Ortadoğu projesinden kaynaklanmıştır. Bu durumdan kaygılanan Başbakan Menderes, Suriye'nin Sovyetlerin müstemlekesi gibi davrandığını hemen ABD'ye ilettil. ABD, Suriye'nin komşu ülkelere saldırmasını hoş karşılamayacağını ancak bir müdahalede bulunmayacağını da deklare etti. Bunun üzerine Türkiye, güvenlik amacıyla güney sınırına asker yığmaya başladı. Sovyet Rusya'dan gelen tepkiler üzerine Menderes, Türk hükümetinin tek derdinin muhtemel gelişmelere karşı itidalli hareket etmek olduğunu belirtti:

Türkiye, 1950'lerin sonunda Suriye'deki gelişmeleri sadece sıradan bir silahlanma süreci olarak değil, bu ülkenin dış güçlerin müdahalesine açık bir askeri üs haline getirilmesi çabası olarak değerlendirmiştir. Suriye'nin saldırgan emellere hizmet eden bir 'köprübaşı' konumuna gelmesinden endişe eden Türk dış politikası, hür dünyanın dikkatini Orta Doğu'daki bu tehlikeli dönüşüme çekmeye çalışmıştır. Özellikle Suriye ile olan uzun sınır hattı ve artan güvenlik tehditleri, Ankara'yı milli emniyetini koruma noktasında daha ihtiyatlı ve uyanık olmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda Türkiye, sınır komşusundaki siyasi ve askeri değişimi, kendi stratejik kuşatılmışlığını

tamamlayabilecek bir risk faktörü olarak yakından izleme kararı almıştır (Gönlübol vd., 1987, s. 292).

Yaşananlar üzerine Suriye, 8 Ekim 1957 günü Türkiye'ye bir nota gönderdi. Bu notada Suriye, Türkiye'yi sınırda olay yaratmak, Suriye'nin hava sahasını ihlal etmek ve sınıra asker yığmakla suçladı. Buna karşılık Türkiye verdiği cevapta ise, askeri düzenlemelerin bölgeyle ilgili güvenlik önlemleri olduğunu belirtti(Kürkçüoğlu ve Fırat, 2010, s. 631). Gerçekten de Türkiye'nin tek amacı kendini ya da ülke savunmasını garanti altına almaktı.

Türkiye ile Suriye'nin birbirine verdiği karşılıklı notalarla iki ülke arasındaki gerginlik giderek arttı. Türkiye, bölgede batı ile işbirliği içinde olması dolayısıyla ABD desteğini alırken, komünist bir yönetimi benimseyen Suriye'ye de Sovyetler destek vermişti. Bölgede karşılıklı suçlamalar başlamış ABD Ortadoğu'da gerilimin müsebbibi olarak Suriye'yi görürken Sovyetler ise asıl sorumluların ABD ve Türkiye olduğunu savunmuştu. Kriz sırasında Sovyetler Birliği'nin iki savaş gemisi Suriye'nin Lazkiye limanını ziyaret ederken, ABD'nin VI. Filosu ise, İzmir Limanına demir attı (Kürkçüoğlu ve Fırat, 2010, s. 631). Ortadoğu da iki süper güç farklı devletleri destekleyerek karşı karşıya geldiler.

Ortadoğu'da, Türkiye ile Suriye arasındaki kriz gittikçe büyüyerek uluslararası bir boyut kazanmıştır. Suudi Arabistan, söz konusu krizin çözümü için arabuluculuk teklif etmiştir. Türkiye, bu teklifi kabul etmiş ve resmi kaynaklar bu haberi doğrulamıştı. Mısır'ın etkisinde kalan Suriye ise arabuluculuk teklifini reddetti. Suriye, bu sorunun BM'de görüşülmesini istemiştir. Suriye'nin isteğiyle 22 Ekim 1957 günü BM Genel Kurulunda görüşmeler başladı. Krizin çözümüne yönelik iki tasarı sunulmuşken, Endonezya temsilcisi bu iki tasarinın da hiçbirinin oylamaya konulmamasını, meselenin taraflar arasında yapılacak görüşmeler yoluyla çözülmesi için bir teklifte bulundu. Endonezya temsilcisinin bu teklifi, hem konunun tarafları Türkiye ve Suriye hem de BM Genel Kurulu'nun çoğunluğu tarafından kabul gördü (Kürkçüoğlu, 1972, s. 108-109). Böylece bir yumuşama ortamı oluşmuş ve ilk olumlu adım atılmış oldu. Sovyetlerin politikalarında da Türkiye'ye karşı yumuşa yaşandı. Suriye'nin büyük ideali olan Suriye ve Mısır'ı birleştirip Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurmaktı. BAC, 1 Şubat 1958 günü kuruldu. Türkiye, 11 Mart 1958'de BAC'ı tanıması ile kriz sona erdi (Kürkçüoğlu, 1972, s.104). Krizin aşılmasıyla bölgede olumlu bir atmosfer oluştu. Türkiye, sınıra savunma amacıyla gönderdiği birliklerini geri çekmeye başladı.

Suriye'deki gerginliğin yatışmasının ardından Ortadoğu'daki istikrarsızlık dalgası, 1958 yılında bölgenin kritik noktalarından biri olan Lübnan'a intikal etti. Lübnan'da yaşanan bu krizin temelinde, dönemin Cumhurbaşkanı Camille Chamoun'un (1900-1987) izlediği stratejiler yer alıyordu. Batı ile yakın ilişkiler kuran Chamoun, Cemal Abdül Nasır'ın öncülük ettiği milliyetçi akımların yoğun muhalefetiyle karşılaştı. Görev süresini uzatabilmek adına anayasal düzenlemelere girişmesi ve 1957 yılındaki genel seçimlere yönelik şaibe iddiaları, toplumsal gerilimi silahlı bir çatışma boyutuna taşıdı. Olayların kontrolden çıkmasıyla birlikte Lübnan yönetimi dış destek arayışına girdi; ancak Chamoun, müttefiki olarak gördüğü Batılı güçlerden o an için beklediği somut yardımı alamadı.

Chamoun, krizi çözmek için beklediği fırsat 1958'de Irak'taki monarşinin kanlı bir şekilde yıkılması üzerine ayağına geldi. Irak'taki darbe üzerine Chamoun'nun yardım çağrısına olumlu yaklaşan ABD, Lübnan'daki Amerikan vatandaşlarını ve kendi ulusal çıkarlarını korumak için deniz piyadelerini Beyrut sahillerine çıkardı. Böylece Eisenhower Doktrini ilk kez uygulamaya konulmuş oldu (Kürkçüoğlu ve Fırat, 2010, s. 633). Irak'ta meydana gelen darbe ve ABD'nin baskısı sonucunda yumuşayan Chamoun, Cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçti. Daha ılımlı bir yapıya sahip olan Genelkurmay Başkanı General Fuad Chebab (1902-1973) yeni Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Yeni süreçte Lübnan'da olayları sona ermiş ve ülke durulmuştu (Armaoğlu, 1984, s. 512). Lübnan krizinin sonlanması ile bölgedeki atmosferde düzeldi.

Ortadoğu'nun bir diğer önemli ülkesi olan Irak. Yönetimin başında olan Başbakan Nuri Sait Batı yanlısı bir politika yürüttü. Bu tutumundan dolayı diğer Arap ülkeleri tarafından dışlanmıştı. Bağdat Paktı'nın Batılı ülkesi Irak bölgede yalnızlığa terk edildi. Yalnızlığa terk edilmesinin sebebi Suriye ve Mısır gibi ittifak kurup güçlenen devletlerin hegemonyasını kabul etmemesiydi. Bir diğer önemli sebep ise Irak'ın Ürdün ile "Arap Birliği'ni" kurmaya çalışmasıdır. Sonuç olarak 14 Temmuz 1958'de General Kasım liderliğinde gerçekleştirilen bir darbe ile monarşiye son verildi (Yılmaz, 2004, s.122). Irak gerçekleşen darbe planlı bir şekilde Bağdat Paktı'nın İstanbul'da gerçekleştirileceği zamanda gerçekleştirildi. Darbede Başbakan ve diğer önemli yöneticiler öldürüldü.

Irak'ta yaşanan darbeye çok sert tepki gösteren Bağdat Paktı'nın liderleri sorumlu olarak dışardan bir müdahale olduğunu ve ABD'ye mesaj göndererek, Nasır ve komünistlerin teşvikinin bir sonucu olduğunu, ABD'nin ortaya koyacağı tavrın hayati önemde olduğunu belirttiler ayrıca Eisenhower Doktrininin uygulanarak Irak'a müdahale

istediler (Kürkçüoğlu ve Fırat, 2010, s.632). Irak'ta gerçekleşen askeri müdahale, bölge genelinde endişeyle karşılanırken en sert diplomatik refleks Türkiye'den gelmiştir. Bağdat Paktı'nın diğer üyeleri olan İran ve Pakistan'ın devlet başkanları ile 14-17 Temmuz tarihlerinde İstanbul'da bir araya gelen Türk yetkililer, darbeyi ortak bir bildiriyle kınamışlardır. Bu zirve neticesinde yaşanan gelişmeler 'uluslararası bir eşkıyalık' olarak tanımlanmış; Türkiye ise stratejik çıkarları gereği Irak'taki bu ihtilalden en derin huzursuzluğu duyan ve sürece en radikal tepkiyi veren aktör olarak öne çıkmıştır (Armaoğlu, 1984, s. 513). Türkiye başta darbe yönetimini tanımayacağını sonradan yeni kurulan hükümetin Mısır ve Sovyetlere yaklaşacağı düşüncesi ile yeni yönetime karşı tutumunu yumuşatıp, 31 Temmuz 1958'de resmen tanıdı.

Ortadoğu'da yaşanan Irak darbesi ile Bağdat Paktı'na üye devletlerde ciddi endişe ve tepkilere neden olmuştur. Oluşturulmaya çalışılan birlik yara almış ve güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Bağdat Paktı'na üye olan tek Arap ülkesi olan Irak pakttan ayrılmış oldu. Bağdat Paktı'nın yerine Merkezi Antlaşma Teşkilatı (CENTO) kuruldu ve örgütün merkezi Ankara'ya taşındı. Bundan sonra ABD bölgedeki çıkarlarını bölge devletleriyle ikili antlaşmalar yaparak korumaya çalışmıştır (Şahin, 2021, s.1086).

Orta Doğu'da cereyan eden karmaşık gelişmelerin bir sonucu olarak Türkiye, yirminci yüzyılın ortalarında ciddi bir dış politika ve güvenlik kaygısı içerisine girmiştir. Batı blokuyla kurulan yakın ilişkiler doğrultusunda NATO eksenli bir rota izlenmiş, bu da Türkiye'nin bölgedeki gelişmelere Batı perspektifinden bakmasına yol açmıştır. Bağdat Paktı örneğinde görüldüğü üzere Batı'nın bölgesel menfaatlerini gözetken Ankara, bağımsızlığını yeni kazanan Arap devletlerinin sömürgecilik karşıtı politikalarına mesafeli durmuştur. Komünizmin bölgeye sızacağı endişesiyle Arap-Sovyet yakınlaşmasını büyük bir risk olarak değerlendiren Türk hükümeti, Cezayir'in özgürlük mücadelesinde Fransa'nın yanında saf tutarak Batı ittifakına olan bağlılığını en üst düzeyde teyit etmiştir.

Türkiye Ortadoğu ülkeleri gibi Uzakdoğu'daki toplumların birçoğu ile de ortak tarihsel bir geçmişe sahiptir. Zamanla Orta Asya'dan göç hareketlerinin başlaması ve Batı'ya yönelik fetih hareketlerinin başlaması ile bu coğrafyadan uzak kalınmış ve ilişkiler giderek zayıflamıştır. Sonraki süreçte Batılıların Uzakdoğu'ya yönelmesi ile Uzakdoğu'dan bihaber kalmak istemeyen, Cumhuriyet kurulmadan önce güçlü bir İmparatorluk olan Osmanlı Devleti Uzakdoğu ile temaslar kurmuştur. Bazı ülkelere elçilikler açmıştır. Uzakdoğu'da ilk başkonsolosluk Hariciye Nezaretinin 1835'te

kurulmasından sonra Hindistan'ın Bombay kentinde açılmıştır. Osmanlı'nın Uzakdoğu ülkelerinden ilişki kurduğu bir diğer ülke Japonya'dır. Japonya ile ilk resmi temas 1873 yılında Japonya Dışişleri Bakanlığı kâtibi Fukichi Genichiro'nun (1841-1906) İstanbul'a gelmesiyle başladı (Bal, 2004, s. 555) Kendisinden yardım isteyenlere destek olmaya çalışmıştır. Bu ilişkilerin devamını Cumhuriyet kurulduğu zamanda sürdürülmeye çalışılmıştır. Demokrat Parti kendi iktidarında da bu süreci takip etmeye devam etmiştir.

Uzakdoğu ülkelerinden en önemli olan iki ülke Japonya ve Çin gibi devletlerle Türkiye daha çok temas halinde olmuştur. Japonya I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri grubunda yer almıştı. Osmanlı ise ittifak grubunda savaşa girmişti. Bu durum sınırların birbirine çok uzak olması nedeniyle Osmanlı ile Japonya arasında sıcak bir çatışmaya dönüştürmemiştir. Japonya, Lozan Antlaşması'na katılmış ve ardından 1924'te Türkiye'nin bağımsızlığını tanımıştır. Japonya, Ortadoğu'da ilk büyükelçiliğini İstanbul'da 1925 yılında açmıştır. Japon büyükelçiliği 1937'de Ankara'ya taşınmıştır. Türkiye ise 7 Temmuz 1925'te Tokyo'da Türkiye Orta Elçiliği'ni açarak Hulusi Fuat Bey (Tugay) elçi olarak atamıştır. 1929'da Cevat Bey'in (Ezine) elçiliği zamanında büyükelçiliğe çevrilmiştir (Nagata, 2001, s. 574-576). Türkiye Japonya ile ticari ve siyasi ilişkilerde bulunmuş ancak II. Dünya savaşının başlaması ile bu ilişkiler sekteye uğramıştır. Türkiye dış siyasette savaş dışı kalma politikası izlemiştir. Mihver ve müttefik devletlerin önde gelenleriyle ikili anlaşmalar imzalayarak kendini savaş dışında tutmuştur. Bu durumun neticesinde Dünya siyasetinde yalnız kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru kazanan taraflar arasında olma beklentisiyle 1945 yılında Japonya'ya resmen savaş açtı (Bal, 2004, s. 560). Türkiye'nin Japonya ile ilişkilerinin yavaşlamasının sebebi dış siyasette yakın çevreye daha çok odaklanmasıydı.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Türkiye'nin Japonya'ya savaş ilan etmesi üzerine Japonya ile ilişkiler askıya alındı. DP dönemine Türkiye Kore Savaşına katılmıştı ki, bu evrede Türk askerleri Japonya'yı ziyaret ettiler. II. Dünya Savaşını kaybeden Japonya'nın kısa zamanda kendini toparladığına tanıklık eden Türk birlikleri ülkeye döndüklerinde onlardan övgüyle bahsettiler. Hal böyle olunca Türkiye'de Japonya'ya karşı ciddi bir ilgi uyandı. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes 1958 yılında Japonya'yı ziyaret etmiştir (Nagata, 2001, s. 574-576). Menderes'in bu adımı iki ülke ilişkilerinin tekrar düzelmesine vesile olmuştur. İki ülke arasında askıya alınan ilişkiler II. Dünya Savaşı'nın sonlaması ve Japonya'nın yenik ayrılması ile tekrardan gözden geçirildi.

Ekonomi, Ticaret ve Ulaştırma Bakanlıklarının uygun fikir beyanından sonra Dışışleri Bakanlığının 16.11.1951 tarihli yazısına istinaden Bakanlar Kurulunca 27.12.1951 tarihinde Japon ticaret gemilerinin Türk limanlarına serbestçe girebilmeleri “karşılıklılık ilkesi” koşuluyla izin verildi (BCA, 1951, s. 127). Japonya ile ticari ilişkiler geliştirilirken diğer taraftan eğitim alanında da ilişkiler kurulmuştur. Bu doğrultuda Japon bilim adamlarına Türkiye’deki üniversitelerde görevler verilerek onların teknik bilgilerinden faydalanma yoluna gidilmiştir (BCA, 1953, s. 133). Japonların bilgi birikiminin istifade edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’nin Uzakdoğu’da temaslı olduğu bir diğer ülke Çin oldu. Cumhuriyet kurulmadan önce Çin ile ilişkiler, Osmanlı zamanında Çinli Müslümanlara yardım şeklinde başlamıştır. Diğer zamanlarda yapılan yardımların çoğunluğunu Çinli Müslümanların hac görevlerini yerine getirirken sağlanan ulaşım kolaylıkları, pasaport sorunlarının çözülmesi, maddi yardımlar şeklinde olmuştur. Çinli Müslümanların hac görevlerini yerine getirmek için Çin’den Buhara’dan yola çıkıp İstanbul’a uğradıkları, buradan Hicaz’a gitmek için Osmanlı Hükümetinden yardım istediklerinde Osmanlı’nın maddi yardımda bulunduğu hatta bu isteklerin I. Dünya Savaşı vuku bulduğunda dahi yerine getirildiği resmi kayıtlardan anlaşılmaktadır (BCA, 1331, s. 4214). Osmanlı zamanında Çin ile ticari ilişkiler de olmuştur. Çin’den 1285 yılında gelen malların Süveyş Gümrüğünce kontrol edilip resmi gümrüklerin alındığı anlaşılmaktadır (BCA, 1285, s. 434). Osmanlı Çin arasında yoğun ilişkiler yaşandı.

Şark’ın “hasta adamı” olarak nitelendirilen Osmanlı İmparatorluğu’nun küllerinden doğan Türkiye Cumhuriyeti, çalışkan Çin toplumunun ilgisini çekmeyi başarmıştı. İki devlet arasında 1926 yılında Moskova’da yapılan dostluk anlaşmasının imzalanmasına Moskova Büyükelçisi Zekai Bey’e yetki verilmesi ile başlamıştır. Türkiye’yi yakından tanıyan Çinliler emperyalizme karşı Mustafa Kemal’in Anadolu’da gerçekleştirdiği mücadelenin kendilerine örnek olabileceğini düşünmüşlerdir. Bu tarihten itibaren Çin ile ilişkiler gelişme göstermiştir. 1928 yılında Çin ile dostluk anlaşması için Washington Büyükelçisi Muhtar Bey’e yetki verilmiştir (BCA, 1928, s. 30). Çin ile dostluk anlaşmaları II. Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Devlet demiryolları için alınacak olan kalay, antimon ve beyaz metalin üretici ülkelerden biri olan Çin’den alınabileceği kararı 1938 yılında vermiştir (BCA, 1938, s. 84). Kültürel alanda ilişkiler de gelişme sağlanmıştır. Bu bağlamda Londra’da açılan Çin sanatı sergisine Türkiye de katılmıştır. Eğitim alanında da işbirliği gerçekleşmiştir. Çin’den öğrenciler Türkiye’ye

gelerek hukuk, askeri ve mühendislik alanlarında okumuşlardır(BCA, 1940, s. 90). Çin geçmişinde kapalı bir kutu şeklinde dış dünyaya kapalı bir siyaset yürütmüştür. Zamanla modernleşen Çin belli bazı çeşitli ülkeler ile etkileşime geçti. Benzer şekilde Türkiye ile de yakınlaştı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çin ile var olan dostane ilişkiler Türkiye'nin dış politikada batıya yönelmesi ile zedelendi. Türkiye yayılmacı bir politika izleyen Komünist Çin yönetiminden uzak durup ABD'nin yanında saf tuttu. DP iktidarında Türk-Çin ilişkileri Milliyetçi Çin Hükümeti nezdinde kuruldu. Bir taraftan Komünist Çin yayınları ve taraftarlarının Türkiye'ye girmesi yasaklanırken diğer taraftan Milliyetçi Çin taraftarlarının Türkiye'ye girmesine izin verilmiştir. Milliyetçi Çin aydınlarının Türkiye'de görev almalarına izin verilmiştir. Milliyetçi Çinli Profesörler Türkiye'deki üniversitelerde çalıştırılmışlardır (BCA, 1959, s. 151). Türkiye, Milliyetçi Çin ile kültürel ilişkilerin geliştirilmesine de önem vermiştir. Bu doğrultuda Milliyetçi Çin Hükümeti ile bir kültür anlaşması yapmak için Hariciye Vekâletine 11.02.1957 günü yetki verildi. Kültürel alanda ilişkiler derneklerin kurulmasıyla pekişirken Hariciye ve Dâhiliye Vekâletlerinin görüşleri doğrultusunda İcra Vekilleri Heyeti Ankara'da olan Türk-Çin Dostluk Cemiyetinin kurulmasını onayladı (BCA, 1959, s.30). Türkiye 1950'lerde coğrafi konumu itibarıyla Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini yeniden gözden geçirdi. Uzakdoğu'daki devletlerle ise, gönül köprülerinin atılmasına zemin hazırlayan politikalar izlendi.

2.6. Askeri Darbe ve Hazin Son

Türkiye, dünyada yaşanan demokrasi hareketlerinden etkilenmiş ve mevcut iktidar demokratikleşme yolunda mühim adımlar atmıştı. Tek Parti yönetimi muhalif partilerin doğmasına müsaade etmenin ötesinde adeta destek verdi. Çok partili hayata geçilmesiyle 14 Mayıs 1950 günü gerçekleşen seçim sonucunda iktidar değişmiş ve yüksek bir oy oranı ile DP iş başına geldi. Halkta ciddi heyecan uyandıran bu durum sorunları çözüleceği dair bir umut ışığı doğmuştur. 1950 seçimleriyle birlikte iktidarı devreden CHP, uzun süreli devlet idaresi geleneğinin etkisiyle muhalefet konumuna uyum sağlamakta güçlük çekmiştir. Özellikle 1954 ve 1957 seçim sandıklarından beklediği neticeleri alamayan ve demokratik yollarla iktidara dönüş umudu zayıflayan CHP, strateji değişikliğine gitmiştir. DP'nin bu dönemde dozu artan otoriter uygulamaları

ve sert siyasi hamlelerinin de etkisiyle muhalefet dili giderek keskinleşmiştir. Bu süreçte CHP, iktidara karşı çatışmacı bir söylem benimseyerek toplumsal hareketliliği artıracak ve geniş kitleleri mobilize edecek bir mücadele yöntemini ön plana çıkarmıştır. DP iktidarı boyunca, CHP ile sık sık hükümet mücadelesi verdi. Hatta zaman zaman iktidarı kaybetmeme uğruna antidemokratik yollara dahi başvurdu.

DP iktidarı, başlangıçtaki idari başarısına rağmen zamanla demokratik prensiplerden uzaklaşarak toplumsal desteğini yitirmeye başlamıştır. Ekonomik göstergelerin kötüleşmesi ve dış politikadaki stratejik hatalar, hükümetin giderek daha otoriter bir yönetim anlayışına yönelmesine yol açmıştır. Bu süreçte iktidar, muhalefet kanadına, özellikle de CHP ve İnönü'ye karşı uzlaşmaz ve tahammülsüz bir tutum takınmıştır. Toplumsal ve bürokratik eleştirilere kapılarını kapatan DP yönetimi, siyasetteki denetim mekanizmalarının bozulmasıyla birlikte ciddi bir yönetim krizine sürüklenmiştir. İç politikada yaşanan bu tikanıklık ve sivil otoritenin kontrolü kaybetmesi, nihayetinde ordunun yönetime müdahale etmesiyle sonuçlanan süreci tetiklemiştir (Alp, 2019, s.141). Demokratikleşme yolunda atılan adımlar duraksadı. 27 Mayıs 1960 sabahı, TSK bünyesinde bir araya gelen 37 subayın oluşturduğu Milli Birlik Komitesi [MBK], radyo aracılığıyla ilan ettikleri bildiriyle ülke yönetimine el koydu. Söz konusu müdahalenin temel gerekçeleri arasında toplumsal adaletin tesisi, insan haklarının korunması ve sarsılan kamu düzeninin yeniden inşası gibi unsurlar ön plana çıkarıldı. Geniş bir perspektifte bakıldığında askeri darbenin tek bir sebebi yoktu. Aslında tarihin doğal mecrası içinde birbirinden farklı etkenler çeşitli olaylara yol açmaktadır. Buradan hareketle, 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden süreçte çeşitli bileşenler göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Birbirleriyle ilintili olarak DP'nin 10 yıllık iktidarı sırasındaki icraatlarından etkilenen muhalefet, üniversite, basın ve ordu darbenin doğrudan ya da dolaylı biçimde aktörü oldular (Özdağ, 2004, s. 55; Bozbağı,1974, s. 691). Dokuz subay olayı, muhalefetin birleşme çabaları, milli muhalefet cephesinin etkinlikleri, vatan cephesinin faaliyetleri, Uşak olayları, Topkapı hadisesi, Geyikli'de yaşananalar, Ankara ve İstanbul'da kontrolden çıkan gelişmeler ve benzeri diğer vukuatlar darbeye giden süreci tetikledi.

Ordu, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri siyasetten uzak tutulmaya çalışılmıştır. Bunun için çaba sarf eden Mustafa Kemal Atatürk en büyük desteği Mareşal Fevzi Çakmak'tan görmüştür. Ordu ülkede demokratik oluşmasında memnuniyet duymuş hatta 1946 seçimlerinin sorunsuz bir şekilde neticelenmesinde en büyük destekçi olmuştur.

1950 seçimlerinden sonra iktidarın darbe ile el değiştirileceği söylene de bu durum için somut bir adım atılmamıştır. Sonraki süreçte 1957 seçimlerinden kısa bir süre önce darbe yapmayı düşünen ancak kendilerinde memleket idare edecek bir tecrübe bulunmadığını düşünen komiteci subaylar Cumhuriyet Halk Partisi ile birlikte hareket etmek istemişlerdir. Bu harekette İsmet İnönü kilit rolü üstleneceğinden Albay Faruk Ateşdağlı'nın, İnönü ile temasa geçmesini istemişlerdir (Metin, 2012, s.167). Darbeye karşı olan İsmet İnönü ile yüz yüze temasa geçemeyen Ateşdağlı, örgütlenmeyi ve amaçlarını İsmet İnönü'nün yakın arkadaşı Cumhuriyet Halk Partili Faik Ahmet Barutçu'ya anlatarak gelecek yanıtı beklemeye başlamışlardır. Fakat İsmet İnönü; *"Onlar böyle şeylere karışmasınlar, Cumhuriyet Halk Partisi seçimi mutlak kazanacaktır."* diyerek onlara karşı çıkmıştır (Çelikoğlu, 2017, s. 82). İnönü'nden böyle bir cevabın gelmesinin birinci nedeni barış ortamının bozulmasının istememesi sorunun demokratik yollarla çözülmek istenmesi; ikincisi ise ordunun böyle bir teşebbüse hazır olmadığı ve başarısız olma endişesi ile böyle bir müdahalenin önüne geçmiştir.

DP iktidarını yıkmaya çalışan ordu içinde kurulan komiteciler örgütlenmeye çalışmışlardır. Kurulan bu komitecilerin yasal bir düzlemde hareket etmemelerinden dolayı onları cuntacı diye nitelendirmişlerdir. Cuntacıların liderlerinden Faruk Güventürk, orduya yakınlığı ile bilinen, Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'e, yapacakları darbenin liderliğini teklif etmiştir. Semi Ergin bu teklifi kabul etmemiştir, ancak Ergin cuntacıları şikâyet de etmeyerek safını belli etmiştir. Bu süreçte Binbaşı Samet Kuşçu tarafından Menderes'e ulaştırılan bir ihbar, ordu içindeki darbe hazırlıklarını gün yüzüne çıkarmıştır. Kuşçu; aralarında Faruk Güventürk'ün de bulunduğu, üç albay, dört binbaşı ve bir yüzbaşidan oluşan toplam dokuz subayın darbe planladığını rapor etmiştir. Milli Savunma Bakanı Semi Ergin'in cuntacı yapılanmalara dair bilgileri hükümet yönetimiyle paylaşmaması, Demokrat Parti iktidarının kendi içerisinde ciddi bir iletişim kopukluğu ve stratejik görüş ayrılığı yaşadığının kanıtı niteliğindedir.

Dâhiliye vekili Namık Gedik'in, Samet Kuşçunun ihbar etti subayların derhal tutuklanması talebini Menderes de uygun görmüş darbe teşebbüsü nedeniyle 25 Aralık 1957 akşamı, Harbiye Merkez Komutanlığı tarafından Dokuz Subay tutuklanmıştır.(Yücel, 2001, s. 132). Tutuklanan bu subaylar, emekli Kurmay Albay Cemal Yıldırım, Kurmay Albay Naci Aşkın, Kurmay Albay Ata Tan, Piyade Binbaşı Ahmet Dalkılıç, Kurmay Albay İbrahim Barut, Stajyer Kurmay Yüzbaşı Kazım Özfirat, Piyade Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu ve cuntanın lideri Topçu

Yarbay Faruk Güventürk idi (Gürsoy, 2012, s. 49,50). Söz konusu hadise, merkezinde yer alan ve gözaltına alınan askeri personelin sayısına atfen Türk siyasi literatüründe 'Dokuz Subay Olayı' olarak isimlendirilmiştir. Yaşanan bu durumdan orduda yüksek rütbeli subayların rahatsızlık duyulduğu ve olayın ordu içinde araştırılıp kapatılması teklif edilmiştir. Menderes, ordu-iktidar ilişkilerinin bozulacağı endişesiyle olayın kapatılmasını talep ederken Bayar, ise suçluların cezalandırmasını istemiştir. Yaşanan olayın delil yetersizliğinden sanıklar beraat edilirken ihbar suçundan Samet Kuşçu'ya iki yıl hapis cezası verilmiştir.

Türkiye'de iktidar muhalefet çatışmasının zirve yaptığı bir dönemde demokrasinin cevval olması adına genel seçim tecdit edilmiştir. DP, 1957 genel seçimlerinden zaferle çıkmış olsa da sandıktan çıkan tablo, partinin meşruiyet tabanında bir aşınma olduğunu göstermiştir. 1950'den itibaren girdiği tüm seçimlerde %50 barajının üzerinde seyreden DP'nin oy oranı, ilk kez 1957'de bu eşiğin altına gerilemiştir. Toplam seçmen nezdinde muhalefet blokunun gerisinde kalınması, hükümetin siyasi gücünün zayıfladığına dair bir işaret olarak yorumlanmıştır. Bu aritmetik değişimden güç alan muhalefet partileri ise, iktidara karşı ortak bir strateji geliştirmenin ve güç birliği yapmanın gerekliliği üzerinde durmaya başlamışlardır (Uyar, 2001, s. 21). DP aldığı bu oylarla güç kaybederken CHP ise tek başına iktidara gelme ümidi yeşermiştir. DP'nin seçimlerden kendi lehine almış olduğu olumsuz sonuç farklı farklı hatalar yapmasına neden olmuştur. Önceden elde ettiği başarıların getirdiği özgüvenle her şeyi yapabilme kabiliyetini kendinde görmüştür. Ancak giderek muhalefete karşı hoşgörüsüz davranması ve muhalefeti baskı altında tutması muhalefetin DP'ye karşı birleşip cephe almasına neden olmuştur. Nihayetinde muhalefet partileri de 7 Ekim 1958 tarihinden itibaren güç birliği etmek için görüşmelere başlamışlardır(Cumhuriyet, 1958, s. 1). Siyasi rekabetin kızıştığı bu dönemde muhalefet kanadındaki koalisyon arayışları hız kazanmış; iktidara karşı daha mukavemetli bir blok oluşturma çabası ön plana çıkmıştır. İsmet İnönü öncülüğünde gündeme getirilen 'Milli Muhalefet Cephesi' stratejisi, farklı siyasi eğilimleri tek bir merkezde toplayarak Demokrat Parti (DP) karşısında etkili bir güç birliği yaratmayı amaçlamıştır. Bu birleşme süreci, Ekim 1958'de Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) kurmasıyla somut bir hal almıştır. Ardından Kasım 1958'de Hürriyet Partisi'nin CHP'ye katılması, muhalefetin konsolidasyon sürecini daha da derinleştirmiştir (Öymen, 2013, s.

420). Muhalefetin bu şekilde tek bir saf haline gelmesi, DP yönetimini yeni stratejik hamleler yapmaya zorlayan bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir.

DP muhalefetin birleşmesine ve cephe kurmasına sessiz kalmamış, seçim kanununda değişiklik yapmıştır. Seçim Kanununda bazı değişikliklerin yapılması ile ilgili kanun tasarısı görüşülmüştür. Yapılan düzenleme ile milletvekili sayısının belirlenmesinde, 1954 seçimlerindeki oranların esas alınması, daha önce herhangi bir partiye aday için başvuran birinin hiçbir yerden bağımsız aday olamayacağı, başka bir partiden de aday olarak gösterilemeyeceği, partilerin her seçim bölgesinde müstakil olarak seçime iştirak etmeye ve o ilin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermeye mecbur olduğu, TBMM’de seçim kararı alındıktan sonra bir partiden ayrılmış olan kişilerin başka partiden aday gösterilemeyeceği kararlaştırılmıştır (TBMMZC, 1958, s. 609). Yapılan bu düzenleme ile partilerin birleşmesinin yolu kapatılıp bu durum imkânsızlaştırılmıştır.

Muhalefet yurtiçinde birleşip örgütlendiğini gören iktidar cenahı bu duruma kayıtsız kalmamıştır. DP kendisine karşı her yerde her kesimden komplo yapıldığı endişesi ile muhalefete biraz daha baskı kurmaya çalışmış bir yandan da destekçilerini artırmaya çalışmıştır. Menderes, muhalif kanadın sarsıcı faaliyetlerine karşı Demokrat Parti’yi yeni katılımlarla tahkim etmek amacıyla Vatan Cephesi Ocaklarını hayata geçirmiştir. Muhalefetin bloklaşma çabalarına karşı siyasi bir hamle yapan Başbakan Adnan Menderes, 12 Ekim 1958’de düzenlenen Manisa İl Kongresi’nde Vatan Cephesi’nin kuruluşunu duyurmuştur. Menderes, bu girişimin toplumsal bir zaruret olduğunu savunduğu konuşmasında, cephenin mahiyetini ve hedeflerini şu sözlerle açıklamıştır: *“Muhalefete mensup vatandaşların da burada olduklarını bilmekteyiz. Onların şimdiye kadar tereddüt etmeleri mazur görülebilir. Fakat şimdi eserlerimiz meydana çıktı. Bunu gördükten sonra muhalefetin kötü propagandalarına destek olmalarını istemiyoruz. Karşıımıza kurulan kin ve husumet cephesine karşı, milletin ve eserlerin müdafaasına lüzum vardır. Bu eserlerin ve Türk milletinin müdafaası lazımdır* (Demokratik İzmir, 13 Ekim 1958, s. 2). *Bu konuşma, Vatan Cephesinin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir”* (BCA, 1958, s. 223). DP vatan cephesi ile DP’lilerin partiye bağlılığını artırmış olup ayrıca elde etmek istediği kitleye ulaşan DP kararsızları kazanmanın yanında muhalefet taraftarlarını kazanmıştır. Böylece DP attığı adım ile 1950’deki seçim başarısına ulaşmayı hedeflemiştir.

DP attığı adımlar ile muhalefet üzerindeki baskıyı artırmaya çalıştığı bu dönemde, İnönü yanında CHP'lilerin bulunduğu grupla bir yurt gezisi yapmaya karar verdi. Basının “Büyük Ege Taarruzu” adını verdiği gezide ilk başlanılacak yer Uşak olarak seçilmişti (Aslan, 2014, s. 99,100). Gezinin Uşak'ta başlatılmasında, CHP'nin 1957 seçimlerinde Uşak'taki bütün milletvekillerini kazanmış olmasının, yanında, Uşak'ın Milli Mücadele sürecindeki konumu ve İnönü'nün askeri başarıları açısından sahip olduğu önem de etkili olmuştur. Zira İnönü Milli Mücadele sırasında, Uşak yakınlarında esir edilen Yunan orduları Başkumandanı General Trikupis'i, Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya takdim eden komutan olarak hatırlanmıştır (Karayaman, 2021, s. 861). Yapılacak olan gezide tarihi geçmişe dayanıp özellikle Büyük Taarruz günlerinde halkın zihnini kodlarını canlandırmaları ve kahraman ordunun takip ettiği yoldan ilerlemeleri iktidar tarafından eleştirilmiştir.

İnönü Uşak gezisine Büyük Ege Taarruzu ismini vermesi bu duruma ne kadar ehemmiyet gösterdiğini ortaya koymuştur. Sonrasında bu geziyi Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir gövde gösterisine dönüşeceğini düşünen Demokrat Parti tarafından telaşa kapılıp, İsmet İnönü'yü geziden vazgeçirmeye uğraşmıştır. Nitekim seyahate çıkmadan evvel bizzat İçişleri Bakanı Namık Gedik, İsmet Paşa'ya uyarıda bulunarak, geçeceği yerde halkın fazlasıyla heyecan içinde bulunduğu ve bundan dolayı istenmeyen olayların olabileceği ihtimali sebebiyle geziden vazgeçilmesini istemiştir. İsmet İnönü, yapılan ikazlara rağmen tutumunu değiştirmemiş ve planladığı geziye çıkma konusundaki iradesini korumuştur. Yapılan bütün itirazlara rağmen İnönü kararından vazgeçmedi. Hürriyet gazetesi “*İnönü bugün Uşak'a gidiyor İstiklal mücadelesinden bu yana ilk defa olarak Uşak'a giden CHP lideri burada büyük bir merasimle karşılanacak*” şeklinde manşet atmıştır (Hürriyet,1959, s. 1). Asıl gerginlikler İnönü'n Uşak'a gelmesinden önce başlamış Ankara tren istasyonuna sokulmamaya çalışılan CHP grubu İnönü ile beraber 30 Nisan 1959'da sabah saatlerinde Uşak'a varmıştır. Halkın büyük teveccühüyle karşılaşan İnönü halkı selamlayarak CHP il binasına geçmiştir.

Uşak'ta kalan İnönü çeşitli temalarda bulunmak üzere ziyaretler gerçekleştirmiştir. Halktan yoğun ilgi gördüğü gibi bazen çeşitli protestolara da maruz kalmıştır. Uşak'ta büyük bir coşkuyla karşılanan İnönü'yü Demokrat Partililer yol üzerinde levhalarla karşıladı. Levhalarda “Jandarma, diktiğini unutmadık, dün gelmedin bugün ne yüzle geliyorsun, çarığı unuttuk seni istemiyoruz” yazıyordu. Yine Demokrat Parti il binasından atılan su bardağı ile Akis dergisi neşriyat müdürü Hamdi Avcıoğlu

başından yaralanmış, Demokrat Partililer ve CHP'liler arasında münakaşa başlamış polis ve jandarma olayları zorla yatıştırmıştır (Halk Postası, 1959, s.1,2). Uşak Olaylarının başlamasına neden olan bu durum Uşak Valiliğinin İnönü'yü evinde hapsetmek istemiştir. Olayların giderek büyüdüğünü fark eden İnönü Uşak'tan ayrılma kararı almıştır.

Ege gezisine Manisa ile devam etmek isteyen İnönü evden ayrılıp heyetiyle beraber tren istasyonuna doğru hareket etmişlerdir, ancak yolları DP'lilerce kesilmiştir ve iki grup arasında tartışma başlamıştır. Yaşanan arbedeyi yatıştırmayan polis olayları sadece izlemekle kalmış İnönü heyetiyle beraber istasyonun büfesinde treni beklemişlerdir. Trenin gelmesi ile büfeden heyetiyle beraber trene hareket eden İnönü tekrardan saldırıya maruz kalmış protestocuların taşlı saldırısına maruz kalmıştır. Atılan taşlardan bir tanesi İnönü'nün başının sol tarafına isabet etmiştir. İnönü'ye ilk müdahaleyi heyet içindeki doktor arkadaşları yapmıştır. Böylece İnönü Uşak'tan yaralı bir şekilde ayrılmıştır. İnönü, kendisine yönelik gerçekleştirilen saldırı girişimlerini değerlendirirken, olayların Ankara merkezli bir tertip olduğunu ve doğrudan hayatını hedef aldığını savunmuştur. Muhalefetin 'ehl-i salib' (haçlı) gibi ağır ithamlarla karalanmasını ve hukuk dışı yöntemlerle bastırılmaya çalışılmasını kınayan İnönü, demokratik haklarını savunan yurttaşların bu baskılar karşısında galip geleceğini vurgulamıştır. Hem şahsi hem de partisel misyonunu, hak arama mücadelesi veren vatandaşların yanında durmak olarak tanımlayan İnönü, topluma hizmet yolunda her türlü fedakarlığı –hayatını feda etmek dahil– en yüksek onur mertebesi olarak gördüğünü ifade etmiştir (BCA,1959, s. 298).

DP yaşanan olayı sıradan bir gezi hareketi olarak görmemiştir. CHP'nin halkın merhametine sığınarak kendisini masumlaştırıp itibarını arttırarak oylarını yükseltme hareketi olarak görmüştür. Yaşanan tatsız hadiseden de CHP'yi sorumlu tutmuştur. İnönü ve heyeti çıkmış oldukları Ege gezisinde, sırasıyla Uşak, Manisa, İzmir ziyaretlerinden sonra 4 Mayıs 1959'da İstanbul'a gitmek üzere havaalanına gitmişlerdir. CHP heyeti geziyi bir toplantı yaparak bitirmek istemiş ancak bu durum İçişlerinin tepkisine neden olmuştur. Olayı iktidara yakın olan Zafer gazetesi, yayınladığı tebliğde yapılması planlanan toplantının yasadışı olduğunu ve halis bir niyet taşımadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Şu hareketlerden de anlaşılıyor ki, yalnız Ege bölgesinde değil memleketin muhtelif yerlerinde, muhtelif ölçülerde yapılmak istenen kuvvet gösterileri, kongre namı

altında teşebbüs edilen nizam bozucu ve kanın çiğneyici hareketler, şurada burada yellenilen münferit hadiselerden ibaret olmayıp, memleketi anarşiye götürerek, nizam, emniyet ve asayişin teminatı olan kanunları tahrip etmek ve her ne pahasına olursa olsun kargaşalar çıkarmaya istinaf etmektedir. Tarihte başka memleketlerde bu neviden hareketlerin benzeri, mesela Roma üzerine yürümüştür. Böyle bir felaketten milletimi Allah korusun... ”(Zafer, 1959, s. 2).

İnönü'nün İstanbul'a geleceğini ve kalabalık bir grup tarafından karşılanacağı haberini duyan DP'nin üst kadrosu asayiş için her türlü tedbirin alınması için ilgili yerlere gerekli talimatları verdi. İnönü, İstanbul'a geldiğinde önceden haber edilen kalabalık grup tarafından coşku ile karşılandı. Kalabalığı dağıtmak isteyen polis ile kalabalık grup arasında arbede yaşanmıştır. İçinde, CHP genel sekreteri Kasım Gülek'in de bulunduğu araçla havaalanından ayrılan İnönü'nün aracı Topkapı'ya gelince Beykoz, Kartal gibi uzak semtlerden getirilenlerden ve Topkapı semtinde oturan kadınlı, erkekli kişilerden oluşan 10-15 kişilik bir grubun saldırısına uğramıştır. Grup, İnönü'nün içinde bulunduğu araca hücum ederek, aracın camlarını kırmış, kapılarını açmaya çalışmış, bazıları da aracın üzerine çıkmıştır. Bu esnada orada bulunan polis ve askerler olaya müdahale etmemiş, olup bitene seyirci kalmıştır (Aydemir, 2000, s. 285). Zaman zaman gerginliklerin tırmandığı bu olayda son derece kritik durumlar yaşandı öyle ki gözü dönmüş bu grup İnönü'nün canına kast edebilecek seviyeye gelmişti neyse ki olayların yaşandığı bölgeden geçen bir Binbaşı askerleri ile beraber olaylara müdahale etti. Böylece daha üzücü olayların yaşanmasının önüne geçildi.

Tarihe Topkapı olayları olarak geçen bu olayı bizzat yaşayan İnönü, 5 Mayıs 1959 tarihinde basın mensuplarına verdiği bir demeçte olayları şöyle özetledi:

“Vatandaş hakkına idare tarafından tecavüz edilmektedir. Bir devleti temeline kadar sarsan bundan vahim bir arıza olamaz. Tecavüz her cemiyette olur. Devlet kuvvetlerinin müsamahası ile tecavüz ancak çok zararlı surette hasta olan bir cemiyet bünyesinde olabilir. Biz, emniyet içinde yaşamak istiyoruz. Devlet kuvvetleri tarafından eşitle gözle korunmak hakkı istiyoruz. Memlekette idarelerin gelip gitmesini, yalnız ve ancak eşit haklar ve dürüst tatbikat ile seçim emniyetinden bekliyoruz.”(Erer,1963, s. 32).

Kendilerine yönelik güvenlik zafiyetini dile getiren İnönü bu durumun biran önce son bulmasını talep etmiştir. Bu tür antidemokratik olayların demokrasiye inanmış bir ülke olarak birlik ve beraberliğine zarar verebilir. 7 Mayıs 1959 tarihinde başkente gitmek üzere trenle yola çıkmıştır. Yaşanan bu olayı DP taraftarlarının CHP'nin gösterisine karşı

İstanbul'un girişinde DP'lilerin bir gövde gösterisinden ibaret olup, CHP tarafından önceden hazırlanan, dikkat ve itina ile sahneye konan bir senaryo neticesinde, bir kısım basın gayreti ve yapılan propagandalar sayesinde seyahat özgürlüğünü engelleme hatta İnönü'ye suikast tertip etmeye kadar götürülmüştür (Belen, 1960, s. 84). DP yöneticileri yaşanan bu olayı CHP'lilerin sabotesi olarak görmüş ayrıca halkı tahrik etmeye çalıştıklarını ve bu durumun memleket için zararlı olduğunu dile getirmişlerdir.

CHP, halkın içinde olduğunun sinyalini vermek için halk ile bütünleşme adına yurt içinde geziler düzenleyip halka olumlu mesajlar vermek istemiştir. Ancak iktidar bu durumdan pek memnun kalmamıştır. CHP bir sonraki halk durağını Çanakkale'yi seçmiştir. Ancak CHP'nin tertiplemeye çalıştığı diğer gezilerde olduğu gibi DP bu geziye engel olmaya çalışmıştır. Alınan tüm önlemlere rağmen CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve üç arkadaşı Çanakkale'nin Ezine ilçesinin Geyikli bucağını ziyaret etmişlerdir. Kasım Gülek ve beraberindeki heyetin bir grubun fiili saldırısına maruz kalmasıyla büyüyen hadiseler, Gülek tarafından doğrudan bir suikast girişimi olarak tanımlanmıştır. Saldırganların kullandığı taş ve sopa gibi araçların yanı sıra, kumla harmanlanmış cam kırıklarından oluşan materyalleri Gülek, dönemin siyasi literatürüne ironik bir dille 'DP modeli kokteyller' olarak kazandırmıştır (Özçelik ve Tunç, 2017, s. 163). Bu hadise, muhalefet kanadında büyük bir infial yaratmış ve iktidarın güvenlik politikalarına yönelik sert eleştirilerin dozunu artırmıştır.

Dönemin siyasi atmosferinde iktidar, güvenlik bürokrasisine olaylara müdahil olmaması yönünde talimat vermiş; bu durum Demokrat Partili grupların CHP heyetine yönelik iskeledeki protestolarının şiddetlenmesine zemin hazırlamıştır. Çıkan arbede sonucunda Gülek ve beraberindeki heyet seyahatlerini yarıda keserek İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Arbede sırasında bazı partililer ile muhalif gazetecilerin gözüaltına alınması gerginliği daha da tırmandırmıştır. Hadiseyi yerinde incelemek üzere bölgeye sevk edilen CHP heyetinin Geyikli'ye girişi de yine göstericilerin engellemeleriyle akamete uğratılmış ve heyet rotasını İmroz'a çevirmek zorunda kalmıştır. Hükümet, yaşanan bu krizin toplumsal yankılarını sınırlamak amacıyla olaylara dair kapsamlı bir yayın yasağı kararı almıştır (Yetim, 2006, s. 226). Geyiklide muhalefet heyetinin canına kast edilmiş önceki olaylara benzer hadiseler yaşanmıştır. Muhalefet, olayların sorumlusu olarak İçişleri Bakanlığını görmüş ve iktidardan konu ile alakalı bir açıklama beklemişlerdir. Çıkan olayların sorumluluğun CHP'ye ait olduğuna dair açıklama yapılmıştır.

Türkiye genelindeki siyasi kutuplaşmanın yerel düzeydeki yansımalarından biri de Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde cereyan etmiştir. İlçedeki Tarım Kredi Kooperatifi delege seçimlerini CHP destekli adayların kazanması, taraflar arasındaki siyasi rekabeti fiili bir çatışmaya dönüştürmüştür. Gerginliğin tırmandığı süreçte, CHP İlçe Başkanı Mustafa Ünal ile DP İlçe Başkan Vekili Salih Kürkçü arasında meydana gelen silahlı arbede neticesinde Kürkçü yaralanmıştır. Bu hadise, yerel bir seçim ihtilafının ötesine geçerek ulusal siyasette yankı bulmuş ve iki parti arasındaki gerilimi geri dönülemez bir noktaya taşımıştır. Bu son örnek artık iktidar ve muhalefet arasında ilişkilerin tümüyle koptuğunun ve bardağın taşıdığı ispatı niteliğindedir. Yeşilhisar'da tırmanan gerginlik üzerine bölgedeki durumu yerinde incelemek isteyen İsmet İnönü, 2 Nisan tarihinde 30 milletvekilinden oluşan bir heyetle yola koyulmuştur. Güzergâhı üzerindeki Kayseri'de temaslarda bulunan İnönü, ertesi gün Yeşilhisar'a geçmek üzere hareket etmiştir. Fakat hükümetin talimatıyla hareket eden güvenlik birimlerinin yolu kapatması nedeniyle, İnönü ve beraberindeki 120 araçlık konvoyun ilçeye girişi fiilen engellenmiştir (Gülmez ve Aşık, 2014, s. 77). Siyasi engellemeler karşısında geri adım atmayan İnönü, her ne pahasına olursa olsun halkla buluşacağını, gerekirse şehre yaya olarak gireceğini beyan etmiştir. Yeşilhisar güzergâhında askeri barikatlarla durdurulan İnönü, aracından inerek fiziki engelleri aşmaya çalışırken Türk siyasi tarihine geçen o kritik soruyu yöneltmiştir. İnönü'nün emrindeki askere hitaben 'üzerime ateş açtıracak mısınız?' sorusu üzerine, görevli subayın kendi canına kıymayı size ateş etmeye tercih ederim mealindeki yanıtı, ordunun hiyerarşik sadakati ile siyasi emirler arasında yaşadığı kırılmayı açıkça ortaya koymuştur (Demirel, 2011, s. 316). Bu hadise, DP sivil otoriteyi korumak adına orduya başvurduğu anlarda beklediği mutlak desteği bulamayacağının en somut göstergesi kabul edilmiştir.

Yeşilhisar'da yaşanan hadiselerden CHP'yi sorumlu tutan iktidar, ordunun sergilediği mesafeli tutumun yarattığı endişeyle daha baskıcı yöntemlere yönelmiştir. 7 Nisan 1960'ta bir araya gelen Demokrat Parti Meclis grubu, muhalefeti kontrol altına almak ve basını susturmak hedefiyle sert bir deklarasyon yayımlamıştır. Söz konusu bildiride, muhalefet partileri ile basın organlarının 'yıkıcı ve kanun dışı' olduğu iddia edilen faaliyetlerini soruşturmak üzere, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir tahkikat komisyonunun hayata geçirileceği ilan edilmiştir (Çavdar, 2013, s. 75). DP'liler alacağı önlemler ile ihtilal olasılığını ortadan kaldırmaya çalışmış olsalar da ordu kökenli bir muhalefetin ihtilalinden kaçamamışlardır. DP ülkede yaşanan gerginliğin sebebi olarak

muhalefetin; yapmış olduğu geziler, yayınladığı mesajlar, verdiği beyanatları, yapmış olduğu kongreleri hedef almış ve muhalefeti siyasi denetim altında tutmak için bir tahkikat komisyonun kurulmasını elzem olarak görmüşü. Nitekim erken seçimin gündemde olduğu bir dönemde iktidar kendisine en büyük rakip olarak gördüğu CHP'den kurtulma planları içine girmişti. DP Meclis'te kurmaya çalıştığı tahkikat komisyonu için vermiş olduğu önergede; CHP seçimlere olan umudunu kaybettiği için iktidarı elde edebilmek amacıyla gayrimeşru yollara yönelmiştir. Basının CHP ile işbirliği içerisinde olduğu dile getirilmiştir. Demokratlara göre Uşak, İstanbul ve Yenişehir'de yaşanan hadiseler, bir demokrasi mücadelesi gibi gösterilmeye çalışılmış ve toplum güvenliği tehlikeye atılmıştır. (Bulut, 2009, s. 137). DP grubu yaşanan olayların müsebbibi olarak sadece muhalefeti gösterse de muhalefet kanadı bu duruma itiraz etmiş bu durumun halkı kutuplaştırmaya yönelik bir söylem olduğunu ve halkın gözünde muhalefetin itibarını düşürmeye yönelik bir hamle olarak görmüşür. Ayrıca bu hadiselerin etraflıca araştırılıp komisyon kurulmasını talep etmişlerdir.

Demokrat Parti tarafından ihdas edilen Tahkikat Komisyonu, teoride sadece bilgi toplama amacı gütmesi gerekirken, fiiliyatta yürütme ve yargı yetkilerini kendinde toplayan olağanüstü bir yapıya dönüştürülmüşür. Kamu düzenini sağlama gerekçesiyle komisyona, hukuk devletin sınırlarını zorlayan geniş ve sınırsız yetkiler bahşedilmiştir (Esen, 2010, s. 176). Kendi partisi içindeki bazı milletvekillerinin muhalefetine rağmen, 18 Nisan 1960'ta yasallaşan ve üyelerinin tamamı iktidar partisinden seçilen bu komisyon, adeta bir 'süper yetkili' organ niteliği kazanmıştır. İlgili yasal düzenleme ile komisyona; Cumhuriyet Savcılarında askeri mahkemelere, sulh hakimlerinden adli amirlere kadar geniş bir yelpazedeki tüm hukuki hak ve yetkiler devredilmiştir. Bu kapsamda komisyon; her türlü yayını yasaklama, basın kuruluşlarını kapatma, belgelere el koyma ve siyasi mahiyetteki tüm toplantı ile gösterileri durdurma gibi antidemokratik karar alma yetkileriyle teçhiz edilmiştir (Albayrak, 2014, s. 308).

Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşu Demokrat Parti sıralarında bir zafer havasıyla kutlanırken, ana muhalefet cephesi bu adımı demokrasinin tasfiyesi olarak yorumlamıştır. Meclis kürsüsünden iktidara seslenen İnönü, baskı rejimine yönelmenin kaçınılmaz bir toplumsal patlamayı tetikleyeceği uyarısında bulunmuştur. İnönü, temel hak ve hürriyetlerin sistematik olarak kısıtlanması durumunda ihtilalin bir mecburiyet olarak doğacağını savunarak, 'bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam' şeklindeki meşhur ikazını dile getirmiştir. İhtilalin kendi partisiyle bir ilgisi olmayacağını, aksine

sistem dışı aktörler tarafından gerçekleştirileceğini belirten İnönü; vatandaşın meşru yollardan hak arama umudu kalmadığında, direnme hakkının bir gereklilik halini alacağını vurgulamıştır (Albayrak, 2004, s. 532).

DP iktidarına ikazda bulunan İnönü, sürecin anayasaya aykırı işlendiğini ayrıca iktidarın orduya, polise, memura, üniversiteye açık bir şekilde baskı uygulandığını ve kendilerine karşı ihtilal suçlamalarını kabul etmemiştir. Ayrıca CHP iktidara karşı tekrardan anayasal rejime geçilmesi yönünde mücadelelerinin devam edeceğini bildirmiştir. Türkiye’de siyasi gerginliklerin baş gösterdiği bir dönemde propaganda faaliyetleri artmış muhalefetin kendini yenilemesi ve halk nezdinde bir sempati duyması DP’ye iktidarı kaybetme endişesi uyandırmıştır. DP önceden basın ve muhalefet için almış olduğu tedbirleri arttırmış özellikle iktidarda olmanın avantajını kullanarak adeta bir güç zehirlenmesi yaşamıştır. Bunun en somut göstergesi olarak Meclis’te oluşturulan “Tahkikat Komisyonu’nu” gösterebiliriz. Tahkikat Komisyonu’nun hukuki meşruiyeti, akademik çevrelerde ve gençlik nezdinde büyük bir tepki doğurmuş; bu durum İstanbul ve Ankara merkezli kitlesel öğrenci hareketlerinin fitilini ateşlemiştir. Hükümetin yürüttüğü politikalara karşı demokratik tepkilerini ortaya koymak amacıyla bir araya gelen İstanbul Üniversitesi öğrencileri, 28 Nisan 1960 tarihinde, saat 09:30 itibarıyla ilk protesto eylemini başlatmışlardır. Meydanda toplanan gençler hükümet karşıtı sloganlar atarak Menderes Hükümetini istifaya çağırdılar. Öğrencilere karşı ilk etapta müdahale etmeyen polis sonrasında öğrencilere müdahale girişiminde bulunmuş öğrenciler ile polis arasında gerginlikler tırmanmış kimi zaman sözlü fiili tartışmalara neden olmuştur.

İstanbul Üniversitesi’nde tırmanan gerginliğe müdahale etmek isteyen Rektör Sıddık Sami Onar (1897-1972), emniyet güçlerinin özerk akademik alandan çekilmesini talep ettiği sırada fiili saldırıya uğramış ve darp edilerek olay yerinden uzaklaştırılmıştır. Rektörün maruz kaldığı bu muamele, kampüsteki infial daha da derinleştirmiştir. Çatışmalar sırasında Ziraat Fakültesi öğrencisi Turan Emeksiz’in (1940-1960) emniyet güçlerinin ateşiyle, bir başka öğrencinin ise askeri aracın altında kalarak hayatını kaybetmesi, krizin boyutlarını trajediye taşımıştır. Bu kanlı gelişmeler üzerine 28 Nisan’da İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim ilan edilmiş; üniversiteler kapatılarak sokağa çıkma yasakları devreye alınmıştır. Basın üzerindeki yoğun sansür mekanizması ise yaşanan bu trajedinin halka objektif bir şekilde ulaşmasını engellemiştir (Aslan, 2014, s. 110). Protestolar kısa sürede Ankara’nın Kızılay Meydanı’na sığmamış, başkentte süreklilik kazanan gösterilere karşı Başbakan Menderes, devlet otoritesine

başkaldıranların bedel ödeyeceğine dair sert bir söylem geliştirmiştir (Eroğul, 2003, s. 234). Bu sert retorik, hükümetin uzlaşma yerine baskı politikalarını tahkim edeceğinin açık bir işareti olarak kabul edilmiştir.

Hükümet, İstanbul ve Ankara’da cereyan eden öğrenci olaylarının kontrol altına almaya çalıştı. Menderes, “ *Biz, Ankara ve İstanbul’un iki caddesinde mi yıkılacağız? Bu iki caddenin karşısında bütün memleket var!*” (Ağaoğlu, 2004, s. 159) sözleri ile olayların büyütülmemesi gerektiğini belirtti. DP kanadı, yaşanan bu toplumsal hareketliliğin arkasında CHP’nin kışkırtıcı rolü olduğunu iddia etmiştir. Hatta iktidarın önde gelen isimlerinden Samet Ağaoğlu (1909-1982), CHP’nin siyasi misyonunu tamamladığını öne sürerek partinin kapatılması yönünde radikal bir teklifte bulunmuştur. Ancak Ağaoğlu’nun bu sert önerisi, kendi parti kurulu içerisinde dahi kabul görmemiş ve beklediği desteği bulamamıştır. Öğrenci olayların üzerine böyle bir teklifin destek görüp kapatılmaya teşebbüs edilmesi var olan gerginliklerin artmasına sebep olacaktı. Ankara ve İstanbul’da yaşanan olaylarda öğrencilere yapılan hatta ölümle sonuçlanan olaylarının sorumlusu olarak gösterilen CHP suçlamaları reddetmiş konu ile alakalı İnönü, iktidarın anayasa dışına çıktığını, hukuk prensiplerini çiğnediğini, insanlık hak ve hürriyetini gayrimeşru baskılar altına aldığını, Türkiye’de demokratik rejimi ve anayasa dayalı devlet nizamını tahribe kastettiğinin müşahade ve tespit edildiği (Doğan, 1964, s. 321), ifade edilmiştir. İnönü’nün bu sözlerini destekler nitelikte hukuk profesörleri de açıklama yapmış hududun aşıldığını ve bazı noktalarda anayasa dışına çıkıldığını ifade etmişlerdir. Çözüm olarak Menderes Hükümeti’nin istifasını önermişlerdir. Ancak hükümet cenahı bunu bir zafiyet olarak görmüş bu teklifi ret etmişlerdir. CHP ise istifa değil seçim tarihinin ilanını talep etmiştir. Krizin çözülmesi adına fırsat olan bu çağrıya iktidar kulak asmamış aksine çözüm olarak güç kullanacağına devam edeceğini tecdit etmiştir.

DP, alınan tüm önlemlere rağmen İstanbul ve Ankara olaylarını kontrol altına almayı başaramamıştır. Yaşanan olaylara karşı iktidar, ülkede yaşanan gerginlikleri yatıştırmak adına Ankara Kızılay Meydanında gücü elinde tuttuğunu göstermek adına büyük bir miting düzenlemeyi planlamıştır. Miting düzenlendiği gün iktidar halk yakınlaşmasını göstermek adına Menderes halkın içine karışmış ve muhalefete de iktidarın halen halktan beslendiği mesajını vermeye çalışmıştır. Ancak iktidara muhalif kesimler başını CHP’nin çekeceği bir kitle yapılacak olan bu mitingi sabote etmek adına girişimlerde bulunmuşlardır. Muhalif kesim miting öncesi hemen her akşam Ankara’da iktidara karşı yürüyüşler düzenliyordu. İktidarın düzenlemeye çalıştığı mitinge şifreli bir

mesaj ile provoke etmeye karar vermişlerdir. DP iktidarına karşı biriken toplumsal tepki, '555K' olarak sembolleşen gizli bir parolayla organize edilen kitlesel bir protestoya dönüşmüştür. Bu şifre; Mayıs ayının beşinci günü, saat beşte Kızılay Meydanı'nda toplanma çağrısını içeren bir eylem planını temsil etmekteydi. Sözlü iletişim kanallarıyla süratle yayılan bu parola, başkentte beklenmedik bir kalabalığın bir araya gelmesini sağlayarak iktidara yönelik sivil bir gövde gösterisine imkan tanımıştır (Bozbaşı, 1974: 695). Planlanan bu senaryo öylesine ustaca işlendi ki 1960 İhtilalinin gerçekleşmesinde en büyük rolü aldı. Nitekim 5 Mayıs'ta Kızılay'da toplanmaya başlayan öğrenciler, “Kahrolsun Diktatör, Hükümet istifa” sloganları ve Dağ Başını Duman almış” marşı birlikte yürüyüşe geçmişlerdir (Karayaman, 2021, s. 905). Kısa zamanda toplanan kalabalığın iktidar aleyhtarlığı sloganlar atması üzerine polisler müdahalede bulundu.

Kızılay Meydanı'nda toplanan binlerce kişinin istifa sloganları attığı sırada Başbakan Menderes, beklenmedik bir kararla göstericilerin arasına girmiştir. Bu kaos ortamında bir gencin Başbakan'ın yakasına yapışarak doğrudan 'hürriyet' talep etmesi üzerine Menderes, demokratik hoşgörüye atıfta bulunan meşhur yanıtını vermiştir. Bir hükümet başkanının yakasına yapışıp özgürlük isteyebilmenin, halihazırda ulaşılabilecek en ileri hürriyet seviyesi olduğunu savunan bu ironik savunma, iktidar ile sokaktaki muhalefet arasındaki derin algı farkını da gözler önüne sermiştir (Yücel, 2001, s. 143). Menderes bu tavrı ile göstericileri yatıştırmaya çalışmış olsa da Bayar İçişleri Bakanı'na göstericilerin dağılması yönünde ihtar etmesini, dağılmayacak olanların üzerine ateş açılmasını emrinin verildiği sonrasında olayların kontrolünü eline almaya çalışan Bayar kati bir uygulamayı tercih etmiş ancak emniyet kuvvetleri bu emri uygulamadığı iddia edilmiştir. Bu konu ile alakalı ünlü gazeteci Cüneyt Arcayürek (1928-2015) ile yapmış olduğu söyleşide, olaylardan sonra Başbakanlık konutuna geçtiklerini, burada İçişleri Bakanı'na “CHP'lilerle DP'lileri ayırınız, ateş ediniz” diye bir talimatının olmadığını Bakana “Bu kabil ahvalde ne yapılacağını ve vazifeyi, Türk Ceza Kanunu tayin eder”, dediğini ve bunun yerine getirilmesini istediğini, burada kastettiği şeyin halka dağılması için uyarı yapılması, dağılmazlarsa havaya ateş açılması gibi kanunda tanınan yetkileri kullanması olduğunu ifade etmiştir (Arcayürek, 1984, s. 311,312). 555K parolası ile bilinen olay üç saat sonra dağıtılmış olsa da ciddi sorunların yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Tansiyon giderek yükselmesiyle birlikte Harbiyeli öğrencilerin Zafer Anıtında İstiklal Marşını okuduktan sonra dağılmaları darbe söylentilerini ayyuka çıkardı. Üst

düzy kurmayları ile olağanüstü toplanan DP Grubu sisli havayı dağıtmak için bir çıkış yolu arıyordu. Çözüm için sunulan; muhalefet ile ılımlı bir havanın içine girmek, erken seçim ve Tahkikat Komisyonun kaldırılması gibi öneriler reddedildi. Sert eleştirilerde bulunan Menderes, darbe yapılacağına inanmıyordu çünkü her gittiği yerde halkın kendilerine sevgi gösterilerinde bulunduğunu desteklerini arklarında histekilerini ve TSK'nın kendilerine bağılılıklarını dile getirdiklerinden dolayı bir önlem alınmasının gerekli olmadığını dile getirmesine rağmen sözünün dinlenilmemesinden dolayı sert tartışmalar yaşandı. Menderes, parti grubu onu teskin etmeye çalışsa da *“Eskişehir’e gidiyorum dönüşte görüşürüz”* çıkışıyla yangına benzin döktü (Ağaoğlu, 2004, s. 126,127). Bu toplantı, onun Başbakan sıfatıyla DP grubuyla gerçekleştirdiği son görüşme şeklinde tarihe geçti.

Türkiye demokrasi tarihine ilkleri yaşatan DP on yıllık iktidarı askeri darbe ile hazinle sonlanmıştı. Cumhuriyet tarihimize kara bir leke bırakan 27 Mayıs 1960 Darbesi yaşandığı günden günümüze dek hafızlarda silinmeyecek derin izler bırakmıştır. Demokrasi, dünyanın en narin çiçeği olduğuna inanan insanlar uzlaş, hoşgörü ve diyalog yollarının açık olması gerektiğine inanmaktadırlar. Ancak ülkemizde antidemokratik hareket olan 1960 darbesi veya daha farklı isimlerle karışılacağımız ama netice de demokrasimizin baltalandığı o üzücü hadise yaşanmıştır. Darbecilerin yapmış olduğu ilk iş olarak TBMM ve Menderes Hükümeti'nin feshedilmesi oldu. Sonrasında halkın ezici çoğunluğu ile iktidara gelen DP itibarsızlaştırılma hareketlerine başlanılmış ve DP yöneticileri bulundukları yerlerde güç kullanılarak tek tek yakalanarak Harp Okuluna götürülmüşlerdir. Darbeciler planladıkları gibi DP'nin halk desteğini kesmiş Halktan bir mukavemet ile karşılaşmayan darbeciler bir iç karışık çıkmadan hedeflerine doğru ilerlemişlerdir. Darbeciler ilk adımlarını başarılı atmışlardır. Yönetimi ele alan darbenin başındaki subaylar ilk toplantılarını gerçekleştirdiler.

Toplantıda MBK adı altında bir birlik kuruldu tüm işleyiş bu kurul aracılığıyla yürütüldü. Kurulan bu kurulun öncelik hedefi bir anayasa oluşturmaktır. Öte taraftan darbeyi gerçekleştirenler darbeye meşruiyet kazandırma çabası içine girmişlerdir. Her fırsatta ve her eylemde halka mal edilemeye çalışılan bu eylemi *“27 Mayıs Devrimini yapan Türk Millet”* (Karayaman, 2021, s. 934) söylemi ile halkın iradesi ön plana atılarak halkın isteğini yerine getirildiğini dile getirmişlerdir. Darbeyi meşrulaştırma üzerine propaganda yapan MBK konu ile ilgili olarak, *“İhtilali biz yapmadık, ihtilal çıktı. İhtilal bir ihtiyaca başka bir hal çaresi kalmadığı için yapıldı. Cemiyetin meseleleri, ihtiyaçları*

ve fikirleri kendisini muayyen bir davranışa zorluyordu. Bu davranış istikametini ve bunların çözüm tarzını katiyen kaale almayan ve bilmeyen bir iktidara memleketin kaderi teslim edilmişti. Milletle milletin temsilcisi arasında mevcut olması zaruri bir bağ yoktu” (Erdoğan, 2017, s. 313) sözleri ile kendilerini aklamaya çalıştılar. Darbenin meşru olduğunu ve milletin desteğiyle yapıldığını dile getiren MBK yağın ve etli bir araç olan basını kullanmaktan da geri durmamıştır. Basın yoluyla geniş halk kitlesine darbenin haklı yönleri anlatıldı. Darbenin meşruluğu ile ilgili ulusal ve uluslararası basında geniş haberlere yer verildi.

Darbeyi gerçekleştiren subaylar çıkabilecek sıkıntı ve sorunları önceden önlemek adına aldığı tedbirleri tek tek hayata geçirdi. Darbeyi hukuki zeminde tamamlamak isteyen MBK ilk fırsatta Yassıada da DP’lileri yargılamaya başlamıştır. 14 Ekim 1960’ta başlayan yargılamalar 15 Eylül 1961’de tamamlanmıştır. Mahkeme bu süre zarfında 202 oturum yaptı. Davalarda 592 kişi sanık olmasına rağmen, 1068 tanık ifade verdi. Davalar sırasında 5 gizli oturum gerçekleştirildi (Karayaman, 2021, s. 946). Anayasada bir dizi değişiklikler yapan MBK özellikle Bayar ve Menderesin yargılanma yolunu açma ve yaş haddinden dolayı idam edilemeyeceği maddesini kaldırmıştır. Dünya hukuk tarihinin patolojik simgesi Yassıada Duruşmalarında Celal Bayar, hep eski Kuva-yı Milliyeci Bayar, İstiklal Savaşı’nın Galip Hocası, sert, ciddi, metin bir devlet adamı görüntüsünde bir duruş sergilemiştir. Adnan Menderes ise, mahkeme heyetine de aşırı derecede saygılı davranmıştır. Diğer yargılananlardan tamamına yakını ise mahkemeler süresince devlet adamı niteliklerini korumuşlardır (Yücel, 2002, s. 845). Darbe sonrasında yapılan birçok konuda yapılan yargılamalar sonucunda Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu (1910-1961) ve Hasan Polatkan (1915-1961) hakkında idam kararı verilmiş ve MBK bu kararı onaylamıştır. Bayar’da idam cezasına çarptırılmıştı ancak 65 yaşını geçtiğinden idam kararı bozulmuştu. Yargılanan diğer DP’liler hapis cezasına çarptırılmıştı. DP’nin 29 Eylül 1960 günü kapatılmasıyla söz hakkı tamamen MBK’nin uhdesine geçmişti.

3.TÜRK KARA KUVVETLERİNİN GELİŞİMİ İÇİN YAPILANLAR

3.1. Kuruluşundan Cumhuriyet'e Kadar Geçen Süreçte Türk Kara Ordusu

Askerlik bir meslek olarak gören Türklerde, Türk Kara Kuvvetlerinin [TKK] kuruluş tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türk askeri teşkilatının tarihsel kökenleri, Orta Asya'nın coğrafi koşulları doğrultusunda tamamen kara gücü odaklı şekillenmiştir. TKK'nin kurumsal temelleri, Mete Han'ın Asya Hun Devleti'nde gerçekleştirdiği askeri reformlara dayanmaktadır. Bu bağlamda, Mete Han'ın hükümdarlığa adım attığı M.Ö. 209 tarihi, Türk ordusunun resmi doğum yılı olarak literatürdeki yerini almıştır. (Kanat ve Oğuş, 1996, s. 1). Türklerin ilk merkezi devleti sayılan Asya Hunları TKK aracılığıyla güçlü bir siyasi organizasyona dönüştü. Asya Hunları ile başlayan düzenli ordu sistemi belli birliklere ayrılmıştır. Tarihsel süreçte Türk askeri dehasının en somut örneği olan onlu teşkilatlanma, savaş meydanlarında büyük bir hareket kabiliyeti sağlamıştır. Bu kademeli yapıda ordu; en küçüğü on, en büyüğü ise on bin askerden oluşan (tümen) birimlere ayrılmıştır. Onbaşidan tümenbaşına kadar uzanan bu sistemli rütbe dağılımı, modern orduların emir-komuta zincirine de ilham veren disiplinli bir hiyerarşinin temelini atmıştır. TTK'nin tarihsel idari yapısı, stratejik olarak Doğu ve Batı olmak üzere iki temel kanada bölünmüştü; bu yapı içerisinde toplamda 24 tümen (her bölgede 12 adet) görev yapmaktaydı. Ordu disiplinini sağlamak adına askeri personel, boy ve aile bağlarına göre birimlere dağıtılırken, komuta kademesi doğrudan merkezi otorite tarafından belirlenirdi. En üst otorite "Hakan" olmakla birlikte, bölgelerin yönetimi için "Orun" adı verilen komutanlar görevlendirilirdi. Özellikle Doğu kanadının idaresi geleneksel olarak veliahta bırakılırdı. Hunlar tarafından geliştirilen bu köklü model, sonraki dönemlerde kurulan Türk devletlerinin askeri mimarisine de yön vermiştir (Durmuş, 2005, s. 1,2).

Asya'nın sert iklimi ile yoğrulan Türkler savaşçı özelliklerini kazanmış askerliği özel bir meslek olarak değil her doğan Türk askerdir şiarıyla hareket etmişlerdir. Askeri eğitimi çocukken başlatan Türkler koyunlara bindirme, kuşlara ve farelere ok atma gibi temel askeri becerileri kazandırmaya çalışmışlardır. Bununla ilgili Arap edebiyatının sağlam kalemlerinden Câhiz'in (767-869) konu ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

Türk süvarileri, savaş meydanlarında ve av sahnelerinde benzersiz bir okçuluk mahareti sergilemiştir. Atını en yüksek hızda sürerken bile vücudunu her yöne esnetebilen Türk savaşçısı; yukarıdan aşağıya, önden arkaya veya yanlara doğru isabetli atışlar yapabiliyordu. Sadece sabit mankenleri değil, havada süzülen bir kuşu veya pike yapan bir avcı hayvanı bile vurabilecek bir hassasiyete sahipti (Işık, 1995, s. 8).

Türk devletlerinde orduya gösterilen ilgi ve değer sadece erkeklerin tekelinde değil kadınların da odağında olmuştur. Kadınlar askerlik vazifesi için eğitilip savaşa hazırlanırdı. Bu kapsamda ata binmek, ok atmak ve diğer askeri eğitimlerini başarılı bir şekilde tamamlayıp düşman ile göğüs göğse savaşmışlardır. Savaşlarda kahramanlık ve cesaretleri ile birçok savaşın kazanılmasında önemli rol oynamışlardır. Kadınlar orduya öyle önem vermişler ki düşmanla cenk etmeden ve düşman öldürmeden evlenmeyi ret etmişlerdir. Türk devletlerinde ordu disiplin ile başlar. Askeri düzenin üstüne yenilikler katarak bu geleneği günümüze kadar yaşatmaya çalışan; Asya Hunları, Avrupa Hunları, Göktürkler, Avarlar, Hazarlar, Uygurlar, Gazneliler, Harzemşahlar, Altın Orda devleti, Büyük Timur İmparatorluğu, Babürler, Selçuklular ve dünyanın süper gücüne ulaşan üç kıtada fetihler yapan Osmanlı Devleti'nin olmuştur. Cumhuriyet ilan edildikten sonra şanlı ve onurlu bayrağı Türkiye Cumhuriyeti gurur ile dalgalandırmaktır.

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde ordu da yeni düzenlemelere girmiş olsa da bu durum devletin ömrünü birkaç yıl daha uzatmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan ve çok ağır şartlar ile imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlıların ordusu terhis edilmiş, askeri malzemelerine el konulmuştur. Bu durum devleti ağır yükümlülükler altına koymuş ordu sadece ismen kalmıştır. Bu duruma seyirci kalmayan ve savaşçı özelliklerini her daim taşıyan kahraman Türk Halkı işgallere karşı Kuvayı Millîye hareketini başlatmıştır. Cumhuriyet ilan edilmeden önce ülke düşman işgali altındaydı. Ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak için seferber olan Türk milleti düzensiz ordu ile başarılı destanlar yazmıştır. Bu dönemde ordu denilince akla Kara Kuvvetleri akla gelmekteydi. Cumhuriyetten önce Millî Mücadele yıllarında kahraman Türk ordusuna baktığımızda; Türk Kara Ordusu 9. Kolordu halinde 20 piyade tümeniyle 2 süvari grubu ve 1 süvari tugayından meydana geliyordu. Bu kuvvet yapısı ile Millî Mücadele zafere ulaşmıştı. Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasından sonra İzmir'de bulunan Genelkurmay Başkanlığı ve Garp Cephesi Komutanlığı Ankara'ya intikal ettirilerek 29 Temmuz 1923'te bura da görevlerine başlamış oldular. Lozan sonrası "barış dönemi kuruluş ve konuş projesi" çerçevesinde Garp Cephesi Komutanlığı lağvedildi. Ordu

komutanlıkları Ordu Müfettişliklerine dönüştürüldü (Bayar, 2009, s. 44). Kısıtlı imkânlarla ve az askerle eşine az rastlanır başarılarla imza atan Türk Ordusuna bağımsız ruhu etkili olmuştur.

Cumhuriyet kurulduktan sonra ele alınan temel konulardan biri de Türk ordusunun yeniden yapılandırılması olmuştur. Millî Mücadele yıllarında değişime uğrayan TKK'yı tekrardan düzene koymak için çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır. Türk askeri doktrininin merkezinde, toplumsal refah ve huzurun ancak sarsılmaz bir savunma gücüyle mümkün olabileceği düşüncesi yer alır. Bu stratejik bakış açısı gereği, barış dönemleri bir rehavet süreci değil, aksine ordunun modernize edilmesi ve eksiklerin giderilmesi için bir hazırlık evresi olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla çatışmasızlık ortamının ilk gününden itibaren, bir sonraki olası mücadele için orduyu tahkim etme süreci başlatılmıştır (Kanat ve Oğuş, 1996, s. 281). Tam bağımsızlık ve bölgesel güç olma hedefi doğrultusunda, Türkiye'nin disiplinli bir ordu yapısına sahip olması bir zorunluluk olarak görülmüştür. Bu vizyon çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı 5 Ağustos 1923'te "Hazar Kuruluş ve Konuş Projesi"ni hayata geçirmiştir. Söz konusu yeniden yapılandırma sürecinde ordu; dokuz adet ikişer tümenli kolordu, üç süvari tümeni ve çeşitli müstahkem mevkiileri kapsayan üç ayrı ordu müfettişliği şeklinde organize edilmiştir. 1923 tarihli bu kapsamlı düzenleme, modern Türk Kara Kuvvetleri'nin kurumsal iskeletini inşa eden asıl gelişmedir (Arıs, 1994, s. 4,5). Dönemin şartları göz önünde bulundurularak askerlik yaşı düşürülmüş ayrıca öğretim düzeyi yüksek olanlara daha az askerlik yaptırılarak ülkedeki okur-yazar oranı yükseltilmeye çalışılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ordu sadece savaş ve savunma görevinin dışında eğitim, sağlık, hukuk, tarım ve hayvancılık gibi konularda da kritik görevler üstlendi. Bu sayede milli ekonominin güçlenmesine destek verdi.

İstiklal Savaşı'nın sona ermesiyle orduda komutan olarak görev yapan milletvekillerinin iki görevden yalnızca birini tercih etmeleri gerektiği belirtildi. Düzenli ve disiplinli bir ordu kurma yolunda birçok adım atılmıştır. Öncelikle ordunun ihtiyaç duyduğu silah ve teçhizatlar temin edilmeye çalışılmıştır. Küreselleşen dünyadaki teknolojik gelişmeleri yakından izleyen Türkiye, 1923 ile 1939 yılları arasında askeri lojistik alanında devrim niteliğinde adımlar atmıştır. Bu süreçte ordunun giyim kuşamdan her türlü levazım gereksinimine kadar tüm ihtiyaçları, tamamen yerli kaynaklar ve ulusal fabrikalar aracılığıyla karşılanabilir bir düzeye ulaştırılmıştır. Bu hamle, Türk ordusunun dışa bağımlılığını asgari düzeye indirmeyi hedefleyen bir milli sanayileşme politikasının

sonucudur (Özel, 1999, s. 42, 43). Kırıkkale’de ordunun modernizasyonu için mermi fabrikası, İstanbul ve Ankara’da da silah fabrikaları açılmıştır. Askeri terimler ve rütbeler içinse Türkçe karşılıkları kullanılmaya başlanmıştır.

3.2. Demokrasiye Giden Süreçte Kahraman Türk Ordusu Faktörü

Cumhuriyet’ten önce var olan ordunun politikada etkinliği yeni bir olgu değildi. Önceki Türk devletleri zamanlarında da ordu siyasette belirleyici aktörlerin başında geliyordu. Bu konu ile ilgili büyük İslam bilgini Gazzali “*memleket durumunun kötü olduğu hallerde ordu kime bağlı ise halife o olur*” (Kayalı, 2015, s. 35) sözüyle gücün hilafeti meşrulaştırdığını söyledi. Türk devletlerinin kuruluş, yükseliş ve zayıflayıp yıkılmalarında ordu unsuru ön planda olmuştur. Çoğu Türk devlet adamı gücünü ordudan almıştır. Bu yüzden Türkler ordularını her daim güçlü ve savaşa hazır bir şekilde organize etmişlerdir. İlk Türk devletlerinde güçlü ordu-güçlü devlet geleneği yüzyıllarca sürdürüldü. Cumhuriyet kurulduktan sonra da kurucu kadro, askeri düzenin içinde yetişmiş bürokratlar olarak görevlendirilmiş ve sorumluluklarını başarılı bir şekilde ifa etmeye çalışmışlardır. Bürokrasinin ordu ile eş güdümlü bir şekilde yürümesini sağlıklı bulmayan Cumhuriyet’in kurucu kadrosu, 1924 yılındaki düzenlemeyle orduyu politikanın dışına itti.

(https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_d03/c006/b104/mm_03006_1040506.pdf Erişim Tarihi: 09.08.2025). Böyle bir adım atılarak hem ordu siyasetten uzak tutulmaya çalışılmış hem de ileride ordunun iktidar mücadelesi vermesi, iktidardaki partileri kendi tahakkümleri altına alması veya politikada elinde var olan askeri gücü kullanması önlenmek istendi.

Türk ordusu tarih boyunca çok sayıda başarı elde etmiştir. Atatürk ve İnönü dönemlerinde ordu, ülkenin kalkınması ve ilerlemesi için yapılan inkılapları desteklediği gibi rejimi tehdit eden ögeleri etkisiz kılmıştır. Savaş sonrasında yeni TBMM demokratik adımlar attı. Dünyada değişen ve gelişen demokratikleşme hareketlerinden etkilenen Türkiye, 1946’çok partili hayata geçti. Silahlı kuvvetler, demokratikleşme hareketlerinden memnuniyet duyarak rejimin işlerlik kazanması adına yoğun emek sarf etti. Böylesi bir evrede 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinden başarısız olan CHP muhalefet görevini yerine getirdi. DP’nin 10 yıllık sürecek olan iktidar yılları ülkede demokrasi filizlerinin yeşermesi adına umut verici olmuştur. Ancak 1960’da yaşanan 27 Mayıs

askeri müdahale ile demokrasi yerini kargaşa bıraktı. Gerçekleşen darbede CHP'ye yakınlığıyla bilinen ihtilalci subaylar ön planda olmuştur. Darbenin arkasına sığınanlar, milli iradeyi yok sayarak demokrasiyi baltaladılar.

3.3. Kuruluş ve Muhalefet Yıllarında Demokrat Partinin Ordu ile İlişkileri

Türkiye'de çok partili hayata geçiş adımları II. Dünya Savaşı'ndan sonra atılmaya başlandı. Dünyada hızla gelişen demokratikleşme hareketlerine ayak uydurmak isteyen iktidar için çok partili hayata geçiş kaçınılmazdı. Cumhuriyetin ilk yıllarında denemek istenen bu durum artık zorunlu bir ihtiyaç haline gelmişti. CHP dışında kurulan partiler içinde en etkili ve güçlü olan parti DP'ydi. Çünkü CHP'nin içinde kadrolaşmış vekiller tarafından kurulmuştu. Kuruluş yılları sancılı olan DP, CHP ile ciddi bir şekilde iktidar mücadelesi vermiştir. CHP'nin siyasi eylem ve söylemlerini eleştirmekten çekinmemişlerdir. Menderes, partilerinin kurulduktan sonra yerel seçimlerin erkene alması tasarısını şu sözleri ile eleştirdi:

“Memlekette gerçek ve ileri demokratik hayata Devlet Başkanının açılış nutkundaki sözleri başlangıç ve işaret oldu ve siyasî partiler kuruldu. Fakat tasarı ile gidilen yolun bunun aksi olduğunu görmekte müteessiriz”. (TBMMTD, 1946, s. 217).

Türkiye'de 1946'da yapılan genel seçimler CHP lehine sonuçlanmış henüz yeni kurulan DP yeni kurulması ve süre azlığından dolayı teşkilatlanamamış ve seçimlerde kayda değer bir başarı elde edememiştir. Türk ordusu, özellikle askeri darbeler ve müdahaleler gibi durumlardan kaçınarak, daha çok “özgürlük” ve “demokrasi” taleplerine duyarlı bir duruş sergilemiştir. CHP'nin 1946'dan önceki yıllarda orduyla güçlü bir ilişki içinde olduğu, özellikle de Atatürk dönemiyle bağlantılı olarak ordunun Cumhuriyet'in teminatı olduğu vurgusunun yapıldığı görülür. Ordu, DP'nin kurucularına karşı mesafeli bir tutum içinde olsa da CHP'nin katı yönetimine karşı bir alternatifin ortaya çıkmasına da sıcak yaklaştı. DP çok partili hayata dönüş ile başlayan serüvenin en önemli aktörü olmuş ve bu sürecin en önemli muhalefet partisi konumunu almıştır. Kuruluş ve muhalefet yıllarında DP, ordu ile uyumlu bir süreç izlemiştir. Devletin en güçlü kurumlarından biri olan ordu büyük bir siyasi etkiye sahipti bundan dolayı DP orduyu dikkate almak zorunda kaldı. Bu dönemde, ordunun CHP'ye karşı olan olumlu tutumu bariz şekilde hissediliyordu. Çünkü CHP'nin laiklik ve cumhuriyet değerlerini güçlü bir

şekilde savunduğu düşünülüyordu. Tüm bunların bilincinde olan DP, orduyu dikkate alarak muhalefet yapmak durumunda kalmıştır.

DP'nin kurucu kadroları, her fırsatta temel amaçlarının ülkede demokrasiyi geliştirmek olduğunu belirttiler. Güçlü bir muhalefet durumunda olan DP, hükümeti denetleyen bir mekanizma halinde çalışarak halktan gelen kuvvetle hareket edecekti. CHP'yi eğitim, sağlık, adalet gibi konularda eleştiren DP özellikle ekonomi konusunda çok farklı düşünmekteydi. Halkın desteğini önemseyen DP, sık sık halk iradesine saygılı bir yönetim biçimine vurguda bulunmaktaydı. “*Söz milletindir*” sloganıyla özdeşleşen parti, kısa zamanda büyük halk kitlelerinin desteğini almayı başardı. DP 1946 yılında CHP'ye alternatif olarak kurulduğunda, ordunun desteğini alarak meşruiyet kazanmayı da bir tarafa bırakmadı. DP'nin kurucuları arasında eski ordu mensuplarının bulunması, ordu ile olan ilişkilerde bir avantaj sağladı. Bununla birlikte DP, orduyu yalnızca bir destekleyici güç olarak değil aynı zamanda devletin temel kurumlarından biri olarak benimsemişti (Öztuna, 2007, s. 35). Türk ordusu, ülkedeki siyasal düzenin korunması açısından önemli bir aktör sayılmaktaydı. Özellikle çok partili hayata geçişi destekleyen ordu Türkiye'deki siyasal ortamın şekillenmesinde hem de DP'nin iktidara gelmesinde önemli bir rol oynadı. DP kuruluş ve muhalefet yıllarında ordu ile uyumlu ve bir o kadar da temkinli davranıyordu.

3.3.1. Türk Ordusunda modernizasyon ve dönüşüm

Türkiye'de artan demokrasi talepleri ile çok partili hayata geçilmişti. Böylece ilerde yapılacak olan seçimlerde iktidara alternatif başka partilerin seçimlere girmesine olanak tanındı. Halk kendi hür iradesiyle yeni yapılacak seçimlerde tercihini kullanacaktı. 1950'de yapılan seçimde DP milli iradeden aldığı yetki ve ezici çokluktaki oylarla iktidara gelmiştir. Bu olay Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır çünkü halkın iradesiyle iktidar değişikliği ilk defa gerçekleşmiş olacaktı. DP Türk siyasal hayatı literatüründe önemli bir konuma gelmiştir. DP'nin iktidara gelmesi Türkiye'nin siyasi yapısında büyük bir dönüşümün başlangıcını simgeliyordu.

1950-1960 yılları arasında DP iktidarının izlediği politikalar ve uygulamalar, Türkiye'nin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yapısında derin izler bırakmıştır. DP, 1950 seçimleriyle iktidara gelirken, özgürlükçü bir demokratik düzen ve liberal ekonomi vaatleriyle halkın desteğini kazanmış. DP'nin uyguladığı ekonomik politikalar,

sanayileşme ve tarımda modernizasyon hedefleriyle şekillendi. Bu dönemde, devletin ekonomik hayatta daha fazla rol alacağı ve özel sektöre serbestlik tanıyacağı bir yaklaşım benimsendi. Hem ekonomik hem de demokratik anlamda büyük değişimler yaşatan DP ordu ile ilgili değişim ve dönüşümü için sakin bir ortam ve uygun zeminin oluşmasını beklemiştir. Seçimden sonra hükümet kurma görevini üstlenen Menderes, güvenoyu alıp hemen hükümet işlerine başlamak istedi. Ancak bir Albayın ihtilal haberi ortamı gerdi. Menderes, olanlardan muhalefeti sorumlu tutarak CHP'den ordu ile aralarına girmemelerini istedi:

“Muhterem arkadaşlarım, size esefle haber vermek isterim ki, iktidara gelişimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikleri mesele ittihaz ederek [saymak] Cumhuriyet Halk Partisi, orduyu aleyhimize tahrik etmek yoluna sapmıştır. Bizim bütün çalışmalarımız, memleketimizde demokrasiyi perçinlemeye matuftur. Cumhuriyet Halk Partisi, eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki iktidar hastalarını atmalıdır. Bu iktidar hastaları, havayı karıştırmak istemektedirler. Memlekette siyasi iktidarı bozuk göstererek, bir polemige, bir hücum ve taarruza geçmişlerdir...”. (Aydemir, 2000, s. 181-183).

DP iktidarı süresi boyunca ısrarla orduyu politikadan uzak tutmaya çalıştı. Menderes, Meclisteki bütçe görüşmeleri anında birkaç defa bu konuya temas etmiştir. Ona göre, tıpkı din gibi askeriyede politika batağına çekilmemeliydi. Hatta yükseköğretim kurumları da aktif politikanın içinde bulunmamalıydı:

“Orduya politika karıştırmak ne derecelere kadar tehlikeli ise, her türlü münakaşaların üstünde tutulması lâzım gelen kutsî din mefhumunun ve dinî müesseselerin de gündelik adi politikaların alet ve vasıtası haline getirilmesi de, memlekette yer yer tehlikeler yaratacak bir hareket olur. ... nasıl ki, dini siyasete karıştırmamak kararındayız, nasıl ki orduyu siyasete karıştırmamak kararındayız, onun gibi üniversiteyi de günlük politika dışında bırakacağız ”. (TBMMTD, 1953, s. 423,424; TBMMZC, 1956, s. 834).

DP, daha iktidarının ilk evresinde muhalefet durumundaki partinin bu girişimlerini fırsata çevirmek özellikle ordu ile olan zorunlu uyum sürecini kendi otoritesine dönüştürmeye gayesi gütmüştür. Halktan almış olduğu payandalık ile cesurca hareket eden DP siyasal erk üzerinde ciddi bir tahakküm kurmayı hedeflemiştir. DP'nin siyasal hedefi Türkiye'de demokrasinin evrensel boyuta ulaşması, temel hak ve özgürlüklerin yaygınlaştırılması temel hedef olmuştur. Bu ideali gerçekleştirmenin yolu

askeri vesayeti azaltmak ve sivil otoriteyi güçlendirmekten geçtiğinin bilincindeydiler. CHP'nin askerîye olan daha geleneksel ve bürokratik yaklaşımından farklı olarak, DP orduyu siyasi hayattan bağımsız bir konumda tutmayı hedefledi. Menderes, özellikle askeri reformlar ve ordunun modernizasyonu konusunda bazı adımlar attı. Bununla birlikte, ordunun içindeki bazı yapısal değişikliklerle birlikte, askeri eğitim ve teçhizat modernize edilmeye çalışıldı.

DP devletin komuta kademesinde etkili olan ordu ile muhalefet yıllarında ihtiyatlı bir şekilde hareket etmiştir. İktidara geldikten sonra peyderpey otoritesini güçlendirmek için bir dizi adımlar atmıştır. Ordu üzerinde denetimi sağlamak için Genelkurmay Başkanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, Deniz-Hava Kuvvetleri komutanları ile ordu komutanlarını değiştirme yoluna gitmiştir. Generallerin bir bölümünün emekli edilmesi, bir bölümünün merkeze çekilmesiyle hükümet ordu üzerindeki etkisini artırmıştır (Öztürk, 2006, s. 58-69). Yavaş yavaş ama istikrarlı bir şekilde hedeflerine ulaşmaya çalışan DP doğabilecek sorunlara karşı kendisine yakın kişileri önemli yerlere konuşlandırmıştır.

DP hükümeti, orduda düşündüğü reform politikasını hayata geçirmek için 1950 yılının başından itibaren TSK'nin komuta kademesini yavaş yavaş gençleştirdi. Reform girişiminin ilk somut adımı 1951 Ağustos'undaki terfi ve emeklilik kararlarında atıldı. Bu doğrultuda, 30 yılını doldurup 55 yaşını aşan 44 general ve 77 albay emekliliğe sevk edildi (Cumhuriyet, 1951, s. 5). Diğer bir adım olarak 1952 yılında yapılan Yüksek Askeri Şura toplantılarında alınan karar gereği terfi kanununda yapılan düzenlemeler ile rütbe bekleme sürelerinin kısaltılmasına gidildi. Tüm rütbelerdeki subayların asgari dört, azami altı senede terfi edebilmesiyle birlikte, her rütbede üstün başarı gösterenler için asgari müddetin üç yıla indirilmesi sağlandı. Hava sınıfında pilotların deniz sınıfında da denizaltıcıların asgari ve azami terfi müddetinin bir yıl aşağı çekilmesine karar verildi. Bu mevcut kanuna göre, bir subay normal şartlarda ancak 52 yaşında general olabilmekteydi. Yeni terfi kanunu ile bir subayın 40 yaşında general olabilmesinin önü açılarak hızlı bir şekilde yükselmesi sağlandı (Cumhuriyet, 1952: 5). Yeni düzenlemelerin üstüne 19 Mart 1952 günü "Astsubay Yönetmeliği" onanarak subayların nitelik ve nicelikleri belli standartlara kavuşturuldu (Düstur, 1952, s. 1333). Subay ve astsubay atamaları ve gelecek olan öğrencilerin astsubay olarak eğitim alma şartları netliğe kavuşturuldu.

Türk askeri için yeni bir eğitim sistemi sunmak adına 1952-1953 eğitim ve öğretim yılında sivil-asker işbirliğini sağlamayı hedef alan “Milli Savunma Akademisi” açılmış ve bu akademiye kurmay subaylar, generaller ve bakanlık personelleri gelerek eğitim görmeye başlamıştır. Bu yapılanlarla birlikte 1953 yılında Türk ordusu Kara, Deniz ve Hava Akademileri ikiye sınıflı olarak yeniden düzenlenmiştir (Avcı, 1963, s. 52). Sivil-askeri eğitimi bir arada yapılmasının temel amacı nitelikli eğitim sistemini geliştirilmesi ve sivil askeri ilişkilerinin güçlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan bu reformlar TSK’nin modernleşmesine ve profesyonel bir yapı kazanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Türk ordusunda yapılan modernizasyonun daha etkin kılmak ve devamlılığını sağlamak için ordunun finansal açıdan güçlendirilmesi gerekiyordu. Bu süreçte askeri personelin daha iyi bir eğitim almaları için Milli Savunma Bakanlığı bütçesinde yer alan “*çeşitli savunma hizmetleri*” özel bölümüne konulan 472.000 lira ödenekten kısmi kurs giderleri olarak 290.000 liranın karşılanmasına 10 Temmuz 1950 günü Bakanlar Kurulu toplantısında karara bağlandı (BCA, 1950, s. 56). Bunun yanında “*çeşitli savunma hizmetleri*” özel bölümüne konulan ödenekten 494.068 liranın kara, deniz ve eski yıl borçları olmak üzere kullanılmasına onay çıktı (BCA, 1951: 98). Bu karar, savunma harcamalarının nasıl yönetileceği ve bütçenin nasıl dağıtılacağı konusunda önemli bir düzenleme içeriyordu.

DP iktidarında Türkiye’nin askeri gücünü ve ordusunun etkinliğini artırmaya yönelik önemli adımlar atılmıştır. 1950’lerin başlarında, Türkiye’nin güvenliği için Orta Doğu’daki stratejik konumu, Soğuk Savaş’ın getirdiği tehditler ve NATO üyeliği gibi faktörler, orduyu güçlendirmek ve modernize etmek için gerekli bir zemin hazırlamıştır. Bu dönemde yapılan askeri eğitim reformları, Türkiye’nin askeri kapasitesini artırmayı ve ordusunun profesyonel seviyesini yükseltmeyi amaçlamıştır. Askeri personel sayısının artırılması, modern eğitim yöntemlerinin benimsenmesi ve askeri eğitimdeki standartların yükseltilmesi, ordunun daha etkili ve verimli çalışmasını sağlamıştır.

NATO’ya girişin ardından ABD’nin Türkiye’ye ekonomik yardımlarının gelmeye başlamasının, Türk ordusunun gücünü artıracak Maliye Bakanı Hasan Polatkan tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir: “*kuvvetli bir ordu daimî mesnedini ancak sağlam ve kuvvetli bir iktisat bünyesi teşkil edebilir. Bu hakikati gören dostumuz Birleşik Amerika, yarın böyle bir ordunun elde bulundurulabilmesi imkânlarını da iktisadî bünyemizin kuvvetlendirilmesinde görmüş ve bu sebeple askerî yardımlardan başka*

iktisadî kalkınmamıza yarayacak ehemmiyetli ve geniş yardımlar yapmayı da kabul etmiş bulunuyor” (TBMMTD, 1951, s. 208). NATO ile yakın işbirliği de bu süreçte önemli bir rol oynamıştır. NATO’nun Türkiye’ye sağladığı askeri eğitim, teknoloji transferi ve stratejik destek, TSK’nın modernizasyonuna büyük katkı sağlamıştır. Özellikle NATO’nun savaş taktikleri, donanım ve eğitim konularındaki yardımları, Türk ordusunun savunma kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Bu reformlar ve modernizasyon süreci, Türkiye’nin savunma politikalarının güçlenmesine ve ulusal güvenliğini sağlamlaştırmasına yardımcı olmuştur.

Türkiye’deki askeri personelin sosyal ilişkilerini güçlendirmek ve mesleki gelişimlerini desteklemek amacıyla kurulmuş önemli kurumlar olmuştur. Bu tesisler, özellikle askeri personelin moral ve motivasyonunu artırmayı hedefleyerek, onlara dinlenme, sosyalleşme ve çeşitli hizmetlerden yararlanma imkânı sunmuştur. Ordu evleri, ordu mensuplarının sosyal münasebetlerini ve meslekî gelişmelerini kolaylaştırmak için açılmıştır. Büyük kışlalardaki tesisler “*Ordu evi*”, şehirlerdeki tesisler “*Askerî Gazino*” adını taşımaktadır. Bu kurumların finansmanı teberra gelirleri, kendi hasılatı ve üyelerinin maaşından yapılan %1’lik kesintilerden sağlanmaktadır. Ancak bunların ısıtma ve aydınlatma giderleri için her yıl Millî Savunma Bakanlığı bütçesinden ödenek ayrılmaktadır. Bu kurumlar, verdikleri hizmetin karşılığında birinci sınıf otel ve lokanta tarifesi üzerinden ücret alırlarsa, bütçeden ödenek almalarına lüzum kalmayacağı hususu ifade edilmiştir (TBMMTD, 1952, s. 416). Bu öneri, ordu evlerinin ve askeri gazinoların daha sürdürülebilir bir finansal yapıya kavuşmasını amaçlamaktadır. Bu tür tesisler, hem askeri personelin sosyal yaşamını iyileştirmek hem de devlet bütçesinin verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamak için önemli bir düzenleme olmuştur.

DP iktidarında özellikle 1951 yılından itibaren, ordu içerisindeki sağlık hizmetlerinin durumu önemli bir gündem maddesi olmuştur. Konu ile ilgili DP grubundan ordunun sağlık teşkilatının önemini bu sözlerle dile getirmiştir:

“Orduda sıhhi teşkilâta ne kadar ihtimam edersek bunun orduyu o kadar kuvvetlendireceği gayet tabiidir ve eğer ordunun sıhhiye teşkilâtı bu suretle kalırsa nevakısının ikmâl edilmesine imkân yoktur”. (TBMMTD, 1952, s. 559).

Ordunun sağlık alanındaki eksikliklerine dikkat çekmiştir. Bu sözler, ordunun sağlık hizmetleri konusunda yapılan iyileştirmelerin önemine vurgu yapmış ve ordunun gücünün, sadece askeri eğitim ve teçhizatla değil, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin kalitesiyle de doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ordudaki sağlık hizmetlerinin

durumu, ciddi bir şekilde gündeme gelmeye başlamıştır. Bu dönemde, ordunun sağlık teşkilatının eksiklikleri ve iyileştirilmesi gereken yönleri, özellikle ordunun etkinliği ve gücü açısından önemli bir konu olmuştur. Ordunun sağlık altyapısının modernizasyonu ve ihtiyaç duyulan tıbbi desteğin sağlanması adına bir adım atılması gerektiğini ortaya koymuş ve ilerleyen yıllarda bu konuda çeşitli reformlar yapılmasına yol açmıştır. Ordu içerisindeki sağlık hizmetleri, personelin fiziki ve psikolojik sağlığını koruma açısından kritik bir öneme sahiptir, bu nedenle sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi, ordunun genel etkinliği açısından büyük bir gereklilik olarak kabul edilmiştir.

DP'nin sağlık politikaları, askeri sağlık hizmetlerinin daha etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesine yöneliktir. TSK'nın sağlık altyapısının güçlendirilmesi, askeri hastanelerin modernizasyonu ve askeri sağlık personelinin eğitime verilen önem bu dönemin önemli özelliklerindendir. Ayrıca, sivil halkın da bu sağlık hizmetlerinden zaman zaman faydalandığı durumlar olmuştur. Türkiye'deki askeri yargı sisteminde çeşitli düzenlemeler DP iktidarı döneminde yapılmıştır. Askeri yargı, özellikle TSK ait personelin ve askeri disiplinin yönetimi açısından önemli bir yere sahiptir. DP dönemi, askeri yargı sisteminin yeniden düzenlenmesi, yargı organlarının yapılarının güçlendirilmesi ve bazı önemli yasal düzenlemelerin yapılması gibi adımlarla geçmiştir. DP, askeri yargının bağımsızlık ve tarafsızlık ilkelerine bağlı kalınarak işlev görmesini sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Askeri yargıçlar ve askeri savcılarının tayin ve terfi süreçlerinde daha objektif bir sistemin uygulanması, askeri yargının etkinliğini ve güvenilirliğini artırmak adına önemli bir adımdır. Menderes tüm düşünce ve hamlelere rağmen askeri yargıyı sivilleştirip modernize etmeyi başaramadı (Nalbant, 2019, s. 94). Askeri yargıda alınan kararların sivil mahkemelere havalesi için çok uğraşılsa da tüm çabalar havada kaldı.

DP dönemi, ordunun yapısında profesyonelleşme sürecinin başladığı bir dönem olmuştur. Askeri personel, hem eğitim hem de görevde daha profesyonel bir yaklaşımla yetiştirilmiş ve daha etkin bir ordu yapısının temelleri atılmıştır. Bu süreçte, subaylar ve astsubaylar için yapılan eğitim reformları ile askerlik mesleği daha saygın hale gelmiştir. Askeri alanda yaptığı yatırımlar arasında askeri altyapı projeleri de bulunmaktadır. Askeri üsler, kışlalar, eğitim alanları ve sağlık tesislerinin yapımı hızlandırılmıştır. Bu yatırımlar, ordunun etkinliğini artırmak için önemli bir yer tutmuştur. DP'nin en önemli stratejilerinden biri de askeri hizmetin tüm yurda yayılması ve yerel askeri birliklerin güçlendirilmesiydi. Bu bağlamda, özellikle köylerde ve kırsal bölgelerdeki askeri

hizmetlerin yaygınlaştırılması, savunma sisteminin tüm ülkeye eşit şekilde dağıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca, sahra hastaneleri gibi özel askeri altyapılar, doğal afetler ve acil durumlarda daha hızlı müdahale yapabilmek amacıyla güçlendirilmiştir. TSK'nde önemli bir değişim ve dönüşüm süreci başlatmıştır. Bu süreçte, modernizasyon ve profesyonelleşme vurgulanmış, ordu yapısındaki eğitim ve disiplin süreçleri güçlendirilmiştir.

3.3.2. İktidar ve ordunun milli savunma reformları

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte, Türkiye'de milli savunma alanında önemli adımlar atılmıştır. DP, ordunun modernizasyonu ve savunma sanayisinin geliştirilmesi konularında çeşitli politikalar uygulamıştır. Bu dönemde, ordunun modernizasyonu ve savunma sanayisinin geliştirilmesi için çeşitli projeler başlatılmıştır. DP'nin savunma politikaları, Türkiye'nin jeopolitik konumu ve güvenlik ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Bu dönemde, savunma sanayisinin kurulması ve ordunun yenileştirilmesi için önemli yatırımlar yapılmıştır. Ayrıca, DP'nin iktidarı döneminde, Türkiye'nin NATO üyeliği ve Batı ile olan ilişkileri de savunma politikalarının şekillenmesinde etkili olmuştur.

Milli Savunma konusunda, DP'nin yaklaşımı, özellikle 1950'li yıllarda Demokrat Parti'nin Türkiye'nin NATO üyeliği ve uluslararası ilişkilerde daha etkin bir rol oynamaya yönelik politikalar izlemiştir. DP, Türkiye'nin savunmasını güçlendirmeye yönelik adımlar atarken, aynı zamanda Amerikan yardımlarını alarak bu süreçteki işbirliklerini geliştirmeye çalışmıştır. 1950-1960 yılları arasında Türkiye'nin savunma harcamalarında bir artış gözlenmiş ve bu dönemde askeri harcamalar özellikle Kore Savaşı'na katılım sonrası yükselmiştir. Menderes, askeri ve güvenlik politikasına verdiği önemin Türk ordusunun ülke güvenliği için kritik bir unsur olduğunu ve Türk milletinin güvenliği, Türk ordusunun gücünde ve direncindedir sözleri ile ülke savunması ve güvenliği için kahraman Türk ordusunun önemli rolünü belirtmiştir.

DP, siyasi istikrar sağlamak ve Sovyetler Birliği gibi dış tehditlere karşı güçlü bir duruş sergilemek amacıyla orduyla işbirliği yapmayı tercih etmişti. DP'nin dış politikada Batı ile yakın ilişkiler kurmaya çalışması, milli savunma politikalarının da bir parçasıydı. Bu dış politika hamleleri, Türkiye'nin güvenliğini sadece kendi ordusuna dayandırmaktan çok, Batı ile olan stratejik ittifaklar üzerinden de güvence altına almak amacı güdüyordu.

Özellikle ordunun silahlanma, eğitim ve teknolojik altyapı açısından güçlendirilmesi sağlandı. ABD'den temin edilen silahlar ve eğitim desteği, Türk ordusunun savaş kapasitesini artırdı. Menderes, Türk milletinin güvenliğinin, hem güçlü bir orduya hem de Batı ile sağlam ilişkilere dayandığını savunuyordu.

Türk ordusunun milli savunma hamleleri, 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte yeniden yapılandırıldı. Bu dönemde, Türkiye'nin askeri stratejileri ve savunma politikaları önemli değişiklikler geçirmiştir. ABD'nin Türkiye'ye askeri yardım programı çerçevesinde yapılan destekler ve Kore Savaşı sırasında (BCA,1950, s.212) batılı müttefiklere uyum sağlama çabaları tüm askeri birliklerin restorasyonuna katkıda bulundu. Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olması, Türk ordusunun savunma kapasitesinin güçlendirilmesinin önündeki önemli adımlardan biridir. NATO'ya üyelik konusunda Milli Mücadele yıllarının kahramanı dönemin Cumhurbaşkanı Bayar, *“NATO denilen müdafaa ve sulh teşkilatına girdiğimiz içindir ki, en büyük devletlerle yan yana oturmak suretiyle dünya meselelerini müsavî şartlarla müzakere etmekteyiz. Ve bundan dolayıdır ki, Türk milleti her yerde itibar görmektedir”* (Şahingiray, 1955, s. 130) sözleri ile Türkiye'nin uluslararası politikada kazandığı prestije değinmiştir. NATO üyeliği, Türkiye'nin Batı bloğu içinde yer almasını sağlamış ve savunma stratejilerini kolektif güvenlik anlayışı üzerinden geliştirmesine olanak tanımıştır. Bu üyelik, TSK'ne modern askeri eğitim, ekipman ve lojistik destek sağlanmasına olanak tanımış, ayrıca Türkiye'nin Batı ile olan askeri iş birliği ilişkileri güçlenmiştir.

3.3.3. Askeri eğitim ve teçhizat modernizasyonu

Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında iktidarda olan DP, TSK'yı modernize etmek amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bu dönemde, özellikle TKK'nın eğitim ve teçhizat altyapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilmiştir. DP hükümetlerinin iktidara gelmesi ile Türkiye'nin askeri yapısında önemli bir dönüşüm yaşandı. Kore Savaşı'na katılan Türk askerleri modern savaşın dinamiklerini ve çeşitli stratejilerini doğrudan deneyimleme olanağı elde etmişlerdi. Söz konusu savaş DP içinde bir fırsat oldu. İktidar bu savaş aracılığıyla ordunun komuta heyetiyle entegre olarak tepeden tırnağa ordunun teçhizat ve donanım ihtiyacını karşılamak adına batılı normlara uygun stratejileri devreye soktu (BCA, 1950). Savaş sırasında elde edilen bilgi ve beceriler, TKK'nın eğitim programlarına uygun hale getirildi. Bu süreç, TKK'nın eğitim altyapısının güçlenmesine

ve uluslararası düzeyde daha rekabetçi bir ordu yapısının oluşmasına önemli ölçüde destek olmuştur. NATO üyeliği ve Batılı ülkelerle yapılan askeri işbirlikleri, TKK'nın modernizasyonuna büyük katkı sağlamıştır.

DP hükümeti döneminde, TKK'nın askeri eğitiminde gerçekleştirilen reformlar önemli bir yer tutmaktadır. Eğitimdeki modernizasyon süreci, TKK'nin daha etkili ve hızlı bir şekilde savaş yeteneğine sahip olmasını sağlamıştır. 1952 yılında Türkiye'nin NATO'ya katılması, Kara Kuvvetleri'nin eğitim sisteminde büyük bir dönüşüm sürecini başlatmıştır. NATO ile işbirliği, Batılı ülkelere askeri eğitmenlerin Türkiye'ye gelmesini ve eğitimin Batı standartlarına uygun hale getirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde, TKK, Batılı ülkelere alınan eğitimlerle daha modern ve etkili eğitim tekniklerine kavuşmuştur.

DP hükümeti, TKK'nın eğitim altyapısının güçlendirilmesi yönünde önemli adımlar atıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, askeri okulların modernizasyonu ve altyapının iyileştirilmesi amaçlanmıştır. DP yönetiminde, Kara Kuvvetlerine yönelik askeri okulların eğitim programları gözden geçirilmiş ve modernize edilmiştir. Bu okullarda verilen eğitimde, askeri teoriden uygulamaya geçiş daha etkin bir şekilde sağlanmış ve yeni eğitim metotları benimsenmiştir. Kara Harp Okulu ve diğer askeri okullarda, savaşın farklı alanlarında daha derinlemesine bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik eğitimler sunulmuştur. DP, NATO ile yapılan işbirliği çerçevesinde TKK'da modern savaş teknikleri konusunda eğitimler verilmiş ve askerlerin stratejik düşünme, alan yönetimi ve lojistik gibi konularda bilgi sahibi olmaları sağlanmıştır. NATO'nun eğitim ve tatbikat programlarına katılım, TKK'ya yeni beceriler kazandırmış ve uluslararası düzeyde daha rekabetçi bir ordu yapısının temellerini atmıştır.

Türk ordusunun modernizasyonu için ABD, geniş kapsamlı askeri yardımlar sağlamıştır. ABD, Türk ordusuna 1951 yılı boyunca 13.827 motorlu taşıt, 386 tank, 5485 römork, 750 topçu parçası, 4666 roketatar, 1138 havan, 1891 adet 50 kalibrelik makineli tüfek, 195 haberleşme uçağı, 11263 radyo, 11261 telefon, 28395 kilometrelik tel, ayrıca mühimmat ve yedek parça, yol yapımı için gerekli olan mühendisler vermiştir (American National Archives [ANA],1951, s. 12). Bu malzemeler ilk önce 12 piyade tümeni, 6 zırhlı birlik ve sınırlı sayıda olmak üzere kolordu ve ordu birliklerine verilmiştir. Bazı ekipmanlar yalnızca çok gerekli ihtiyaçları için üç süvari tümenine ve diğer 4 piyade tümenine verilmiştir (ANA, 1951, s. 13).1951 yılı da dâhil olmak üzere ABD tarafından TSK'nın Kara Kuvvetleri bölümü için 1948 yılında 48.500.000 dolar, 1949 yılında

41.500.000 dolar, 1950 yılında 44.590.000 ve 1951 yılında 36.604.850 dolar olmak üzere toplam 171.194.850 dolar yardım yapıldı (ANA, 1951, s. 15). Türkiye'nin NATO üyeliğinin ardından başlayan modernizasyon sürecinin bir parçası olarak, bu yardımlar TKK'nın teçhizatını modernize ederek, daha güçlü ve donanımlı bir orduya dönüşmesini sağladı.

TSK'nin modernleşme hamleleri kapsamında, 1950 yılların başından itibaren zırhlı birlikler sınıfında kayda değer bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu dönemde zırhlı unsurların bünyesine entegre edilen kundağı motorlu uçaksavar sistemleri, birliklerin hem savunma hem de taarruz yeteneklerini stratejik bir seviyeye taşımıştır. Özellikle envanterdeki yerini alan M-47 ve M-48 ana muharebe tankları, ordunun sahadaki manevra kabiliyetini ve vuruş gücünü kökten değiştirmiştir. Teknolojik imkânların yoğun eğitim ve tatbikatlarla pekiştirilmesi sayesinde, zırhlı sınıfların operasyonel hazırlık düzeyi en yüksek noktaya ulaştırılmıştır. Türkiye'de kurulan tırtıllı araç yenileştirme ve palet fabrikası ile zırhlı birlikler, dünya ordularındaki gelişme ve ilerlemeleri takip eder duruma gelmiştir. Daha sonraki yıllarda Leopard tankları envantere girmiş ve dünya ordularının zırhlı birliklerinin modern seviyesi yakalanmıştır (Kara, 2007, s. 67). Böylece, Türk ordusu zırhlı birlikleri ile dünya ordularının modern seviyesini yakalamış ve önemli bir güç haline gelmiştir.

DP döneminde topçu modernizasyonu ve füze çalışmaları da önemli yer tutmuştur. Bu dönemde, NATO standartlarına uygun yeni nesil topçu sistemleri edinilmiş ve Kara Kuvvetleri'nin ateş gücü artırılmıştır. Ayrıca, füze teknolojileri ve kısa menzilli roket sistemleri üzerine çalışmalar başlamış, ancak bu teknolojilerin tam anlamıyla kullanılabilir hale gelmesi 1960'lı yılları bulmuştur. Bu süreçte, Kara Kuvvetlerinin gelecekteki füze savunma kapasitesine yönelik hazırlıklar yapılmıştır. Tüm modernizasyon çalışmaları, TKK'nın daha etkin ve güçlü bir yapıya kavuşmasını sağlamış ve uluslararası alanda daha etkin bir rol oynamasına katkıda bulunmuştur. Böylece Türk ordusunun uluslararası harekâtlara katılma yeteneğini arttı.

3.3.4. Askeri üslerin kurulması ve stratejik önemi

Soğuk Savaş döneminin yol açtığı dinamikler, Türkiye'nin hem askeri stratejilerini hem de çeşitli yerlerde üsler kurulmasını etkiledi. ABD ile kurulan yakın ilişkiler, Sovyet Rusya tehditi (BCA, 1952, s. 1), NATO üyeliği, Türkiye'nin savunma

kapasitesini artırma düşüncesi bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla üslerin açılmasına zemin hazırladı. Bu dönemde, Türkiye'nin askeri üsleri, hem savunma hem de stratejik açıdan büyük önem taşıdı. Amerikan askeri yardımları sayesinde modernize edilen TSK, bölgedeki dengeleri koruma ve Batı ile olan ilişkilerini güçlendirme konusunda önemli bir rol oynadı. DP dönemi, Türkiye'nin NATO üyeliği ve ABD ile yapılan askeri işbirlikleri sonucu Bolu ve Kayseri'deki Kara Kuvvetleri üslerinin kurulmasına tanıklık etmiştir. Bu üsler, Türkiye'nin askeri eğitim ve tatbikat faaliyetlerinde kritik bir yer tutmaktadır. Ayrıca, bu üsler Türkiye'nin kuzey ve doğu sınırlarına yakın bir konumda yer alarak Sovyetler Birliği'ne karşı savunma hattı oluşturma amacını taşımışlardır. Soğuk Savaş döneminin gerilimli atmosferinde, bu üsler Türkiye'nin askeri gücünü pekiştiren önemli unsurlar arasında yer almıştır.

DP dönemi, TKK ve diğer askeri kuvvetler için önemli bir modernizasyon ve stratejik güçlenme süreci olarak nitelendirilebilir. NATO ile olan ilişkilerin derinleşmesi, Türkiye'nin savunma stratejilerinin küresel dengeye katkı sağlayacak şekilde biçimlenmesine imkân verdi. Türkiye'nin coğrafi konumunun askeri üslerle desteklenmesi, Soğuk Savaş döneminin gerilimli atmosferinde Türk askeri gücünün önemli bir aktör olarak konumlanmasını sağlamıştır. Bu üslerin kurulması (Bölme, 2012, s. 205) ve güçlendirilmesi, Türkiye'nin uluslararası güvenlik ve savunma politikaları açısından uzun vadeli etkiler meydana getirdi. Bu süreç, Türkiye'nin bağımsız dış politika izleme çabalarına da zemin hazırlamış olmakla birlikte, NATO üyeliği ve askeri üslerin varlığı Türkiye'nin batı ile olan bağlarını da pekiştirdi.

4. TÜRK DENİZ KUVVETLERİNİN EVRENSEL BOYUTTA GÜÇLENDİRİLEMSİ

4.1. DP İktidarından Önce Türklerde Denizcilik

Türklerin denizcilikle tanışması, kara hâkimiyeti kadar eskiye dayanmamakla birlikte 11. yüzyıldan itibaren bu alanda kayda değer gelişmeler yaşanmıştır. Türk denizcilik tarihinin başlangıç noktalarından biri, 1081 yılında Batı Anadolu’da kurulan Çaka Beyliği (1081-1093) olarak kabul edilir. Bu tarih, günümüzde Türk Deniz Kuvvetlerinin kuruluş yılı olarak benimsenmiş ve Türklerin denizcilikteki ilk kurumsal adımı olarak tarihe geçmiştir. İzmir ve çevresinde etkinlik gösteren Çaka Beyliği, Akdeniz’de Türk deniz varlığının temellerini atmış ve bu coğrafyada stratejik bir konumda denizcilik faaliyetlerini başlatmıştır.

Bu dönemde yaşanan en kritik gelişmelerden biri, Çaka Bey’in 19 Mayıs 1090’da Bizans donanmasını Ege Denizi’nde mağlup etmesidir. Bu zafer, yalnızca Türk denizciliğinin ilk büyük başarısı olarak değil, aynı zamanda Selçuklu Devleti’nin denizcilik alanındaki faaliyetlerini hızlandıran bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır (Özel, 2000, s.149). Çaka Bey’in bu zaferi, askeri kabiliyetlerin ötesinde stratejik öngörüsünü de ortaya koymuş; onun döneminde kurulan donanma ise, Türk denizciliği açısından simgesel bir başlangıç noktası olmuştur. Bu başarı, aynı zamanda ilerleyen dönemlerde denizcilik kültürünün gelişimine zemin hazırlamıştır.

Selçuklu hâkimiyetiyle birlikte, Batı Anadolu’daki denizcilik faaliyetleri çeşitli Türk beylikleri aracılığıyla sürdürülmüştür. Özellikle Aydın ve Menteşe Beylikleri, Ege ve Akdeniz’deki konumlarından faydalanan hem ticaret yollarını geliştirmiş hem de askeri donanımlarını güçlendirmişlerdir. Bu beyliklerin faaliyetleri, Osmanlı İmparatorluğu’na aktarılan denizcilik mirasının yapı taşlarını oluşturmuştur. Selçuklu Devleti’nin son dönemlerinden itibaren bu miras, Osmanlı’nın kuruluş sürecinde önemli bir rol oynamış ve Osmanlı deniz gücünün şekillenmesine katkı sağlamıştır.

Osmanlı Devletinin denizcilikle ilk temasları, Orhan Gazi döneminde Karamürsel’in 1323’te fethiyle başladı. Burada kurulan ilk Osmanlı tersanesiyle 1327 yılında donanma faaliyetlerine kurumsal bir nitelik kazandırılmıştır. Bu tersanede üretilen ilk Osmanlı savaş gemisi, devletin denizcilik kabiliyetinin başlangıcı olmuştur. Aynı dönemde Osmanlı topraklarına katılan Karesioğulları Beyliği’nin denizcilik tecrübesi ve

altyapısı, Osmanlı donanmasının gelişmesine doğrudan katkı sunmuştur. Osmanlılarda denizcilik, Fatih Sultan Mehmet döneminde ciddi ivme kazandı. Özellikle donanmanın ateşli silahlarla donatılması sayesinde Osmanlı, Akdeniz’de daha etkin bir güç haline gelmiştir (Atmaca ve Tanrıverdi, 2016, s. 234). Bu gelişmeler, İstanbul’un fethine giden yolda stratejik üstünlük sağlamış ve Osmanlı’nın denizcilikte kurumsallaşmasını hızlandırmıştır. Osmanlı denizcilik tarihi, donanma komutanlarına verilen unvanlara göre üç döneme ayrılır: Derya Beyleri Dönemi (1324–1390), Kaptân-ı Derya/Kaptanpaşalar Dönemi (1390–1867) ve Bahriye Nazırlığı Dönemi (1867–1922) (Özdemir, 2015, s. 429). Bu dönemler boyunca Osmanlı donanması farklı evrelerden geçti. Nihai aşamada 19. yüzyılda modernleşme çalışmalarıyla donanmanın teknik kapasitesi artırılmıştır.

Çanakkale Savaşları sırasında Türk deniz kuvvetlerinin gösterdiği direniş, Osmanlı Devleti’nin savunmasında belirleyici olmuş ve Cumhuriyet’in kuruluş sürecine de yön vermiştir. Donanmanın boğazların savunmasındaki başarısı, İtilaf Devletleri’nin İstanbul’a deniz yoluyla ulaşmasını engellemiş ve ulusal bağımsızlık mücadelesine güç kazandırmıştır. Cumhuriyet’in kurulması sürecinde, Osmanlı’dan devralınan donanma oldukça sınırlıydı; harekât kapasitesi düşük, gemi sayısı azdı (Büyüktuğrul, 2006, s. 138). Ancak Türk milletin iradesi ve deniz kuvvetlerinin özverili çalışmalarıyla, bu kısıtlı kaynaklarla büyük başarılar ulaşılmıştır. Lozan Antlaşması sonrası donanma, TBMM Hükûmetinin emrine verilmiş ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte “Cumhuriyet Donanması” adını almıştır. Cumhuriyet’in deniz gücünü yeniden yapılandırma ihtiyacı doğrultusunda İzmit Körfezi’nde Marmara Üssü Bahri ve Kocaeli Müstahkem Mevki Kumandanlığı kurulmuş, bu üs modernizasyon sürecinin merkezine yerleştirilmiştir (Yaman, 2019, s. 98). Bu stratejik hamlelerle Cumhuriyet Donanması’nın operasyonel kabiliyeti artırılmış ve deniz güvenliği güçlendirilmiştir.

Atatürk, deniz kuvvetlerinin sadece askeri değil bağımsızlık ve egemenlik açısından da hayati öneme sahip olduğunu vurguladı. TBMM’de 1 Kasım 1924 günü yaptığı konuşmada, deniz kuvvetlerinin ciddiyetle yeniden yapılandırılması gerektiğini ifade etmiştir (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 640). Bu vizyon doğrultusunda, denizcilik alanında kurumsallaşma yönünde adımlar atıldı 1924’te Bahriye Vekâleti kuruldu. Vekâlet, 1928 yılında yerini Deniz Müsteşarlığı’na bırakmıştır (TBMMZC, 1924, s. 216–218).

Bahriye Vekâleti döneminde Cumhuriyet Donanması önemli gelişmeler kaydetmiş, modern savaş gemileri donanma envanterine katılmış ve Yavuz zırhlısının

onarımına başlanmıştır (Büyüktuğrul, 2006, s. 55). Deniz Müsteşarlığı ile birlikte bu gelişmeler kurumsallaşmış ve eğitim, lojistik, teknik altyapı gibi alanlarda yapısal güçlenme sağlanmıştır. 1926 yılında yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu, Türkiye'nin deniz taşımacılığında tam bağımsızlık kazanmasını sağlamış, yabancı gemilerin kıyı taşımacılığı yapmasını yasaklamış ve yerli denizciliğin gelişimine zemin hazırlamıştır (Oran, 2012, s. 216). Bu yasa, ulusal deniz ticaretinin desteklenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Boğazlar meselesi ise, Lozan'da uluslararası komisyona bırakılarak geçici bir çözüme kavuşturulmuş; ancak bu durum Türkiye'nin tam egemenliğini sağlayamamıştır. 1936'da imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye, Boğazlar üzerindeki mutlak denetimini elde etmiş ve bu durum hem askeri hem de diplomatik açıdan önemli bir kazanım olarak değerlendirilmiştir (Turan, 2010, s. 168–170; Sancar, 2009, s. 241). II. Dünya Savaşı yıllarında tarafsızlık politikasını benimseyen Türkiye, bu süreçte deniz kuvvetlerini güçlendirmeye yönelik birçok girişimde bulunmuştur. Savaş sürerken (1939–1945) çeşitli savaş gemileri ve denizaltılar envantere katıldı. Taşkızak ve Gölcük Tersanelerinde yerli üretimle hücumbot inşasına başlanmıştır (Atabey, 2002, s. 33,34). İsmet İnönü'nün savaş sürecindeki denge siyaseti, deniz güvenliği açısından kritik sonuçlar doğurmuş; Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki stratejik kontrolü korunarak, savaşın bölgesel etkilerine karşı ülkenin güvenliği artırılmıştır. Bu dönemde Cumhuriyet Donanması'nın modernizasyonu sürdürülmüş, deniz savunmasının güçlendirilmesine yönelik yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir.

DP'nin iktidara gelişinden önce Türk denizciliği, tarihsel süreç içinde askeri, siyasi ve ekonomik yönleriyle gelişim gösterdi. Çaka Bey'den Cumhuriyet'e uzanan çizgide kurumsallaşarak modern bir yapıya kavuşmuştur. Çanakkale Zaferi ve Cumhuriyet'in deniz politikaları bu sürecin yapı taşlarını oluştururken, TDK'nın ulusal güvenlikteki stratejik rolü giderek artmıştır. Menderes hükümetlerinden önceki zaman diliminde Türk denizciliği ve donanma millileştirilmeye çalışıldı.

4.2. Türk Donanmasının Stratejik Evrimi

Türkiye'nin deniz gücü, tarihsel süreç içerisinde yalnızca bölgesel güvenlik dengeleri açısından değil, uluslararası güvenlik sistemleri çerçevesinde kritik bir unsur olarak şekillenmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan güvenlik paradigmaları

ve uluslararası ittifak ilişkilerinin yeniden tanımlanması, Türk Deniz Kuvvetleri'nin stratejik yöneliminde belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda, DP'nin 1950'de iktidara gelişi, Türkiye'nin savunma politikalarını ve denizcilik stratejilerini köklü bir dönüşüm sürecine sokmuş; NATO üyeliği ekseninde gelişen askeri reformlar, donanmanın yapısal ve operasyonel kapasitesini yeniden şekillendirmiştir.

DP yönetimi altında yürütülen savunma stratejileri, yalnızca ulusal güvenlik politikalarını değil, Türkiye'nin uluslararası askeri ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. CHP hükümetleri döneminde tarafsızlık politikası çerçevesinde şekillenen askeri yapı, DP'nin dış politikadaki Batı yönelimini benimsemesiyle NATO sistemine dâhil olmuş ve bu süreç, deniz gücüne yönelik kurumsal ve teknik yatırımların yönelimini belirlemiştir. Özellikle Menderes ve Bayar'ın liderliğinde gerçekleştirilen reformlar, tersane modernizasyonlarından teknoloji transferlerine kadar geniş bir yelpazede donanmanın kapasitesini artırmayı amaçlamış ve Türkiye'nin bölgesel caydırıcılığını güçlendirmiştir.

Bunun yanı sıra, TDK'nin uluslararası askeri iş birlikleri çerçevesinde yeniden şekillenmesi, modern savaş doktrinlerine uygun bir yapılanma oluşturmasını zorunlu kılmıştır. NATO müktesebatına uygun biçimde eğitim alan Türk subayları, ittifak içerisinde görev alarak deniz harekâtlarının uluslararası askeri iş birlikleri ile koordinasyonu artırmış ve Türkiye'nin küresel güvenlik sistemleri içindeki yerini pekiştirmiştir. Bu dönüşüm süreci, TDK'nin yalnızca bölgesel güvenlik perspektifiyle değil, uluslararası stratejik dengeler doğrultusunda konumlanmasını sağlayarak, Türk donanmasının küresel ölçekte daha etkili bir güç hâline gelmesini mümkün kılmıştır. DP dönemiyle birlikte ivme kazanan yapısal dönüşüm süreci, Türk Deniz Kuvvetleri'nin yalnızca teknik gelişimini değil, aynı zamanda kurumsal düzeyde profesyonelleşmesini de hedeflemiştir. Soğuk Savaş'ın belirlediği güvenlik dinamikleri çerçevesinde donanmanın rolü, klasik ülke savunma anlayışının ötesine geçerek bölgesel ve uluslararası güvenlik sistemleri ile daha uyumlu bir yapıya kavuşmuştur. Türkiye'nin denizcilik alanındaki yatırımları, hem bölgesel caydırıcılığı güçlendirme işlevi görmüş hem de ülkenin deniz gücünü küresel ölçekte daha etkin bir aktör hâline getirme sürecini hızlandırmıştır.

Donanmanın teknik kapasitesinin genişletilmesiyle sınırlı kalmayan bu dönüşüm, aynı zamanda deniz gücünün kurumsal yapılandırmasını ve uzun vadeli güvenlik planlamalarına uyum sağlayan reformları da içermiştir. Bu bağlamda gerçekleştirilen düzenlemeler, donanmanın savaş yeteneklerini artırarak, bölgesel güvenlik dengeleriyle

daha bütünsel ve stratejik bir konum kazanmasını sağlamıştır. Türkiye'nin denizcilik yatırımları, yalnızca mühendislik ve teknolojiye dayalı gelişmelerle sınırlı kalmayıp, askeri ve akademik yönelimleri içeren kapsamlı bir savunma dönüşümüne zemin hazırlamıştır. Bu süreç, askeri mühendislik ve savunma teknolojilerine yapılan yatırımların ötesinde, denizcilik stratejilerinin kurumsal ve akademik bir çerçevede yeniden yapılandırılmasını da içermiştir. DP döneminde hayata geçirilen reformlar, TDK'nin uluslararası güvenlik sistemleri içinde bağımsız bir deniz gücü olarak konumlanmasını hedeflemiş, aynı zamanda Soğuk Savaş'ın belirlediği güvenlik doktrinleri doğrultusunda askeri stratejilerini yeniden biçimlendirmesini sağlamıştır. Donanmanın savaş kabiliyeti önemli ölçüde geliştirilmiş, uluslararası askerî normlara uyum sağlayan eğitim programları yürürlüğe konulmuş, böylece Türkiye'nin bölgesel güvenlik sistemlerindeki rolü daha belirgin hâle gelmiştir.

DP yönetimi altında, Türkiye'nin donanma modernizasyonu, yalnızca teknik kapasitenin artırılmasıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ulusal güvenlik stratejilerinin yeniden yapılandırılması sürecinde kritik bir araç hâline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan jeopolitik dengeler, Türkiye'nin askeri doktrinlerini genişletmesini zorunlu kılmış; bu çerçevede, deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesi yalnızca ulusal caydırıcılığı sağlamak değil, aynı zamanda uluslararası ittifaklarla uyumlu bir savunma mekanizmasını hayata geçirmek anlamına gelmiştir. Batı ile ittifak ilişkilerini güçlendirme çabası doğrultusunda gerçekleştirilen askeri reformlar, Türkiye'nin denizcilik altyapısına önemli yatırımlar yapılmasını kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye'nin NATO üyeliği ekseninde şekillenen stratejik yönelimi, savunma sistemlerinin modernize edilmesini zorunlu hâle getirirken, özellikle ABD'den alınan destroyerler, denizaltılar ve yardımcı gemiler, donanmanın etkinliğini önemli ölçüde artırmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin Soğuk Savaş bağlamında Sovyet tehdidine karşı caydırıcılık kapasitesini yükseltmesini sağlayan faktörlerden biri olmuştur.

Marshall Planı ve Truman Doktrini kapsamında sağlanan yardımlar, Türkiye'nin askeri modernizasyon sürecinde belirleyici bir rol oynamış ve deniz kuvvetlerinin uluslararası standartlara uyum sağlamasına olanak tanımıştır. ABD'nin sağladığı toplam 42.837.655 dolarlık askeri yardım (ANA, 1951, s. 17), sadece donanmanın teknik altyapısını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel güvenlik stratejilerinde daha aktif bir rol üstlenmesini de mümkün kılmıştır. Bu yardımlar

sayesinde, donanmanın savaş kabiliyeti genişletilmiş, radar ve sonar sistemleri donanmaya dâhil edilerek ileri düzey teknolojilerin kullanımı artırılmıştır.

DP dönemindeki modernizasyon faaliyetleri yalnızca dış yardımlarla sınırlı kalmamış, yerli üretime dayalı savunma sanayi reformları ile donanmanın bağımsız kapasitesi artırılmıştır. Özellikle Taşkızak Tersanesi ve Gölcük Tersanesi gibi stratejik üretim merkezlerinde yürütülen projeler, Türkiye'nin denizcilik stratejilerinde yeni bir dönüşümü simgelemiştir. 1951 yılı itibarıyla 22 modern geminin envantere katılması ve ek olarak 3 yeni geminin üretimi (Milliyet, 1950, s. 1), Türkiye'nin deniz kuvvetlerini yalnızca ulusal güvenlik çerçevesinde değil, küresel askeri sistemler bağlamında ele aldığını göstermektedir. Bu genişleme, donanmanın uzun vadeli stratejik hedefleri doğrultusunda şekillendirilmiş ve yerli üretim kapasitesinin artırılması, Türkiye'nin denizcilik alanındaki teknolojik yetkinliğini güçlendiren önemli bir adım olmuştur.

Boğazlardaki savunma projeleri, Türkiye'nin deniz güvenliğine yönelik kapsamlı stratejik yatırımlarını yansıtmaktadır. Fenerbahçe'de inşa edilen manyetik mayın koruma tesisleri, gemilerin korunmasını sağlarken, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'ndaki savunma altyapısı geliştirilmiş, deniz kuvvetlerinin bölgesel caydırıcılığı daha da artırılmıştır (ANA, 1951, s. 15-16). NATO kapsamında yürütülen eğitim programları ile Türk subayları uluslararası standartlara uygun biçimde yetiştirilmiş ve ittifak içerisindeki harekât kabiliyetlerini genişletmiştir. Eğitim süreçleri, modern savaş tekniklerine uyum sağlamak amacıyla yeniden düzenlenmiş ve müttefik ülkelerle ortak tatbikatların sayısı artırılmıştır. Böylece, Türk Deniz Kuvvetleri'nin küresel ölçekte etkinliği yükseltilmiş ve bölgesel savunma stratejileriyle uyumlu bir yapıya kavuşmuştur.

Modernizasyon sürecinin önemli bir boyutu olarak, Türkiye'nin askeri envanterine dahil edilen destroyerler, denizaltılar ve mayın tarayıcıları, savaş kabiliyetinin yeni teknolojilere uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Türk Deniz Kuvvetlerinin ABD ve Britanya yapımı muhripler ile genişleyen mühimmat kapasitesi, donanmanın uluslararası güvenlik sistemleri içindeki konumunu güçlendirmiştir. Özellikle ABD ve Avrupa devletlerinden alınan askeri yardımlarla, donanmanın hareket kabiliyeti artırılmış ve Türkiye'nin bölgesel savunma kapasitesi güçlendirilmiştir (ANA, 1952, s. 1-3). Bununla birlikte, modernizasyon süreci kapsamında deniz gücünün lojistik destek unsurları da geliştirilmiş, bakım ve ikmal sistemleri güçlendirilerek uzun süreli verimlilik sağlanmıştır. Ayrıca, bu süreçte savaş gemilerine entegre edilen ileri seviye hedefleme ve savunma sistemleri, caydırıcılık kapasitesini daha etkin hâle getirmiştir.

DP yönetimi sürecinde yürütülen reformlar, Türk Deniz Kuvvetlerinin uluslararası güvenlik mimarisinde daha belirgin bir aktör olarak konumlanmasını sağlamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin denizcilik stratejileri yalnızca askeri kapasiteleri artırmakla sınırlı kalmamış, aynı zamanda güvenlik doktrinleri çerçevesinde deniz kuvvetlerinin savaş kabiliyetini güçlendirmeye yönelik sistematik bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, deniz harekâtlarının koordinasyonu geliştirilmiş, uluslararası müttefiklerle ortak tatbikatlara katılım artırılarak donanmanın işlevselliği yükseltilmiştir. Ayrıca, savunma sanayisine yapılan yatırımlarla yeni gemi üretimi hız kazanmış, mevcut filonun teknolojik açıdan güncellenmesi sağlanmıştır.

DP hükümetleri zamanında yürütülen modernizasyon süreci, yalnızca donanmanın teknik altyapısını güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda personel eğitiminde köklü reformları da beraberinde getirmiştir. TDK, bu dönemde eğitim ve profesyonelleşme alanında uluslararası standartlara uyum sağlamak amacıyla çeşitli yenilikler gerçekleştirmiştir. DP döneminde, deniz kuvvetleri personelinin yetkinliklerini artırmak ve modern savaş doktrinlerine uyum sağlamak amacıyla eğitim müfredatı yeniden düzenlenmiştir. Deniz güvenliği, denizaltı savaşları, mayın temizleme, torpido kullanımı ve deniz taktikleri gibi alanlara daha fazla ağırlık verilmiş, böylece eğitim programları çağdaş gereksinimlere uyumlu hâle getirilmiştir. 1957 yılında Gölcük'te "Dalgıç Okulu ve Kıtası" kurulmuş ve bu yapı Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın ihtiyaç duyduğu dalgıç, balık adam, su altı taarruz (SAT) ve su altı savunma (SAS) timlerini yetiştirmek üzere faaliyete başlamıştır (Taşkıran, Ülgenalp ve Ertekin, 1998: 129). Bu süreç, deniz kuvvetlerinin operasyonel etkinliğini artırarak bölgesel güvenlik stratejileriyle daha uyumlu hâle gelmesini sağlamıştır. Özellikle NATO iş birliği kapsamında uygulanan eğitim programları, personelin uluslararası standartlara uygun şekilde yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Uygulamalı eğitimlerin artırılmasıyla, deniz kuvvetleri personelinin teorik bilgi yanında pratik deneyimler edinmesi sağlanmıştır. Gemi yönetimi, su altı operasyonları, mayın tarama, denizaltı manevraları ve savunma taktikleri gibi konular, müfredatın temel unsurları hâline gelmiş, böylece donanmanın savaş kabiliyeti daha sistematik bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreç, donanmanın teknik ve taktiksel yeterliliğini artırmıştır. DP döneminde TDK'nde yaşanan en önemli gelişmelerden biri, 1957 yılında Deniz Harp Okulu'ndan ilk defa bir kadın öğrencinin, Gürışık Gürpınar'ın, mezun olmasıdır. Bu gelişme, TDK'ndeki toplumsal cinsiyet eşitliği açısından kritik bir dönüm noktası olmuş,

kadınların askeri alandaki varlığını güçlendirmiştir. Bu adım, TSK’nde kadın subayların yer almasının önünü açmış ve Deniz Kuvvetleri’nde kadınların kariyer olanaklarının genişlemesine zemin hazırlamıştır. Kadınların askeri alanda daha fazla temsil edilmeleri, yalnızca bireysel kariyer fırsatlarını artırmakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal kabul süreçlerine de önemli katkı sağlamıştır. Bu süreç, kadınların askeri disiplin içinde profesyonelleşmesine katkı sağlamış ve donanmanın kurumsal yapısında kalıcı değişimlerin önünü açmıştır.

Deniz Kuvvetlerinin profesyonelleşmesini destekleyen bir diğer önemli unsur, personelin ABD ve Britanya gibi denizcilik alanında güçlü ülkelerde eğitim almasının teşvik edilmesi olmuştur. DP yönetimi altında yürütülen diplomatik ve askeri iş birlikleri kapsamında, Türk personelinin uluslararası eğitim programlarına katılması sağlanmış, böylece modern denizcilik teknikleri ve gelişmiş savaş doktrinleri konusunda donanımlı olmaları hedeflenmiştir. Bu eğitim programları sayesinde, TDK’nın uluslararası standartlarla uyumluluğu artırılmış, savaş teknolojilerine adaptasyonu sağlanmış ve NATO bünyesinde daha etkin bir konuma gelmesi mümkün kılınmıştır. Türk subayları, deniz güvenliği ve taktiksel harekât konularında Batılı ülkelerle ortak eğitim programları çerçevesinde deneyim kazanarak donanmanın küresel düzeyde etkisini artırmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

TDK’nın geçirdiği dönüşüm, sadece teknik yeniliklerle sınırlı kalmayıp, ülkenin askerî politikalarının yeniden biçimlendirilmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu süreç, deniz kuvvetlerinin kapasitesinin artırılmasının yanı sıra, Türkiye’nin uluslararası güvenlik sistemleriyle uyumlu hareket etme yetisini pekiştiren bir dizi reformla desteklenmiştir. TDK bünyesinde gemilerin imalatında ahşap gövdelilerden çelik gövdeli gemilere geçildi (Özalp, 1981, s. 12). II. Dünya Savaşı sonrasında hızla değişen jeopolitik dengeler, Türkiye’nin denizcilik alanındaki gelişmelerini yönlendiren en önemli unsurlardan biri olmuş; bu doğrultuda alınan tedbirler, ülkenin savunma anlayışını şekillendiren temel faktörlerden biri haline gelmiştir.

TDK, bu dönemde sadece teknolojik olarak güçlenmekle kalmamış, aynı zamanda savaş kabiliyetini artıran yeni eğitim yöntemleri benimsemiştir. NATO üyeliği kapsamında yürütülen modernizasyon çalışmaları, Türk subaylarının uluslararası tatbikatlara katılımını artırmış, deniz harekâtlarına yönelik yetkinliklerini geliştirmiştir. Özellikle donanma envanterine eklenen yeni gemiler ve savunma sistemleri, Türkiye’nin deniz güvenliğine yaklaşımını derinleştirmiş, ülkenin caydırıcılık kapasitesinin

genişletilmesini sağlamıştır. Marshall Planı ve Truman Doktrini çerçevesinde sağlanan askerî destekler, tersanelerin modernizasyonuna doğrudan katkıda bulunmuş, yerli üretime dayalı projelerin hız kazanmasına imkân tanımıştır. Bu gelişmeler sadece teknik altyapıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda donanmanın akademik ve kurumsal yapısında da köklü değişikliklerin önünü açmıştır.

TDK'nin eğitsel reformları, personelin savaş stratejileri ve deniz güvenliği konularında daha ileri seviyede uzmanlaşmasını sağlamış; uluslararası standartlarda yürütölen eğitim programları sayesinde subayların modern savaş tekniklerine uyum süreci hızlanmıştır. Deniz Harp Okulu'nda gerçekteştirilen müfredat güncellemeleri, özellikle dalış operasyonları ve su altı harekâtları gibi alanlarda nitelikli personel yetiştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmasını mümkün kılmıştır. Menderes döneminde yürütölen askerî reformlar, donanmanın yalnızca bölgesel bir güvenlik unsuru olarak değil, küresel ölçekte etkin bir güç olarak konumlanmasına olanak sağlamıştır. Türkiye, bu dönemde yalnızca teknik kapasitesini artırmakla kalmamış, aynı zamanda uzun vadeli güvenlik politikalarını yeniden düzenleyerek, deniz gücünün uluslararası savunma sistemleri içerisindeki işlevselliğini genişletmiştir. DP'nin jeopolitik değişimler karşısında geçirdiği dönüşüm, modern savaş stratejilerine uyum sağlayan, sürekli gelişen ve bölgesel caydırıcılığı artıran bir askerî yapı oluşturulmasına katkıda bulunmuştur.

Tüm çabalara rağmen evvelki yıllarda uygulanan katı devletçi politikalar DP hükümetlerinin denizcilik ve sahil savunmasını güçlendirmesine set çekti. Ancak 1952 yılının hemen başlarında Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı (Resmi Gazete, 1951, s. 1809) faaliyetlerine başlayınca bütün sahil faaliyetleri tek elden yürütölür hale geldi. Banka TDK'nın dolaylı açıdan mali destekçisi oldu (Yıldız, 2008, s. 31). Bu yolla milli menfaatler ekseninde gemi sanayinde merhale kat edildi. Adı geçen banka 1955'te hazırladığı raporda sahil savunmasında önemli eksikliklerin bulunduğuna işaret etti. Askeri filo için elzem olan tanker, denizaltı, römorkör, mayın tarayıcı, çıkarma gemisi gibi araçlarındaki eksikliğin bir NATO ülkesine yakışmadığı raporda "Harp filosu yardımcı gemilerine (tankerler, Tenderler, Açık Deniz Römorkörleri, Mayın Tarayıcılar, çıkarma gemileri, Ağ Gemileri) gibi ihtiyaç vardır" (BCA, 1955, s. 12) sözleriyle dile getirildi. DP iktidarları ilerleyen süreçte bu açıkların giderilmesine uğraştı. Fakat ekonomik ve siyasi istikrarsızlık buna yeterince müsaade etmedi.

Menderes ve ekibi TDK'ya bugün dahi kullanılan kompleks binalar kazandırdı. NATO'nun istediği standartlar çerçevesinde ferah ve konforlu tesislerle kışlalar yapıldı.

Ankara’da Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Karargâh binası ile Ankara’da Lalahan civarında bir telsiz istasyonu binası 1955’te inşasına başlanarak DP döneminde tamamlandı (Nalbant, 2019, s. 97). İstanbul Heybeliada faaliyet gösteren Deniz Harp Okulu için yeni dersane binaları, laboratuvar ve spor salonları yaptırıldı. Böylece deniz subayları daha modern eğitim binalarında eğitim gördüler. Kasımpaşa ikmal depoları ile iskeleleri devreye kondu. Soğuk savaş döneminin dinamizmine uygun olarak Yassıada’da Torpido Mayın Okulu ve yine Yassıada Harekât Okulu inşaatları bitirildi. Yapımına 1955’te başlanan İstanbul Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı Kışlası ile Beylerbeyi Deniz Astsubay Okulu 1959 yılında kullanılır hale getirildi (BCA, 1957, s. 7). Manisa Ordu Savaş Spor Okulu için ciddi bütçe tahsis edildi. TDK’nın kalbi niteliğindeki Gölcük tersanesinin yardımcı binaları DP hükümetlerinin icraatı olarak uzun yılların kullanımına sunuldu. Bu yolla TDK’nın alt yapı eksiklikleri giderildi.

DP’li yıllarda çoğu yeni geminin Türkiye’de inşa edilip Deniz Kuvvetlerine katıldığında gözlemlendi. Bu bağlamda, 1951 ve 1956 yılları içinde “MTB-6 (III)” ve “MTB-10 (I)” mayın toplama botları, 1955’te ise Yüzbaşı İhsan Tolunay akaryakıt tankeri, 1959’da “Pınar-2” su tankeri, 1954’te “Önder” ve 1956’da da “Öncü” isimli römorkörler envantere dâhil oldu (Çetinkaya, 2024, s. 707). Bunların büyükçe bölümü ABD, İngiltere ve Kanada’dan alındı. Menderes hükümetleri açtıkları tesislerle bir yandan askeri personel yetişmesine diğer yandan savaş ihtimaline karşı askeri malzemenin temine yatırım gerçekleştirdiler.

5. TÜRK HAVA KUVVETLERİNİN MODERNİZASYONU

5.1. Gökyüzünde Yeni Bir Güç: Türk Hava Kuvvetleri'nin Kuruluşu

Türk Hava Kuvvetleri [THK], TSK'nın kara ve deniz kuvvetlerinin ardından üçüncü temel unsuru olarak milli savunma sisteminde hayati bir konuma sahiptir. Ancak Hava Kuvvetlerinin kuruluşunu yalnızca askeri bir gücün teşkili ile ifade edilemez. THK'nın tarihi serüveni bağımsızlık, milli çıkarlar, kudret gösterisi ve çağdaşlaşma hedeflerinin mühim bir parçası olarak öne çıkmıştır. THK, hızla gelişen havacılık teknolojisine entegrasyon sağlayarak, ulusal güvenliği sağlamanın ötesinde stratejik ve teknolojik bir dönüşümün de öncüsü olmuştur. Türk Hava Kuvvetlerinin temelleri, Osmanlıların son dönemlerinde atılmıştır. Havacılık, dünya genelinde hızla gelişirken, Osmanlı da bu yeni teknolojiye ilgi göstermeye başlamıştır. 1909 yılında, Osmanlı Devleti ilk uçuş denemelerini yaparak havacılıkla tanıştı. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun uçuş deneyimlerine dair ilk girişimler, havacılık tarihindeki önemli kilometre taşları oldu. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa (1856-1913), havacılığın gelecekte millî savunma açısından önemini görmüş ve bu konu ile yakından ilgilenmiştir. Mahmut Şevket Paşa'nın direktifi ile Türk ordusunun ilk havacılık kuruluşu olarak kabul edilen "Havacılık Komisyonu"1 Haziran 1911 tarihinde faaliyete geçirilmiştir (Kurt ve Korkmaz, 2018, s. 207-251). Bu tarih, THK'nın tarihsel başlangıcını simgelemektedir. Osmanlıların son dönemlerinde atılan bu önemli adımlar, Türk askeri havacılığının gelişiminin temelini oluşturmuştur.

Türk havacılık teşkilatı, 1909-1912 yılları arasında yürütülen kurumsallaşma çalışmaları sayesinde, dönemin büyük güçleri olan ABD, Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya ve Rusya ile hemen hemen aynı dönemde kurumsallaşma çalışmalarını yürüterek dünya havacılık teşkilatlarının ilk sıralarında yerini almıştır (Kurt ve Korkmaz, 2020, s. 113). Türk havacılık teşkilatı, 1909-1912 yılları arasında gerçekleştirilen kurumsallaşma çabalarıyla, dünya havacılığının ön saflarında yer almayı ve havacılık tarihine yön veren ülkeler arasında kendisine önemli bir konum edinmeyi başarmıştır. Osmanlı Devleti, havacılığın hızla önem kazandığı bu dönemde, savaş uçaklarının stratejik etkisini erken fark ederek eğitim sistemini oluşturma ve geliştirme sürecine büyük önem atfetmiştir. Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Riyaseti 11 Ocak 1912 tarihinde İstanbul'da bir Tayyare Mektebi açılması için görevlendirilecek mühendis ve subaylardan

oluşan komisyon yardımıyla meydan seçimi için çalışma yapılmasını istemekteydi (Güvenbaş, 2021, s. 37). Seçilen meydanın fiziksel özellikleri, hava koşulları ve ulaşılabilirliği gibi kriterler üzerinden yapılan değerlendirmeler sonucunda 3 Temmuz 1912'de de İstanbul Yeşilköy'de Tayyare Mektebi açılmasıyla Türk ordusu, uçucu subaylarını (pilot ve rasit) kendi ülkesinde yetiştirmeye başlamıştır (Uçarol, 1974, s. 19,20). Bu önemli gelişme, Osmanlıların askerî modernleşme sürecinde bir kilometre taşı olmuş ve gelecekteki Türk havacılık gücünün temellerini atmıştır. Bu eğitim sisteminin ve burada yetişen ilk pilotların, Türk havacılık tarihine yaptığı katkılar gerçekten derindir. İlk olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun hava gücünü oluşturarak hem dönemin modern savaş teknolojilerini ülkeye kazandırmışlar hem de sonraki yıllarda Cumhuriyet döneminin havacılık temellerine güçlü bir zemin hazırlamışlardır. Ayrıca, bu pilotlar sadece teknik becerileri değil, aynı zamanda Türk havacılık ruhunu ve kültürünü de şekillendirerek gelecek nesiller için ilham kaynağı olmuşlardır. Bu miras, Türk Hava Kuvvetlerinin ve sivil havacılık sektörünün gelişimine katkıda bulunmuştur.

Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Balkan Savaşları (1912-1913), Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri stratejisinde havacılığın savaş alanındaki önemini ortaya koyan önemli dönemeçler olmuştur. Trablusgarp Savaşı'nda, Osmanlı İmparatorluğu ilk kez uçakları savaşta kullanmaya başlamış, bu uçaklar esas olarak düşman hedeflerine yönelik gözlem ve keşif amacıyla devreye girmiştir. Ancak, bu dönemde kullanılan havacılık teknolojilerinin sınırlı etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun havacılıkla ilgili daha organize bir strateji geliştirmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, Trablusgarp'ta edinilen tecrübeler, havacılığın savaşta oynayabileceği rolü ve stratejik önemini Osmanlı yönetiminin gözünde somutlaştırmış, bu süreç Türk havacılık tarihinin evrimi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

Balkan Savaşları ise, havacılığın askeri operasyonlardaki rolünün daha belirgin hale geldiği bir başka önemli aşama olmuştur. Ancak, bu savaşlar sırasında da havacılığın stratejik etkisi, teknolojik ve organizasyonel eksiklikler nedeniyle sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, her iki savaşta da edinilen deneyimler, Osmanlı İmparatorluğu'nun hava gücü kapasitesinin geliştirilmesine yönelik ilk adımların atılmasına zemin hazırlamıştır. Ordu envanterine yeni uçaklar alınmış ve 25 Haziran 1914'te Yeşilköy'de Bahriye Tayyare Mektebi kurulmuştur (Karadoğan, 2018, s. 171) bu deneyimlerin bir yansıması olarak, Türk havacılığının temellerini atmış ve Osmanlı'nın modernleşme sürecinde askeri havacılığın önemli bir yer tutmasına katkı sağlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın

başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti'nin havacılık gibi stratejik alanlarda başlatmış olduğu modernleşme ve ıslahat çalışmaları önemli ölçüde yavaşlamıştır. Savaş koşulları, insan gücü, mali kaynaklar ve teknik altyapının büyük bir kısmının doğrudan askeri operasyonlara aktarılmasını gerektirmiş, bu da uzun vadeli kalkınma projelerinin aksamasına yol açmıştır. Havacılık alanında özellikle eğitim, teknik yenilikler ve uçak envanterinin genişletilmesi gibi alanlarda planlanan iyileştirme faaliyetleri, savaşın acil ihtiyaçları nedeniyle geri planda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan temin edilen 450 uçak ile Galiçya'dan Yemen'e, Çanakkale'den Kafkasya'ya kadar çok geniş bir alanda ve değişik cephelerde görev yapılmıştır (Kurt ve Güvenbaş, 2018, s. 45). Bu uçaklar, keşif, bombardıman ve lojistik destek gibi çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Ancak savaşın sona ermesiyle birlikte, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İtilaf devletleri tarafından başta İstanbul olmak üzere ülke işgal edilmiş ve bu tarihten itibaren de Türk askerî havacılığında yeni bir döneme girilmiştir (Aysal, 2016, s. 941-964). Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'nin işgali altında, askeri havacılık faaliyetlerini sürdürebilmek için oldukça zorlu koşullarla mücadele etmiştir. Bu dönemde, askeri havacılığın altyapısı büyük ölçüde zarar görmüş ve birçok hava üssü işgalcilerin denetimine geçmiştir. Ancak bu süreç, hem havacılık alanındaki eksikliklerin fark edilmesine olanak tanımış hem de yeni bir ulusal mücadele döneminde havacılığın stratejik önemini daha iyi kavrama fırsatı sunmuştur.

İşgal yıllarının ardından başlayan Kurtuluş Savaşı'nda havacılık, sınırlı imkânlarla dahi olsa önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ve işgalci güçlerin Anadolu'yu işgal etmesinin ardından, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması için verilen Kurtuluş Savaşı, sadece kara ve deniz savaşlarında değil, havacılık alanında da çeşitli stratejik gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Kurtuluş Savaşı'nda havacılığın etkin kullanımı, sınırlı imkânlarla olsa da, Türk ordusunun stratejik manevra yeteneğini artırmış, hava gücünün savaş alanındaki önemini kanıtlamıştır. Bu deneyimler, Cumhuriyet dönemi havacılık gelişiminin temellerini atmıştır.

5.2. 1923-1950 Yılları Arasında Hava Ordusu: “İstikbal Göklerdedir.”

Cumhuriyetin kuruluşu, Türkiye'nin modernleşme ve bağımsızlık hedeflerinin bir yansıması olarak, havacılık alanındaki gelişmelerle doğrudan ilişkilidir. Atatürk

tarafından, yeni Türk devletinin varlığı, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün bütün dünyaya kabul ettirilerek 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, çağdaş havacılığa uyum sağlayacak güçlü bir hava kuvvetinin oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır (Erenli, 1985, s. 225). Bu vizyon doğrultusunda, askeri havacılığın güçlendirilmesi için kapsamlı çalışmalar başlatılmış; pilotaj eğitimi, uçak teknolojisinin geliştirilmesi ve havacılığın halka benimsetilmesi gibi adımlar atılmıştır. Bu çabalar, bir yandan ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılamayı, diğer yandan ise Türkiye'yi modern dünyanın bir parçası haline getirmeyi amaçlamıştır. Böylece, "İstikbal göklerde" anlayışı, hem bağımsızlık mücadelesinin bir rehberi hem de milletin gelecek vizyonunu şekillendiren bir rehber olmuştur.

Havacılık alanında başlayan atılımlar, Kuvâ-yı Havaiye Müfettişliği'nin kapasitesini önemli ölçüde artırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yılında üç tayyare bölüğü, bir deniz tayyare bölüğü ve bir Tayyare Mektebinden oluşan Kuvâ-yı Havâiyye Müfettişliğinden gücü, 1926 yılına kadar geçen dönem içinde artırılarak tayyare bölüklerinin sayısı ona, deniz tayyare bölüklerinin sayısı ise üçe çıkarılmış ve bölükler, grup kumandanlıkları ve tayyare istasyon kumandanlıkları bünyesinde sevk ve idare edilmiştir (Kaymaklı, 1997, s. 161-165). Bu yeni yapı içerisinde tayyare bölükleri, grup komutanlıkları ve tayyare istasyon komutanlıkları aracılığıyla sevk ve idare edilmiş; böylece hem koordinasyon hem de operasyonel etkinlik artırılmıştır. Türk Hava Kuvvetleri'nin gelişimi açısından 1924 yılı önemli bir dönüm noktası idi. Uçuş eğitimi için diğer ülkelere personel gönderilmesine başlanmış, 1925 yılında Eskişehir'de Hava Okulu yeniden kurulmuş ve aynı yılın ekim ayında okul ilk mezunların vermiştir (Hava Kuvvetleri Komutanlığı Filo Tarihçeleri, 2009, s. 57). Bu gelişme, Türkiye'nin havacılık alanındaki kapasitesinin artırılması ve gelecek nesillerin havacılıkta yetkin hale gelmesi adına stratejik bir dönüm noktası olarak öne çıkmaktadır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'nin modernleşme ve sanayileşme hedefleri çerçevesinde havacılık sektörüne yönelik önemli adımlar atılmıştır. Atatürk'ün isteği üzerine Kayseri'de bir uçak fabrikası kurma kararı alınmıştır. Versay Barış Antlaşması'nın (28 Haziran 1919) şartları gereği kendi ülkelerinde uçak sanayisi kuramayan Almanlar ile iş birliğine gidilmiş ve kurulması planlanan fabrika için Alman Junkers Uçak Fabrikası ile görüşülmüştür. Türk-Alman iş birliği sonucu Türkiye'de ortak bir uçak fabrikası kurulmasına karar verilmiş, Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi [TOMTAŞ] adı altında bir şirket kurularak şirketin sermayesinin bir kısmı Türk Tayyare

Cemiyeti tarafından karşılanmıştır (Altuncuoğlu vd. , 2021, s. 153). Bu proje, Türk havacılığını uluslararası standartlara taşımak ve yerli üretim kapasitesini artırmak adına önemli bir adım teşkil etmiş, aynı zamanda Türkiye'nin bağımsızlık ve modernleşme vizyonunu destekleyen bir unsur olmuştur. Böylece, hem savunma sanayisinde yerli üretim hedeflenmiş hem de çağdaş bir sanayi altyapısının temelleri atılmıştır.

TOMTAŞ'ın kurumsal ve uluslararası iş birliğine dayalı yapısından farklı olarak, Vecihi Hürkuş (1896-1969), bireysel girişimleri ve girişimci ruhu ile Türk havacılık tarihinin önemli bir figürü haline gelmiştir. 1933 yılında Kadıköy'de kurduğu fabrikada, tamamen kendi projelerine dayalı uçaklar üretmiştir. Bu girişim, yerli havacılık sanayisinin gelişimine yönelik bireysel bir katkı niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda, Hürkuş'un sivil havacılık alanındaki yenilikçi vizyonu çerçevesinde bir hava yolu şirketi ve havacılık okulu kurarak, sektörün genişlemesine ve yetkin insan kaynağı yetiştirilmesine öncülük ettiği görülmektedir. Ancak, dönemin ekonomik koşullarındaki zorluklar, teknik aksaklıklar, sabotaj girişimleri ve çeşitli maddi yetersizlikler, Hürkuş'un bu çabalarının uzun vadede sürdürülebilir olmasını engellemiştir. Yine de bu bireysel girişim, TOMTAŞ gibi büyük ölçekli kurumsal projelerle birlikte düşünüldüğünde, Cumhuriyet'in havacılık alanındaki modernleşme ve kalkınma hedeflerinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.

Atatürk döneminde havacılık alanındaki bireysel girişimcilik girişimlerinin son temsilcilerinden biri olan Nuri Demirağ (1886-1957) , Türk havacılık sanayisinin gelişimine yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Türk Hava Kurumunun uçak ihalesini alan Demirağ, 17 Eylül 1936'da uçak fabrikası ve havaalanı inşaatı için harekete geçmiş, kısa sürede ihalesini aldığı uçakları teslimata hazır hâle getirmiştir. Ancak test sürüşünde bir uçağın kaza geçirmesi sebebiyle sözleşmedeki nitelikleri taşımadığı değerlendirilerek uçaklar teslim alınmamıştır. Bu dönemde Hava Kuvvetleri tarafından Demirağ'ın fabrikasını yaşatmak amacıyla Lysander uçaklarının kanat, gövde ve bazı parçalarının onarım işleri verilmiştir. Bu siparişler 1942 yılına kadar devam etmiştir. Nuri Demirağ'ın uçak fabrikası, talep yetersizliği nedeniyle 1944 yılında devletçe istimlak edilmiştir. Yine 1939 yılında kurulan Türk Hava Kurumu Etimesgut Uçak Fabrikası ile Türkiye'nin ilk motor fabrikası olan ve 1948 yılında faaliyete geçen Türk Hava Kurumu Gazi Uçak Motor Fabrikası, 1954 yılında Traktör Fabrikasına dönüştürülmüştür (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, s. 164). Uçak fabrikalarının traktör üretimine yönlendirilmesi, Türkiye'nin havacılık sanayisindeki potansiyelini tam anlamıyla hayata geçiremediğini açıkça

göstermektedir. Bu dönüşüm, dönemin ekonomik öncelikleri ve sektörel strateji eksikliklerinin havacılık gibi stratejik bir alandaki çabaların sürdürülebilirliğini zayıflattığını ortaya koymaktadır.

İkinci Dünya Savaşı'nın küresel çapta etkilerinin hissedildiği 1940'lı yıllar, savunma organizasyonlarının etkinliğini artırma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. lojistik destek yönünden Millî Savunma Bakanlığı bünyesindeki Hava Müsteşarlığına, harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına (Hava Müşavirliği) bağlı olarak faaliyet gösteren hava birliklerinin, tek bir komuta altında toplanmasına karar verilmiş ve bu amaçla 23 Ocak 1944 tarihinde Genelkurmay Başkanlığının emriyle Hava Kuvvetleri Komutanlığı müstakil bir kuvvet olarak teşkil edilmiştir. Hava Kuvvetleri Komutanlığının bu teşkilatlanmasında, sadece muharip hava birlikleri Hava Kuvvetleri Komutanlığına, lojistik destek birlikleri Millî Savunma Bakanlığına, eğitim kuruluşları da Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştır (https://www.xn--savunmagnl-hebca30c.com/turk-hava-kuvvetleri-tarihcesi/#google_vignette, Erişim Tarihi: 18.08.2025). Bu yapılanma, hava unsurlarının görev ve sorumluluklarını daha verimli bir şekilde yerine getirebilmelerini amaçlamaktadır.

Geçen yüzyılın ortalarından itibaren, Türk Hava Kuvvetlerinin organizasyonel yapısında stratejik düzenlemelere gidilmiş, bu bağlamda çeşitli yapıların birleştirilmesi yoluyla daha merkezi ve etkin bir yönetim hedeflenmiştir. Hava Kuvvetleri'nin kurumsallaşma sürecinde atılan önemli adımlardan biri, 1948 yılında lojistik destek kuruluşları, 1950 yılında da Hava Harp Akademisi dışında kalan bütün hava birlik ve kurumları Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlanmıştır (Kurt, 2019, s. 26). Lojistik destek kuruluşlarının yanı sıra, Hava Harp Akademisi hariç tüm hava birlikleri ve kurumlarının Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlanması, merkezi bir yönetim yapısının oluşturulması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, havacılık alanında gerçekleştirilen yerli üretim, eğitim faaliyetleri ve uluslararası işbirlikleri, Türkiye'nin savunma gücünü ve modernleşme hedeflerini destekleyen stratejik adımlar olarak öne çıkmıştır. Ancak, sürdürülebilirlik sorunlarına rağmen, bu girişimler Türk havacılığının gelişiminde kritik bir rol oynamıştır.

5.3. Demokrat Parti Perspektifinde Hava Kuvvetlerinin Savunma Politikalarındaki Stratejik ve Yenilikçi Yaklaşımları

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte havacılık, Türkiye'nin modernleşme sürecinde stratejik bir boyut kazanmış ve ulusal güvenlik politikalarının temel taşlarından biri olarak şekillenmişti. TSK'nın savunma stratejilerinde havacılık, yalnızca askeri kapasitenin artırılması bağlamında değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik mimarisine entegrasyon sürecinde kritik bir öge olarak yer aldı. Özellikle DP döneminde (1950-1960), Soğuk Savaşın şekillendirdiği jeopolitik dinamikler, Türkiye'nin NATO üyeliğiyle birlikte havacılık alanında kapsamlı bir modernizasyon sürecini başlatmıştır. Fakat DP, iktidara gelmeden az bir süre önce 1948'de Türk Hava Kurumu tarafından yayımlanan rapor (BCA, 1948) Menderes ile arkadaşlarına adeta bir yol haritası çizdi. Raporda hava savunması ve bu alanda yapılacak yatırımların önemiyle birlikte, koordinasyonun tek elden hükümetçe yürütülmesine vurgu yapıldı:

1. Hava harp sanayiinin bir bütün olarak Hükûmetçe ele alınarak teşkilatlandırılması,
2. Mevcut askeri ve Türk Hava Kurumu'na ait tayyare ve motor fabrikalarının ve düzenli bir şekilde çalışmalarını sağlamak için, İlgili devlet sanayii şubeleriyle beraber, bir devlet otoritesi altında iktisadî bir teşekkül olarak toplanması,
3. Hava Kuvvetlerine ait tayyare ve motor ihtiyaçlarının, Genelkurmayca uzun vadeli bir programa bağlanması,
4. Bu programa göre, uçak siparişlerinden yurt içinde yapılması mümkün olanların, acil bir zaruret hâsıl olmadıkça, behemehal hava sanayii müessesesinden satın alınması
5. Devletin diğer işlerinde ve amme hizmetlerinde kullanılacak tayyarelerin (Hususiyet ve mecburiyet arz edenler müstesna) mutlaka hava sanayii müesseselerinden alınması,
6. Türk havacılığının ve hava sanayiinin gelişmesi ve lazım olan ilmî ve teknik araştırma ve tecrübelerin yapılması için gerekli Enstitü ve Laboratuvarlarının kurulmasına ve devamlı çalışmasına devletin maddî ve manevî yardım yapması,
7. Hava sanayiinin, kolayca gelişmesi için, mevcut bilumum kanunî muafiyet ve tenzilattan İstifade ettirilmesi,

8. Yukarıdaki maddelerde izah edilen hususların temini ve tenviri amacıyla Başbakanlık emrinde, ilk adım olarak, tam yetkili bir Milli Sanayi Koordinasyon Kurulu'nun muhakkak surette teşkili gerekmektedir (Yalçın, 2008, s. 186,187).

DP döneminde gerçekleştirilen reformlar, Türk Hava Kuvvetlerinin teknolojik altyapısının güçlendirilmesine ve operasyonel kapasitesinin artırılmasına yönelik önemli adımları içermiştir. Modern savaş uçaklarının envantere katılması, radar sistemlerinin yenilenmesi ve hava savunma altyapısının geliştirilmesi, Türkiye'nin bölgesel ve küresel caydırıcılık rolünü pekiştiren stratejik hamleler olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde, yurtdışında gerçekleştirilen pilotaj eğitimleri ve uluslararası işbirlikleri, Türk pilotlarının teknik ve operasyonel yetkinliklerini artırmış; böylece Türk Hava Kuvvetlerinin uluslararası standartlara uyum sağlaması mümkün kılınmıştır.

Türk Hava Kuvvetlerinin modernleşme süreci ve havacılık alanındaki eğitim faaliyetlerinin güçlendirilmesi açısından önemli bir adım, Hava Harp Okulu 1 Ekim 1951 tarihinde törenle açılmıştır. Ordu kıyafet kararnamesinde de gerekli değişiklikler yapılmış ve havacılığa uygun eğitim ve muharebe kıyafetleri aynı dönemde yürürlüğe sokulmuştur (BCA, 1952, s. 1). Bu gelişme, THK'nın eğitim sisteminin modernizasyonuna katkı sağlamış ve personel yetiştirme süreçlerini uluslararası normlara uygun hale getirmiştir. Aynı dönemde, ordu kıyafet kararnamesinde yapılan düzenlemelerle havacılığa uygun eğitim ve muharebe kıyafetlerinin yürürlüğe sokulması, hava kuvvetlerinin yapısal dönüşümünü destekleyen bir diğer önemli adım olarak dikkat çekmiştir.

Soğuk Savaşın etkisiyle havacılık, Türkiye'nin ulusal güvenlik politikalarında yalnızca askeri bir kapasite artırımı olarak değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik sistemindeki stratejik konumunu güçlendiren bir araç olarak değerlendirilmiştir. NATO ittifakı kapsamında gerçekleştirilen işbirlikleri, THK'nın modernizasyonunu hızlandırmış ve Türkiye'nin Batı Bloku içerisindeki güvenilir bir müttefik olarak konumlanmasını sağlamıştır. Bu süreç, Türkiye'nin savunma politikalarının modern çağın gerekliliklerine uyum sağlaması adına çok boyutlu bir dönüşüm niteliği taşımaktadır. DP döneminde havacılık, Türkiye'nin savunma stratejisinde sadece teknik bir alan olmaktan çıkarak, uluslararası güvenlik mimarisinin merkezine yerleşen bir araç haline gelmiştir. Havacılığın bu dönemde kazandığı stratejik boyut, Türkiye'nin hem modernleşme sürecine hem de Soğuk Savaş döneminin küresel gerekliliklerine uyum sağlama çabalarına güçlü bir katkı sunmuştur. Türkiye'nin savunma anlayışında havacılığın kazandığı bu stratejik rol, yalnızca askeri alandaki gelişmelerle sınırlı kalmamış, aynı

zamanda uluslararası güvenlik mimarisine entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde havacılık, Türkiye'nin diplomatik ilişkilerini güçlendiren, teknolojik bağımsızlık hedeflerini destekleyen ve bölgesel güvenlik dengelerindeki ağırlığını artıran bir unsur haline gelmiştir. THK'nın modernizasyonu kapsamında gerçekleştirilen altyapı yatırımları, ileri teknolojiye dayalı sistemlerin entegrasyonu ve eğitim reformları, ulusal savunma kapasitesinin çağdaş gerekliliklere uygun bir şekilde artırılmasını sağlamıştır.

5.3.1. Türk Hava Kuvvetleri ve NATO ortak güç yapılanması ile savunma dinamikleri

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılımı, Soğuk Savaş döneminin uluslararası güvenlik mimarisinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu üyelik, Türkiye'nin askeri kapasitesini artırma, savunma altyapısını modernize etme ve uluslararası güvenlik sistemine entegrasyon süreçlerinde kritik rol oynamıştır. NATO'nun kolektif güvenlik ilkeleri doğrultusunda, THK, uluslararası standartlara uygun şekilde yeniden yapılandırılmış ve modern savaş prensiplerine uyum sağlamıştır. Bu evre NATO'nun sağladığı teknolojik ve eğitim desteğiyle ivme kazandı. THK'ya kazandırılan Republic F-84 Thunderjet jet uçakları, hava gücü modernizasyonunda önemli bir eşik oluşturdu (Uzun, 2017, s. 165). Türk pilotlarının NATO standartlarında eğitim almasını ve modern savaş tekniklerini benimsemesini sağladı. Düzenli NATO tatbikatlarına katılım ve uluslararası askeri işbirlikleri bu gelişimi destekledi.

Soğuk Savaş'ın jeopolitik dengeleri doğrultusunda Türkiye, NATO'nun bölgesel güvenlik stratejilerinde kilit bir aktör olarak konumlandı. NATO ülkeleriyle koordinasyon ve Amerikan yardımları Türk Hava Kuvvetlerinde silah sistemleri, lojistik etmenler, altyapı bileşenleri ve eğitim-talim sistemi birçok yönüyle metazori yoluyla hızlı bir dönüşüm süreci yaşanmasını sağladı. Öyle ki, 1950'ler ve hatta 1960'ların ortalarında etkin mekanize ve hareket kabiliyeti yüksek, jet uçakları aracılığıyla donatılmış bir silahlı kuvvetler organizasyonu doğdu (Güldoğan, 2025, s. 231). İlaveten stratejik hava üslerinin inşası ve modernizasyonu bu süreçte takviye edici önem taşıdı. İncirlik Hava Üssü gibi tesisler NATO'nun bölgedeki operasyonel etkinliğini artıran merkezler haline gelmiştir. Bu üsler, yalnızca askeri altyapının geliştirilmesi bakımından değil, aynı zamanda diplomatik ilişkilerin pekiştirilmesi ve Türkiye'nin uluslararası caydırıcılık mekanizmalarında güçlü bir aktör olarak yer edinmesi açısından stratejik değer

taşımaktadır. Tüm bunların yanında hava savunmasının önemine sahip bireyler yetişmesi amacıyla gençlere yönelik olarak kurslar sayesinde havacılık eğitimi verildi. THK vatandaşlara kendini daha net anlatmak maksadıyla “Uçan Türk”, “Havacılık ve Spor”, “Köylü Gazetesi” gibi mecmualar yayınladı (Verel, 1985, s. 40).

NATO’nun desteğiyle hız kazanan savunma sanayisi dönüşümü, Türkiye’nin ulusal güvenlik politikalarını şekillendirmiştir. Yerli üretim kapasitesinin artışı ve uluslararası askeri normlara uyum, Türk savunma sanayisinin dışa bağımlılığını azaltarak ulusal güvenlik stratejilerini güçlendirmiştir. Bu süreç, Türkiye’nin hem bölgesel hem de küresel krizlere karşı müdahale yeteneğini artırmış ve uluslararası güvenlik sisteminde güvenilir bir müttefik olarak tanınmasını sağlamıştır. Türkiye’nin NATO üyeliği, uluslararası güvenlik mimarisiyle entegrasyonunu sağlamış ve bölgesel caydırıcılığını artırmıştır. Dönemin Başbakanı Menderes, bu önemli gelişmeyi Türk dış politikasında stratejik bir dönüm noktası olarak şu ifadelerle dile getirmiştir:

“Türkiye’nin eşit hakları haiz bir aza sıfatıyla Atlantik Pakı’na kabulü lehinde Ottawa’da verilmiş olduğunu öğrendiğimiz karar pek tabiidir ki Hükûmetçe büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır... Atlantik Pakı camiasında memleketimiz, diğer aza Devletlerle yapacağı iş birliğinde, dış siyasetimizin farikasını teşkil eden hüsnüniyet, samimiyet ve ahda vefa esaslarından daima mülhem olacaktır.” (Bilge-Criss, 2012, s. 15)

Menderes’in bu ifadeleri, Türkiye’nin NATO ile geliştirdiği ortaklık çerçevesinde uluslararası güvenlik anlayışını ve iş birliğine dayalı savunma vizyonunu açıkça yansıtmaktadır. Bu ortaklık, yalnızca askeri modernizasyonu desteklemekle kalmamış, aynı zamanda Türkiye’nin ulusal güvenlik stratejilerinde kalıcı etkiler yaratmıştır. NATO ile kurulan bu bağ, Türkiye’nin Batı ittifakı içindeki stratejik önemini pekiştirerek uzun vadeli kazanımlar elde etmesini sağlamıştır. Bu süreç, Türkiye’nin uluslararası alandaki güvenilirliğini güçlendirmiştir.

5.3.2. Türk Hava Kuvvetleri envanterine jet uçakları ve radar sistemlerinin dâhil edilmesinin savunma mekanizmasına katkıları

DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye’nin savunma politikasında önemli değişiklikler yaşandı. Bu dönemde, Türkiye’nin NATO’ya katılımı ile birlikte savunma kapasitesinin modernize edilmesi süreci hızlanmış ve Türk Hava Kuvvetlerinin teknolojik gelişimi için ABD ve İngiltere ile yoğun askeri iş birlikleri kurulmuştur. DP’nin savunma

anlayışı, ülkenin güvenliğini pekiştirmek, bölgesel caydırıcılığını artırmak ve Türkiye'yi uluslararası güvenlik arenasında etkin bir aktör yapmayı amaçlamıştır. Bu çerçevede jet uçakları ve radar sistemlerinin envantere dahil edilmesi, bu hedeflere ulaşılmasında önemli bir adım olmuştur.

Türk Hava Kuvvetleri, DP'nin savunma modernizasyonu kapsamında, askeri kapasitesini arttırmak ve teknolojik altyapısını iyileştirmek için kritik adımlar attı. ABD yapımı F-47, B-26, C-47 uçaklarının yanı sıra, F-846'dan oluşan 12 bombardıman filosu, RF-84F keşif filosu ve C-47 taşıma filosu gibi farklı uçak tipleri de THK envanterine eklenmiştir. Ayrıca, ABD'den temin edilen 24C-F47, 45B-26 ve 81C-47 tipi uçaklarla, mevcut filo güçlendirilmiş ve daha donanımlı bir hava gücü oluşturulmuştur. Aynı dönemde, jet uçaklarına geçiş süreci başlatılmış ve bu, THK'nin savaş stratejilerine hızlı bir uyum sağlamak için önemli bir adım olmuştur (ANA, 1952, s.1). Jet uçaklarının envantere girişi, Türk Hava Kuvvetlerinin askeri yeteneklerini güçlendirmiş ve modern hava savaşında daha etkin bir rol oynamasını sağlamıştır. Bu gelişmeler, hem iç hem de dış tehditlere karşı savunma mekanizmasının güçlenmesine önemli katkı sunmuştur. Menderesli yıllarla birlikte ilkel sayılabilecek pervanelilerin yerini IX. Üsten başlayarak modern Jet uçakları almaya başladı. Radar sisteminin kurulduğu bu süreçte ilk kadın jet pilotları Hava Pilot Teğmen Şenay Günay (doğum 1938) ile Hava Pilot Teğmen Leman Altınçekiç (1932-2001) THK'ya katıldılar. Böylece Türk hava ordusunun çehresi değişti.

Jet uçaklarına geçiş, Türk Hava Kuvvetleri'nin modern savaş taktiklerine hızla adapte olmasını sağlamış ve önemli bir teknolojik dönüşüm yaşanmasına yol açmıştır. Bu dönüşüm, sadece THK'nin askeri gücünü arttırmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin uluslararası askeri işbirliklerinde etkinliğini artırmış ve bölgesel güvenlikte stratejik bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. 1952 yılında NATO'ya katılma süreciyle birlikte savunma politikalarında köklü değişiklikler yaşanmış ve THK'nin modernizasyonu doğrultusunda somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Jet uçaklarına geçiş, pervaneli uçakların yerini almış ve hava kuvvetlerinin modernizasyonu hızlanmıştır. Aynı yıl, THK'nin ilk jet üssü olan Balıkesir'deki 9'uncu Ana Jet Üs Komutanlığı kurulmuş ve bu üs, jet uçaklarına geçişin simgesi olmuştur (Kurt vd., 2018, s. 27). Bu gelişmeler, Türk Hava Kuvvetleri'nin NATO standartlarına uyum sağlama çabalarını pekiştirmiş ve Türkiye'nin savunma kapasitesini uluslararası düzeyde daha etkin bir şekilde kullanmasını mümkün kılmıştır. Böylece, hem ulusal güvenlik hem de

uluslararası stratejik işbirlikleri açısından Türk Hava Kuvvetleri, bölgesel güvenlik dengelerinde önemli bir güç haline gelmiştir.

193'üncü Filo Komutanlığı'na tahsis edilen 8 F-84G uçağı, 29 Mart 1952 tarihinde Balıkesir'e getirilmiş ve ardından 30 Nisan ile 20 Mayıs 1952 arasında gelen 17 uçakla filonun uçak sayısı 25'e ulaşmıştır (Hava İstihbaratı, 1978, s. 8). Diğer filolar da kısa sürede jet uçaklarına geçişlerini tamamlayarak 8 Ekim 1952'ye kadar 9'uncu Ana Jet Üs Komutanlığı'nda toplam 75 uçak bulunmuştur. Bu dönemde envantere giren ilk jet uçakları F-84G ve F-86 model uçaklar olmuştur (Kaymaklı, 2005, s. 78-114). Jet uçaklarının envantere girmesi ve filo yapılanmaları, sadece Türk Hava Kuvvetleri'nin savunma kapasitesini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda NATO'nun savunma yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Böylece, THK modern savaş doktrinlerine uyum sağlama konusunda önemli bir adım atmış ve uluslararası savunma stratejilerinde etkin bir aktör olmuştur. Belirlenen 1953 yılı hedefleri, Türk Hava Kuvvetleri'nin kapasitesini daha da güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu hedefler doğrultusunda, toplamda 10 filo avcı-bombardıman uçağı ve 250 savaş uçağı, 1 filo keşif uçağı, 2 filo asker nakliye uçağı ve 36 taşıma uçağına sahip olunması planlanmıştır (ANA, 1954, s. 23). Bu planlar, yalnızca askeri modernizasyon sürecinin bir parçası olmakla kalmamış, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel güvenlikte güçlü bir aktör olarak konumlanma amacını da yansıtmaktadır. Bu adımlar, Türk Hava Kuvvetleri'nin uluslararası güvenlik dinamiklerinde önemli bir rol oynamasını ve bölgesel istikrarı güçlendirmesini hedeflemiştir.

İngiltere ile yapılan askeri iş birliği de, bu dönemde THK'nin teknik altyapısının güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1950-1953 yılları arasında İngiltere'den temin edilen uçaklar için bakım ve sürdürülebilirlik açısından çeşitli malzemelerin tedariki yapılmıştır. Uçak motorları, kanat bezi, uçak telsizleri gibi önemli malzemeler için 870.000 Türk Lirası tutarında bir bütçe ayrılmış ve bu malzemeler THK'nin teknik altyapısını güçlendirmiştir (BCA, 1952, s. 1). Ayrıca, ABD ile yapılan işbirliği çerçevesinde, THK'nin lojistik ihtiyaçlarını karşılamak adına California Texasas Oil Co. şirketinden uçak benzini alınmıştır (BCA: 1953, s. 1). Bu tür stratejik adımlar, Türk Hava Kuvvetleri'nin operasyonel kapasitesini güçlendirerek, savunma stratejilerinin etkinliğini artırmıştır. DP dönemi, Türk Hava Kuvvetleri (THK) için radar sistemlerinin savunma altyapısında stratejik bir öncelik haline geldiği bir dönemi temsil etmektedir. Radar teknolojileri, hava sahasının etkin gözetimi ve potansiyel tehditlerin erken tespiti

açısından kritik bir unsur olarak değerlendirilen bu dönemde, modern savunma mekanizmalarının temel taşlarından biri olmuştur. Bu süreç, yalnızca operasyonel etkinliği artırmakla kalmamış, aynı zamanda THK'nin bölgesel güvenlik stratejilerinde daha güçlü bir aktör olarak konumlanmasına da olanak tanımıştır. Radar sistemlerinin entegrasyonu, DP'nin savunma politikalarının modernizasyon odaklı yaklaşımının bir yansıması olarak şekillenmiş, THK'nin mevcut savunma kapasitesinin yanı sıra NATO çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesini de güçlendirmiştir.

Radar sistemlerinin geliştirilmesi ve entegrasyonu, Türkiye'nin ulusal güvenlik stratejilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bağlamda, radar teknolojilerinin savunma altyapısındaki rolü, yalnızca Türk Hava Kuvvetleri'nin operasyonel kabiliyetlerini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda ülkenin bölgesel güvenlik politikalarında etkinliğini artıran bir unsur olarak öne çıkmıştır (Yalçın, 2008: 188). DP'nin radar sistemlerine verdiği stratejik önem, Türk Hava Kuvvetlerinin uluslararası güvenlik stratejilerindeki rolünü pekiştirmiş ve Türkiye'nin küresel güvenlik ortamındaki etkisini artırmıştır. Türk Hava Kuvvetlerinin savunma kapasitesini artırmak amacıyla gerçekleştirilen modernizasyon süreci, ülkenin ulusal güvenliği ve bölgesel stratejik konumu açısından önemli bir devrim niteliği taşımaktadır. Jet uçakları ve radar sistemlerinin envantere dâhil edilmesi, Türk Hava Kuvvetleri'nin modern savaş doktrinlerine hızla uyum sağlamasını ve uluslararası askeri işbirliklerinde etkinliğini artırmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişmeler, hem iç tehditlere karşı etkili bir savunma mekanizması kurmuş hem de Türkiye'nin NATO çerçevesindeki rolünü güçlendirmiştir. DP'nin savunma politikalarının bir parçası olarak gerçekleştirilen bu teknolojik ve stratejik dönüşüm, Türk Hava Kuvvetleri'ni yalnızca ulusal güvenlik için değil, aynı zamanda uluslararası güvenlik bağlamında da güçlü bir aktör haline getirmiştir. Radar sistemlerinin ve jet uçaklarının envantere girmesi, Türk savunma mekanizmasında kalıcı ve devrimsel bir değişim yaratmış, Türkiye'nin bölgesel güvenlikteki gücünü pekiştirmiştir. Bu bağlamda 1952 yılından itibaren F-84G ve F-86 uçakları (Hava Kuvvetleri Komutanlığı, 1968, s. 14) Balıkesir'deki IX. Ana Jet Üs Komutanlığında uçuruldu.

6. SONUÇ

DP'nin 1950 yılında iş başına gelmesinden 1960 askeri darbesiyle alaşağı edilmesine kadar geçen sürece dair birçok kapsamlı çalışmaya imza atıldı. Ancak en sonunda DP'yi can evinden vuran Türk ordusunun geçen 10 yıl zarfında nasıl bir değişim yaşadığına dair henüz yeterince bilimsel argüman ortaya konamadı. Her şeyin ötesinde ilk olarak şunu belirtmekte yarar var ki, milli çıkarlar adına olumlu olumsuz politikalara rağmen DP hükümetleriyle birlikte vatan savunmasına olan bakış açısı köklü şekilde değişti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında emperyalist devletlerin Türkiye kıyılarına demir atıp asker çıkarma ihtimaline karşın, sahillerdeki kara ve demir yollarının yapımı öteleniyordu. Gerçekleştirdiği onca km'lik yollarla bu korku dolu bakış açısını yıkan Menderes hükümetleri oldu. Askeri amaçlarla atılan adımlar sayesinde ülkedeki bayındırlık çalışmaları hız kazandı.

Türk kara ordusunda denetim mekanizmasına zarar vermeden bürokratik işleyiş minimize edildi. Askere moral motivasyon anlamında destek olmak maksadıyla terfi ve ödül sistemi personel lehine revize edildi. Askeri masraflar ve yatırımların berraklaştırılması sonucunda hiçbir dönemde olmadığı kadar ordu mali açıdan özerk bir hüviyete büründü. Ast-üst ilişkilerindeki düzenlemeler tüm askeri birliklerin yaş olarak gençleştirilmesine yarar sağladı. Ordudaki sınıflandırmada var olan belirsizliklerin sonlandırılması, Türk askerinin milli duygularını perçinleyerek daima savaşa hazır vaziyette konuşlanmasına yardım etti. Yıllardır var olan sağlık hizmetlerinin üstüne yenileri kondu. DP döneminde silahlı birliklerin kendine özgün bir tedavi ve bakım organizasyonu oluşturuldu. Sağlık ile ulaşım olanaklarının gelişmesinde Amerikan yardımları, NATO'ya olan uyum ve Kore Savaşlarından çıkartılan derslerin büyük payı olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Milli birlikleri güçlendirmek uğruna ulaşım ve sağlık alanlarındaki hamleler kara, deniz ve hava ordularının adeta lojistiğine taze kan oldular.

DP, büyük bir cesaret içinde ve kararlılıkla askeri yargıyı sivilileştirmek için ciddi girişimlerde bulundu. Fakat konjonktürel koşullar ve ordunun üst kademeleriyle sağlık iletişim noksanlığı anılan teşebbüslerin sonuçsuz kalmasına zemin hazırladı. Kısaca Menderes'le yol arkadaşlarının sivil ve bazı "keskin yanları" törpülenmiş ordu düşüncesi tamamen havada kaldı. Bu konuda siyasiler ve kamuoyundan da beklenen destek bir türlü alınamadı. Milli Korunma Kanunun daha sert uygulanmaya çalışılması, 6-7 Eylül olaylarında yapılan hatalar, İnönü'nün "Bahar Taarruzu" ile iktidarı köşeye sıkıştırması,

ekonomik/ticari istikrarın sağlanamaması ve dış politikadaki savrulmalar DP'yi geniş kitlelerin desteğinden yoksun bıraktı. Mevcut sorunun halledilememesi konunun gelecek yıllara miras olarak taşınmasına olanak tanıdı. Ordu içindeki kimi subayların aksiyoner tavırları (Dokuz Subay olayı vb.) ve Harp Okulu öğrencilerin hükümetten duyduğu rahatsızlıkların tezahürü gibi gelişmeler DP'nin silahlı kuvvetler karşısında çoğu vakit elini kolunu bağladı. Gelineen noktada Başbakan ve siyasi erk kara, deniz ile hava birliklerinin dönüşümüne daha az katkıda bulunabilmişlerdir.

Menderesli yıllarda savunma anlayışının ortaya konmasında, dış politikada yaşananlar kadar başka unsurlarda devreye girdi. Çeşitli hesaplar peşindeki Amerika'dan alınan ekonomik yardımlar ve kademe komutasıyla kurulan düzensiz ilişkiler savunma yatırımlarının çarpık şekillenmesinde mühim etkenler olarak dikkat çekti. ABD Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'yi Ortadoğu ve Avrasya'da güvenlik karargâhı, genel askeri üs, birde her zaman itimat edilir bir karakol olarak algıladı. Bu eksende Türk kara, deniz ve hava birlikleri DP'li yıllarda Amerikan birlikleriyle eş güdümlü şekilde donatıldı. Amerika'nın Türk ordusunda yaptığı yatırımlar askeri birlikleri modernize ediyor ama yerli savunma sanayinin ilerlemesine set çekiyordu. Amerikan desteğiyle çok sayıda tank, roketatar, havan, jet uçakları, denizaltılar ve başta mühendisler olmak üzere askeri ekipman silahlı kuvvetlere takviye unsur olarak katılmıştı. Üç tarafı deniz, dört bir yanıysa düşmanla çevrili Türkiye'nin savunması NATO müttefiki olan ABD'nin müdahaleleriyle müstahkem hale dönüştürüldü. Fakat savunma sanayiinde dışa bağımlılığın artması TSK'nin milli görüntüden uzaklaştırdı. Esasen ABD'yi dünyada büyük bir güç hâline getiren öğelerden biri de 1945'ten sonra dış devletlere sattığı silahlardı. Amerika'nın Türkiye'nin savunmasına verdiği değer perde arkasında hiç de masum sayılamayacak böyle bir niyet yatıyordu.

Gelineen noktada DP zamanında, Türk ordu birlikleri çağa uyum sağlarken milli olanaklardan yoksun bir seviyeye düştü. Hatta 1958'den sonra Türk hava sanayi yıllarca sürececek bir suskunluk evresine adım attı. Türk hava sahasının milli imkânlarla savunulamamasında özgüven eksikliği, yeteri kadar uzmana sahip olunmayışı, yürütülen projeleri kısa sürede sonuçlandırma anlamsızlığı ve aşırı yabancı hayranlığı önemli rol oynadı. Tabi özellikle Amerika'nın tesiriyle yerli savunma sanayinin duraksatılması da gözden kaçırılmamalıdır.

Bir tarafta milli savunma batılı ortakların güdümünde kalkınırken diğer yandan Türk askeri personelinin yetiştirildiği modern okullar açıldı. İkinci Mahmut ve

Atatürk'ten sonra Menderes zamanında askeri ekipman yetiştirmeye bu denli bütçeyle emek harlandı. TDK'ya bağlı şekilde Kasımpaşa, Beylerbeyi, Gölcük ve Yassıada'da açılan tersaneler Türk gemi sanayinin ilerlemesinde başat işlev üstlendi. Radar sistemi gerek denizlerde gerekse havada büyük ölçüde geliştirildi. Milli kaygılar, dış yardımlar, Sovyet tehditleriyle boğazlardaki yüksek risk, Kıbrıs meselesi, Kore Savaşı, yurt içinde yaşanan gerginlikler ve dünyada hızla gelişen savaş teknolojisi karalar gibi denizle havada da Türk hükümetini güvenlik tedbirleri almaya itti.

DP'nin içine kapanık politikalara son veren liberal yaklaşımları tüm emniyet ve askeri birliklere de belirli ölçüde sirayet etti. Kayseri Milletvekili Suat Hayri Ürgüplü'nün (1903-1981) aşağıda verilen sözleri DP'nin ortak hedefinin somut kanıtıydı:

“Vatandaşların, jandarma ve polis karakoluna davet edildikleri zaman korku ile değil, her başı sıkılan insanın koşa koşa gidip buraya sığınacak, kendi evinden de emin bir yuva saymasını temin etmek boynumuzun borcudur”. (TBMM, 1950, s. 126). Fakat sadece askeri hukuk alanında değil asker-vatandaş iletişiminde de sivilleşmenin sağlandığını söylemek olanaksızdı. Zira Türkiye’de kalıtsal alışkanlıkları aşmak ve ülke gerçekleri milli savunma sahasında zorunlu kısıtlamalara gidilmesinin en temel sebepleri olarak öne çıktı. Bu durum TBMM’deki tayyare fabrikası kurulmasına dair tartışmalar esnasında iyice su yüzüne çıkmıştır. Ankara Milletvekili Necmi İnanç (1916-2002), hava savunmanın milli sermaye ile kurulamayacağını vatandaşın yaşadığı koşulları delil göstererek dile getirdi:

“İzbelerde yaşayan, teneke barakalarda hayatını tüketen bir halkın yaşadığı memlekette bütün bunları bırakıp mazide olduğu gibi tayyare fabrikası kurmaktan bahsetmek ve hatta kurmak, memleket realiteleriyle alay etmek olmaz mı?”. (TBMM, 1956, s.1151)

Menderes siyasi dava arkadaşına şu sözlerle arka çıktı:

“Motor Fabrikası. Düşününüz ki, köylü kağının esiri idi. Bir araba fabrikası, bir pulluk fabrikası yapsaydık olmaz mıydı? Yunanistan’dan pulluk getiriyorduk. Motor Fabrikası. Kayseri Tayyare Motor Fabrikası. Bunlar plân mı, plân mı bunlar?”. (TBMM, 1958, s. 912).

Türk siyasetinde büyük bir çılgır açan DP için milli savunmayı göz ardı etti, orduyu modernleştiremedi, askeri sanayi konusunda tamamen dış devletlerin boyunduruğuna girdi tespitleri yanlıştır. Ne var ki, milli ekonominin çelimsizliği vatan savunmasının çoğu zaman Amerikan dolarıyla tesis edilmesini zoraki kıldı. Türk ordusu karada, denizde ve

havada lojistik anlamda modernleşti. Yeni silahlar envantere katıldı ama Atatürk döneminin aksine milli savunma sanayi kurulamadı. Ekonomide olduğu gibi askeri alandaki kalkınmada Washington odaklı biçimde hayata geçirildi. Milli savunma sanayiindeki zafiyetlerde 1960 askeri darbesine giden yolun kaldırım taşlarını döşedi. Menderes ve tutuklanan çalışma arkadaşları, darbenin başladığı ilk saatlerde Harp Okuluna götürüldü. Albay Alparslan Türkeş'in 27 Mayıs 1960 günü saat 05.25 sularında "Türk Silahlı Kuvvetler Bildirisi" ni okumasıyla sadece bir devir kapanmadı. Menderes döneminin savunma politikaları da sonlandı. Vatan savunmasında 1980'lere kadar yeni bir anlayışa geçildi.

KAYNAKLAR

- Ağaoğlu, S. (2004). *Arkadaşım Menderes: İpin gölgesindeki günler*. Alkım Yayınları.
- Agun, H. (1997). *Demokrat Parti'nin Kıbrıs politikası*. Demokratlar Kulübü Yayınları
- Ahmad, F. (2010). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayınevi.
- Ahmad, F. ve Ahmad, B. T. (1976). *Türkiye'de çok partili politikanın açıklamalı kronolojisi (1945-1971)*. Bilgi Yayınevi.
- Akalın, C. (2003). *Missouri'nin ziyaretinin tarihsel anlamı*. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, (3), 1-13.
- Akandere, O. (2021). *Kuruluşundan darbeye Demokrat Parti (1946-1960) (Cilt 1)*. Yeditepe Yayınevi.
- Akın, R. (2009). *Gazi'den günümüze Cumhurbaşkanlığı 1923-2007*. İş Bankası Yayınları.
- Akis. (1955a, 21 Mayıs). Çetin bir ceviz. Akis, (66), 8-10.
- Akis. (1955b, 9 Nisan). Suriye sabrımızı tüketiyor. Akis, (47), 17.
- Akis. (1956, 31 Aralık). Kıbrıs. Akis, (138), 4-10.
- Akkaya, A. Y. (2010). *Demokrat Partinin azınlık politikası (1950-1960)* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Akkerman, N. C. (1950). *Demokrasi ve Türkiye'de siyasi partiler hakkında kısa notlar*. Ulus Basımevi.
- Akman, H. (2013). *ABD'nin Ortadoğu politikaları ve Türk dış politikasına etkileri (1952-1964)* [Doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Akşam. (1952, 13 Şubat). s. 1-2.
- Aktaş, M. (2006). *1950-1960 Demokrat Parti dönemi Türk-Sovyet ilişkilerinde Amerikan faktörü*. Şema Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Phoenix Yayınevi.
- Albayrak, M. (2014). *Türkiye'de demokrasiye geçiş yılları ve demokratikleşme sürecinin ilk on yılı*. Ankara Barosu Dergisi, (1), 295-312.
- Alp, B. (2019). *Demokrat Parti (DP)'nin muhalefet, iktidar ve çöküş yılları (1946-1960)* [Yüksek lisans tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Altuncuoğlu, N., Özhan, H. Ö., Hodancı, Y. ve Erdoğan, A. (2021). *Kayseri uçak fabrikası*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

- Apuhan, R. Ş. (2010). *27 Mayıs'tan Yassıada mahkemelerine Menderes: Resmi tarihi değiştirecek gerçekler*. Timaş Yayınları.
- Arcayürek, C. (1984). *Bir iktidar, bir ihtilal 1955-1960*. Bilgi Yayınevi.
- Aris, H. (1994). *Türk silahlı kuvvetleri*. Genkur ATASE Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1984). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1980)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan münasebetleri*. TTK Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1994). *Filistin meselesi ve Arap İsraill savaşları (1948-1988)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2004). *20. yüzyıl siyasi tarihi (1914-1995)*. Alkım Kitabevi.
- Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin iç siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ahi Evran Üniversitesi.
- Atabey, F. (2002). *Cumhuriyet dönemi Türk deniz kuvvetleri*. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları.
- Ataoglu, E. (2008). *Adnan Menderes*. Nokta Kitap Yayıncılık.
- Ataöv, T. (1969). *Amerika Nato ve Türkiye*. Ankara.
- Atatürk'ün söylev ve demeçleri (Bugünkü dille)*. (2006). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atmaca, G. ve Tanrıverdi, D. (2016). *Türklerin tarihinde 30 büyük deniz savaşı*. Denizler Kitabevi.
- Avcı, A. (1963). *Türkiye'de askeri yüksek okullar tarihçesi (Cumhuriyet devrine kadar)*. Genelkurmay Basımevi.
- Avcıoğlu, D. (1979). *Milli kurtuluş tarihi* (Cilt 4). Tekin Kitabevi.
- Avşar, B. Z. ve Kaya, E. E. (2021). *Çok partili hayata geçiş sonrasında ilk muhalefet partisi: Milli Kalkınma Partisi*. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Birimler Fakültesi Dergisi, 18(2), 122.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İhtilalin mantığı ve 27 Mayıs ihtilali*. Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2019). *Menderes'in dramı*. Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2024). *İkinci adam 1938-1950* (Cilt 2). Remzi Kitabevi.
- Aydın, Y. (2021). *Türkiye'de 1950-1960 dönemi demokratikleşme süreci* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Aydoğan, M. (2009). *Türkiye üzerine notlar 1923-2005*. Umay Yayınları.

- Aydın Tarihi. (1949, Ağustos). s. 8.
- Aydın Tarihi. (1950, 17 Mayıs). s. 3.
- Aydın Tarihi. (1951, Ekim). (215), 50.
- Aydın Tarihi. (1955, Ekim). (263), 101.
- Aysal, N. (2016). *Kurtuluş Savaşı'nda bir kadın örgütü: Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*. O. Köse (Ed.), Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın (Cilt 2) içinde. Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Bağcı, H. (2001). *Türk dış politikasında 1950'li yıllar*. ODTÜ Yayınları.
- Bağcı, H. (2004). *Demokrat Parti'nin Ortadoğu politikası*. F. Sönmezoğlu (Der.), Türk Dış Politikasının Analizi içinde. Der Yayınları.
- Bal, İ. (2004). *21. yüzyılda Türk dış politikası*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Barutçu, A. F. (1977). *Siyasi anılar 1939-1954*. Milliyet Yayınları.
- Bayar, C. (1974, 15 Mayıs). *Bayar yazıyor. Günaydın*, s. 6.
- Bayar, C. (1986). *Başvekilim Adnan Menderes* (İ. Bozdağ, Der.). Tercüman Yayınları.
- Bayar, H. (2009). *Türk silahlı kuvvetlerinin tarihçesi*. Harp Akademileri Komutanlığı.
- Behramoğlu, N. (1973). *Türkiye Amerikan ilişkileri*. Yar Yayınları.
- Belen, F. (1960). *Demokrasiden diktatörlüğe*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Bocutoğlu, E. ve Dinçaslan, M. (2014). *1925-1950 döneminde Türk havacılık endüstrisi ve ikinci dünya savaşı sonrası konjonktürün Türk havacılık endüstrisine etkileri*. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 160-164.
- Bölme, M. S. (2012). *İncirlik Üssü: ABD'nin üs politikası ve Türkiye*. İletişim Yayınları.
- Bozbağı, S. (1974). *İhtilaller ve darbeler tarihi*. Cem Yayınevi.
- Bozdağ, İ. (1986). *Celal Bayar anlatıyor: Başvekilim Menderes*. Tercüman Yayınları.
- Bozdağ, İ. (1993). *Değişim şafağı*. Emre Yayınları.
- Bozdağ, İ. (2005). *Bilinmeyen yönleriyle Celal Bayar: Türk milletine vasiyet*. Emre Yayınları.
- Bozkurt. (1958, 12 Mayıs). s. 1.
- Bulut, S. (2009). *Üçüncü dönem Demokrat Parti iktidarı (1957-1960): Siyasi baskılar ve Tahkikat Komisyonu*. Akademik Bakış, 2(4), 125-145.
- Burçak, S. R. (1979). *Türkiye'de demokrasiye geçiş 1945-1950*. Olgaç Matbaası.

- Büyüktuğrul, A. (2006). *Büyük Atamız ve Türk denizciliği*. Deniz Basımevi.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1928, 23 Eylül). 30-57-1. Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1938, 9 Eylül). 84-80-10. Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1940, 9 Mayıs). 90-22-5. Kararlar Daire Başkanlığı (1928-), Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1948, 29 Mart). 30-0-1/100. 619. 2. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950, 5 Haziran). 030.18.01.02, Yer No: 123.56.18. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950, 14 Temmuz). 030.18.01.02, Yer No: 123.59.6. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950, 5 Ağustos). 030-01-00-00/17-98-34-1. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1950, 8 Aralık). 110-9-1-15/5-0-21. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1951, 22 Ocak). 030.18.01.02, Yer No: 124.98.4. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1951, 27 Aralık). 127-96-4. Kararlar Daire Başkanlığı, Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1952, 2 Nisan). 571/35783-141322-11. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1952, 14 Ağustos). 30-010-00-57- 349-15. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1953, 25 Şubat). 030.18.01.02, Yer No: 131.16.8. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1953, 23 Ekim). 133-88-2. Kararlar Daire Başkanlığı, Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1955, 31 Mayıs). 30-1-0-0/108.680.4. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1957). 30-1-0-0/58.357.8. Ankara.
- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1959, 17 Şubat). 151-75-11. Kararlar Daire Başkanlığı, Ankara.

- Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi [BCA]. (1959, 22 Haziran). 30-18-1-2/152-32-14. Kararlar Daire Başkanlığı, Ankara.
- Cumhuriyet. (1945a, 8 Temmuz). Demirağ'ın beyanatı. (7503), s. 3.
- Cumhuriyet. (1945b, 2 Kasım). Milli şefin tarihi nutku. (7619), s. 5.
- Cumhuriyet. (1950a, 15 Mayıs). Celal Bayar dün bir basın toplantısı yaptı. (9255), s. 3.
- Cumhuriyet. (1950b, 15 Mayıs). Alnımızın akı ile. s. 1-3.
- Cumhuriyet. (1950c, 30 Mayıs). Hükümet dün Meclis'te programını okudu. (9270), s. 4.
- Cumhuriyet. (1950d, 5 Haziran). Gediği kapatmak gerekir. s. 1-3.
- Cumhuriyet. (1951, 4 Eylül). 44 generalimiz emekliye ayrıldı. (9732), s. 5.
- Cumhuriyet. (1952, 5 Nisan). Yüksek Askeri Şura toplantılarını bitirdi. (9943), s. 5.
- Cumhuriyet. (1958, 8 Ekim). Muhalefeti birleştirmek için teşebbüse geçildi. (12285), s. 1.
- Çakmak, F. (2015). *Halkevlerinin kapatılması ve Cumhuriyet Halk Partisi mallarına el konulması*. History Studies, 7(1), 1-21.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin demokrasi tarihi (1950'den günümüze)*. İmge Kitabevi.
- Çelikoğlu, A. (2017). *Bir darbeci subayın anıları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Çetinkaya, S. G. (2024). *Cumhuriyet'in 100 yıllık sürecinde savunma sanayiinde yaşanan gelişmeler*. M. Kaya ve E. Korkmaz (Ed.), 100. Yılında Cumhuriyet ve Kazanımları içinde. Divit Kitabevi.
- Çolak, E. (2002). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti (1945-1960)*. H. C. Güzel vd. (Ed.), Türkler (Cilt 16, s. 776) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Değerli, E. S. (2018). *Türk dış politikasında Kıbrıs meselesi (1954-1959)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Demir, Ş. (2021). *Kuruluşundan darbeye Demokrat Parti (1946-1960)* (Cilt 2). Yeditepe Yayınevi.
- Demirel, T. (2011). *Türkiye'nin uzun on yılı: Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs darbesi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Demokratik İzmir. (1958, 13 Ekim). s. 2.
- Doğan, A. (1964). *Kurtuluş kuruluş ve sonrası*. Dünya Yayınları.
- Durmuş, İ. (2005). *Eski Türklerde askeri kültür*. Silahlı Kuvvetler Dergisi, 124(385).
- Düstur. (1952). (Tertip: 3, Cilt: 33, s. 1333).

- Erdemir, S. (Der.). (1996). *Muhalefette İsmet İnönü 1950-1956* (Cilt 1). Sıralar Matbaası.
- Erdoğan, D. İ. (2017). *Propaganda: 27 Mayıs darbesi'ni meşrulaştırma çalışmaları*. Uluslararası Darbe Sempozyumu içinde, Aydın.
- Erer, T. (1963). *On yılın mücadelesi: Türkiye'de parti kavgaları* (Cilt 2). Ticaret Postası Matbaası.
- Erenli, M. (1985). *Atatürk ve havacılık*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 2(4), 214-245.
- Erhan, Ç. (2003). *1945-1960 ABD ve NATO'yla ilişkiler*. B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası içinde. İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti: Tarihi ve ideolojisi*. Yordam Kitap.
- Ertem, B. (2009). *Türkiye-ABD ilişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(21), 382.
- Esen, S. (2010). *18 Nisan 1960 tarihli Tahkikat Komisyonu*. Mülkiye, 34(267), 167-192.
- Feroz, A. (2020). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945-1980)*. Hil Yayınları.
- Geçikli, R. M. (2014). *Menderes hükümetleri dönemi Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri (1950-1960)* [Doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Geray, C. (1962). *Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler (1923-1963)*. Ankara.
- Gerger, H. (1983). *Türk dış politikası (1946-1980)*. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi (Cilt 2) içinde.
- Gönlübol, M. ve Ülman, A. H. (1961). *Birleşmiş Milletler kuvveti; Süveyş ve Kongo olayları*. AÜSBF Dergisi, 16(1), 143.
- Gönlübol, M. vd. (1987). *Olaylarla Türk dış politikası*. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güldoğan, S. İ. (2025). *Türk havacılık sanayii yönetimini etkileyen iç ve dış unsurların havacılık sanayinin gelişimi üzerindeki etkileri ve sonuçları: 1923-1973* [Doktora tezi]. Türk Hava Kurumu Enstitüsü.
- Gülmez, N. ve Aşık, S. (2014). *27 Mayıs 1960 darbesi sürecinde Havadis Gazetesi*. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(2), 72-96.
- Gürün, K. (1983). *Dış ilişkiler ve Türk politikası*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Güvenbaş, S. (2021). *Hava fotoğrafçılığı: Filistin cephesi ve İstiklal Harbi Batı cephesi*. Yeditepe Akademi.
- Güvenç, N. (1984). *Kıbrıs sorunu, Yunanistan ve Türkiye*. Çağdaş Politika Yayınları.

- Güzel, M. V. (2021). *Eisenhower Doktrininin Demokrat Parti dönemi Türk dış politikasına etkileri*. Atatürk Yolu, (69), 471-494.
- Halk Postası. (1959, 1 Mayıs). s. 1-2.
- Hava İstihbaratı Arşivi. (1978). Hv. K. K. İsth. D. Bşk.lığı, Ankara.
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı. (1968). *Resimlerle Türk havacılık tarihi*. Ankara.
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı. (2009). *Filo tarihçeleri* 1. Ankara.
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı. (2025). Tarihçe. <https://www.xn--savunmagnl-hebca30c.com/turk-hava-kuvvetleri-tarihcesi/>
- Hürriyet. (1957, 12-13 Kasım).
- Hürriyet. (1959, 29 Nisan). s. 1.
- Işık, H. (1995). *Yabancı gözüyle Türkler ve Türk ordusu*. Genkur ATASE Yayınları.
- İnan, S. (2007). *Demokrat Parti dönemi (1950-1960)*. S. İnan vd. (Ed.), *Yakın Dönem Türk Politika Tarihi içinde*. Anı Yayınları.
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki konuşmaları (1920-1973). (1993). (Cilt 2). Ankara.
- Kahramanyol, M. ve Emgili, F. (2016). *Tito ve Balkan siyaseti*. Avrasya Etüdleri, 50(2), 334.
- Kanat, Ş. ve Oğuş, Ş. (1996). *Türk kara kuvvetleri tarihi*. K.K. Basımevi.
- Kara, H. (2007). *Türk kara kuvvetlerinde önemli değişim ve gelişmeler (1950-2000)* [Yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Karadoğan, U. C. (2018). *Türk deniz havacılığı faaliyetleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 34(98), 127-180.
- Karakaş, N. (2013). *Türk Amerikan siyasi ilişkileri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karakuş, E. (1977). *İşte Ankara*. Hürriyet Yayınları.
- Karayaman, M. (2021). *Kuruluşundan darbeye Demokrat Parti (1946-1960)* (Cilt 2). Yeditepe Yayınevi.
- Karpat, K. (2008). *Türk demokrasi tarihi*. İmge Kitabevi.
- Karpat, K. (2010). *Türk demokrasi tarihi: Sosyal, kültürel, ekonomik temeller*. Timaş Yayınları.
- Kasalak, K. (1997). *San Francisco konferansı ve Türkiye*. Altıncı Askeri Tarih Semineri Bildirileri (ss. 210-233) içinde. İstanbul.

- Kaya, Y. ve Yeter, B. (2018). *Demokrat Parti döneminde Kıbrıs sorunu*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(2), 215-229.
- Kayalı, K. (2015). *Ordu ve siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. İletişim Yayınları.
- Kaymaklı, H. (1997). *Havacılık tarihinde Türkler 2*. Kültür Ofset Basım.
- Kaymaklı, H. (2005). *Havacılık tarihinde Türkler 4*. Hava Basımevi.
- Kaynar, M. ve Kalkan, N. (2022). *Cumhuriyet dönemi partiler-seçimler beyannameler 1923-1980*. TBMM Basımevi.
- Koçak, C. (2016). *Tek parti cumhuriyet ve şefler*. Timaş Yayınları.
- Kurt, D. (2019). *Hava Kuvvetleri Komutanlığı karargâhı yerleşke tarihçesi*. Hava Kuvvetleri Dergisi, (382), 26.
- Kurt, D. ve Korkmaz, E. (2018). *Türk askerî havacılığının doğuşu (1911-1912)*. Savunma Bilimleri Dergisi, 17(2), 207-251.
- Kurt, D. ve Korkmaz, E. (2020). *Kuruluşundan günümüze Türk hava kuvvetleri harekât ve teşkilatlanma tarihi (1911-1912) (Cilt 1)*. Hava Basımevi.
- Kurt, D., Pehlivan, Y. ve Korkmaz, E. (2018). *Türk hava kuvvetleri birlik yerleşke ve komutanlık tarihçeleri*. Hava Basımevi.
- Kurt, E. ve Güvenbaş, M. (2018). *Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a yapılan hava saldırıları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna karşı politikası*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. ve Fırat, M. (2010). *Ortadoğu'yla ilişkiler*. B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası (Cilt 1) içinde. İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Arkadaş Yayınları.
- Memişoğlu, H. (2002). *Geçmişten günümüze Bulgaristan'da Türk eğitim tarihi*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Menderes, A. (1945a, 13 Eylül). *Başbakan'ın demeci münasebetiyle*. Vatan Gazetesi, s. 1-2.
- Menderes, A. (1945b, 14 Eylül). *Başbakan'ın demeci münasebetiyle*. Vatan Gazetesi, s. 1-2.
- Menderes, A. (1990). *Nutuklar*. Mesafe Yayınları.
- Metin, İ. (2012). *İhtilalciler hesaplaşıyor: 27 Mayıs 14'ler ve Dünder Taşer*. Töre Devlet Yayınevi.
- Milliyet. (1950a, 9 Mayıs).

Milliyet. (1950b, 23 Temmuz).

Milliyet. (1950c, 16 Kasım).

Milliyet. (1951, 5 Kasım).

Milliyet. (1959, 13 Aralık).

Milliyet. (1960, 12 Nisan).

Milli Savunma Bakanlığı. (2025). Bakanlar. <https://www.msb.gov.tr/Bakanlar/Detay/a6981308-b37f-4657-8642-cea11ec1e6db>

Mütercimler, E. ve Öke, M. K. (2004). *Düşler ve entrikalar: Demokrat Parti dönemi Türk dış politikası*. Alfa Yayınları.

Nagata, Y. (2001). *Japonya Osmanlı ilişkileri*. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 23) içinde.

Nalbant, T. (2019). *Demokrat Parti döneminde ordu-iktidar ilişkileri* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Naskali, E. G. (2015). *Celal Bayar arşivinden serbest fırka anıları*. Doğan Kitap.

National Archives and Records Administration [NARA]. (1951a, 9 February). 782.5 MAP/2-951, Section F, p. 12. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1951b, 9 February). *From: Ankara, To: Secretary of State, 782.5 MAP/2-951, Section F, p. 13*. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1951c, 9 February). *From: Ankara, To: Secretary of State, 782.5 MAP/2-951, Section F, p. 15*. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1951d, 9 February). *From: Ankara, To: Secretary of State, 782.5 MAP/2-951, Section F, pp. 15-16*. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1951e, 9 February). *From: Ankara, To: Secretary of State, 782.5 MAP/2-951, Section F, p. 17*. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1952, 26 February). *From: Amembassy Ankara, To: The Department of State Washington, Desp No: 476, 782.000/2-2952, pp. 1-3*. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

National Archives and Records Administration [ANA]. (1954, 12 January). *From: Amembassy-Ankara, To: The Department of State-Washington, Desp No: 326,*

782.5 MSP/1-1254, p. 23. Record Group 59: General Records of the Department of State. Washington, DC.

- Oran, B. ve Akdevelioğlu, A. (2001). *Türk dış politikası (Cilt 1: 1919-1980)*. İletişim Yayınları.
- Oran, E. (2012). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e bir kurum olarak Bahriye Vekâleti* [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Öke, M. K. (1991). *Unutulan savaşın kronolojisi: Kore 1950-1953*. Boğaziçi Yayınları.
- Öke, M. K. ve Mütercimler, E. (2000). *Yalnızlıktan saygınlığa: Demokrat Parti'nin dış politikası*. Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Öksüz, H. ve Üçüncü, U. (2022). *6-7 Eylül 1955 olayları*. Timaş Yayınları.
- Öymen, A. (2013). *Ve ihtilal*. Doğan Kitap.
- Özalp, T. (1981). *Cumhuriyet döneminde Türk gemi inşaatı endüstrisi*. Sempozyum Bildirisi (ss. 1-17) içinde. İTÜ Yayınları.
- Özçelik, F. ve Tunç, B. (2017). *Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1959 yılı gezileri kapsamında Geyikli olayları*. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi, 6(3), 1624-1643.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes döneminde ordu-siyaset ilişkileri ve 27 Mayıs ihtilali*. Boyut Yayın Grubu.
- Özdemir, Ü. (2015). *Tarihte Türk denizcilik faaliyetleri*. Sempozyum Bildirisi içinde. Kocaeli.
- Özel, M. (1999). *Türk ordusu*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özel, M. (2000). *2000li yıllara girerken Türk ordusu*. Ankara Ticaret Odası.
- Özel, S. (1988). *Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye mektuplar*. Bilgi Yayınları.
- Öztuna, Y. (2007). *Türk tarihinde ordu faktörü*. Boğaziçi Yayınları.
- Öztürk, O. M. (2006). *Ordu ve politika*. Fark Yayınları.
- Resmi Gazete*. (1951, 16 Ağustos). (7886), s. 1809.
- Sancar, E. (2009). *Deniz kuvvetleri komutanlığının kurulması*. Z. Arıkan vd. (Ed.), *Türk Denizcilik Tarihi II* içinde. Deniz Basımevi.
- Sander, O. (1987). *Siyasi tarih*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Saray, M. (2000). *Sovyet tehdidi karşısında Türkiye'nin NATO'ya girişi*. ATAM Yayınları.

- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı ittifakına yönelişi ve NATO'ya girişi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Seyhan, D. (1966). *Gölgedeki adam*. Nurettin Uycan Matbaası.
- Sezgin, Y. (1995). *Kore savaşına girişimizin Türk dış politikasına etkisi*. Ankara.
- Son Telgraf. (1952, 3 Aralık). s. 1-3.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze Türk dış politikası*. Der Yayınları.
- Şahin, M. (2021). *Kuruluşundan darbeye Demokrat Parti (1946-1960) (Cilt 2)*. Yeditepe Yayınevi.
- Şahingiray, Ö. (1955). *Celal Bayar'ın seçim kampanyasındaki söylev ve demeçleri*. Doğu Matbaası.
- Şenşekerci, E. (2000). *Türk devriminde Celal Bayar (1918-1960)*. Alfa Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk siyasal muhafazakârlığının kurumsallaşması ve Demokrat Parti*. Kadim Yayınları.
- Şimşek, S. S. (2021). *Kuruluşundan darbeye Demokrat Parti (1946-1960) (Cilt 1)*. Yeditepe Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*. Bilgi Yayınevi.
- Tachau, F. ve Good, M. D. (1973). *The anatomy of political and social change*. Comparative Politics Journal, 5(4), 551-573.
- Taşkıran, C., Ülgenalp, H. ve Ertekin, S. (1998). *Cumhuriyetimizin 75. yılında Türk silahlı kuvvetleri*. Genelkurmay Basımevi.
- TBMM. (1950, 5 Aralık). DP Meclis grubu tutanağı. (D.9).
- TBMM. (2025a). Açık erişim sistemi. c
- TBMM.(2025b).Tutanaksorgu.https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c006/b104/mm_030061040506.pdf
- TBMMTD. (1946, 29 Nisan). (D.7, C.22).
- TBMMTD. (1950a, 24 Mart). (D.8, C.25, s. 1038-1046).
- TBMMTD. (1950b, 2 Haziran). (D.9, C.1, s. 126).
- TBMMTD. (1950c, 30 Haziran). (D.9, C.1, B.15).
- TBMMTD. (1951a, 19 Şubat). (D.9, C.5, s. 208).
- TBMMTD. (1951b, 20 Temmuz). (D.9, C.9, B.22).

- TBMMTD. (1952a, 21 Şubat). (D.9, C.13, s. 416).
- TBMMTD. (1952b, 23 Şubat). (D.9, C.5, s. 559).
- TBMMTD. (1953, 18 Şubat). (D.9, C.20, s. 423-424).
- TBMMZC. (1924, 30 Aralık). (D.2, C.2).
- TBMMZC. (1950a, 22 Mayıs). (D.9, C.1).
- TBMMZC. (1950b, 29 Mayıs). (D.9, C.1).
- TBMMZC. (1956a, 26 Şubat). (Cilt 10, s. 834).
- TBMMZC. (1956b, 28 Şubat). (D.10, C.10, s. 1151).
- TBMMZC. (1958a, 27 Şubat). (D.11, C.2, s. 912).
- TBMMZC. (1958b). (D.10, C.20).
- Tellal, E. (2001). *1945-1960 SSCB'yle ilişkiler*. B. Oran (Ed.), Türk Dış Politikası içinde. İstanbul.
- Tercüman Gazetesi. (1976, 15 Mayıs).
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları, 1944-1973*. Bilgi Yayınevi.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de siyasi partiler (1859-1952)*. Arba Yayınları.
- Tuncer, E. (2010). *1950 seçimleri*. TESAV Yayınları.
- Turan, Ş. (1999). *Türk devrim tarihi (Cilt 4/2)*. Bilgi Yayınları.
- Turan, Ş. (2010). *Türk devrim tarihi III*. Bilgi Yayınları.
- Türk Sesi Gazetesi, (1954, 24 Temmuz), s. 5
- Türk Sesi Gazetesi. (1955, 2 Eylül). (514), s. 5.
- Uçarol, R. (1974). *Hava Harp Okulu tarihçesi*. Hava Harp Okulu Basımevi.
- Uçarol, R. (2010). *Siyasi tarih (1789-2010)*. Der Yayınları.
- Ulus. (1950, 15 Mayıs). s. 1.
- Ulus. (1951, 25 Şubat).
- Uran, H. (1959). *Hatıralarım*. Ayyıldız Matbaası.
- Uyar, H. (2001). *Vatan cephesi*. Büke Yayınları.
- Uzun, H. (2017). *Türk Hava Kurumu gelir kaynakları üzerine*. ÇTTAD, 5(15), 161-175.

- Ülman, H. (1967). *NATO ve Türkiye*. AÜSBF Dergisi, 22, 72.
- Vatan. (1950a, 9 Mayıs). DP'nin seçim beyannamesi. s. 3.
- Vatan. (1950b, 16 Mayıs). İsmet İnönü'ye tebrik mektubu. s. 1.
- Verel, O. (1985). *İstikbal göklerin/Gökler bizimdir I-II*. THK Yayınları.
- Yalçın, O. (2008). *Türk hava harp sanayi tarihi* [Doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yaman, M. S. (2019). *Kurtuluş Savaşı'nda TBMM'ye bağlı deniz kuvvetleri teşkilatının kuruluşu* [Yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Yeni Asır. (1952, 20 Kasım). s. 1.
- Yeni İstanbul. (1951, 26 Ekim). s. 1.
- Yeni İstanbul. (1955, 7 Eylül).
- Yetim, F. (2006). *Ulus ve Zafer gazetelerinin karşılaştırmalı incelenmesi (1957-1960)* [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, S. (2015). Verilişinin 70. yılında demokratikleşme belgesi olarak Türk siyasal hayatında Dörtlü Takrir. *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 71-92.
- Yıldız, A. (2008). *Türkiye'de tersanelerin tarihi ve gemi inşa sanayisinin gelişimi*. Mühendis ve Makine Dergisi, (578), 23-47.
- Yılmaz, T. (2004). *Uluslararası politikada Orta Doğu: Birinci Dünya Savaşından 2000'e*. Akçağ Yayınları.
- Yücel, M. S. (1997). *Demokrat Parti kongreleri*. Emek Matbaası.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat Parti*. Ülke Kitapları.
- Yücel, M. S. (2002). *Menderes dönemi (1950-1960)*. H. C. Güzel vd. (Ed.), *Türkler içinde*. Yeni Türkiye Yayınları.
- Zafer. (1950a, 15 Mayıs). s. 1.
- Zafer. (1950b, 16 Mayıs). s. 1.
- Zafer. (1950c, 9 Ekim). s. 1.
- Zafer. (1959, 4 Mayıs). s. 2.

EKLER

EK-1 Dörtlü Takririn Tam Metni

Dörtlü Takrir

“Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına”

Ankara, 7 Haziran 1945

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti’nin ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamı ile tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaattir ki milletçe özlenen bu amacın gerçekleştirilmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin meclis grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk’ün ölmez adına bağlı olan mukaddes Kurtuluş savaşından doğan Türkiye Cumhuriyeti’i, ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın en demokratik anayasasının meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri, gerek milli murakabeyi ve en geniş surette sağlamak imkânlarını vermiştir.

Memleketi orta çağdan kalma bir takım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticaı kırmak maksadı ile 1925 den sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takiiyelere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti Teşkilat-ı Esasiye Kanununun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk bunu tamamı ile demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştır.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizliklerle neticelenen Serbest Fıkra tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tahditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekabül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil milletvekillerine gittikçe daha fazla artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

II. Dünya Savaşının belirmeye başlaması harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tahdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir müstakil grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması yolunda bir tecrübe olmakla birlikte kuruluştaki gayri tabilik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletler arası teminata bağlanmak üzere

bulunduğu şu günlerde memleketimizde de Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülkeleri taşıdığından şüphe edilemez.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye’de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini, şuurla kullanacak bir seviyede bulundukları inkar edilemez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarının yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının genel şartları, daha ilk Teşkilat-ı Esasiye kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızdan kuvvetle tecelli ettirmek zaman geldiği kanaatine bizi sevk etmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hulusa ediyoruz:

- 1. Milli Hakimiyetinin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan meclis murakabesinin anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamı ile uygun olacak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,*
- 2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması,*

- 3. Bütün parti çalışmalarının yukarda ki esaslara tamamı ile uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi*

Muhterem milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle daha ilk kuruluşundan beri milli hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisinin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza Atatürk’ün idealine sadık kaldığımıza tamamı ile inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında; “Siyaset ve fikir hayatlarımızda demokrasi prensiplerinin hüküm süreceği” hakkındaki ifadeleri bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın Türkiye Cumhuriyeti’ne ve Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımla rica ederiz” (Dodanlı, 2007:40, 41).

EK-3 Deniz Kuvvetlerine Ait Yapımı Devam Eden Tesislere Dair Belgenin Sureti.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

M.M.V. Deniz Kuvvetlerinin 1957 yılında devam eden
büyük inşaatlarının durum ve hitam
tarihlerinin gösterir çizelgedir.

Sıra No:	İşin cinsi:	evvelce sarf edilen	1957 de sarf edilecek	hitam tarihi.
1	Ankara Deniz Kuvvetleri K.Karargâh binası inşaatı	760.000.-	700.000.-	1959 da
2	Ankara Lalahan Telsiz İstasyonu inşaatı	500.000.-	189.000.-	1957 de
3	Heybeliada Dz.Harp Okulu dersane ve yatakhane inşaatı	1.200.000.-	500.000.-	1957 de
4	Heybeliada Dz. Harp Okulu spor sahası ve kapalı spor salonu inş.	200.000.-	500.000.-	1957 de
5	Heybeliada Dz.Harp Okulu kalori- fer tesisatı inşaatı	1.000.000.-	1.000.000.-	1958 de
6	Heybeliada Dz.Harp Okulu rihtim ve mendirek inşaatı	250.000.-	588.000.-	1957 de
7	Heybeliada Dz.Harp Okulu laboratu- var ve Müdür, Öğretmen lojmanları inş.	200.000.-	1.400.000.-	1958 de
8	Heybeliada Dz.Harp Okulu kapalı yüzme havuzu inşaatı	-----	800.000.-	1958 de
9	Kasımpaşa İkmal depoları inşaatı	150.000.-	500.000.-	1957 de
10	Kasımpaşa Dz.Birlikleri kara araçla- rı atelye ve depo ile inşaat grup Kumandanlığı inşaatı	250.000.-	300.000.-	1958 de
11	Kasımpaşa ve Yassıada ikmal iskele- leri inşaatı	120.000.-	300.000.-	1957 de
12	Yassıada Torpido Mayn Okulu, kapalı top talim inşaatı	1.100.000.-	500.000.-	1958 de
13	Yassıada hareket okulu inşaatı	150.000.-	250.000.-	1957 de
14	Yassıada Dafia Okulu inşaatı	150.000.-	150.000.-	1957 de
15	İstanbul Boğazi Kabakoz bin kişi- lik tahkim eratı kırsası inş.	1.300.000.-	900.000.-	1958 de
16	İstanbul Boğazi Müstahkem mevki yedi adet tahkim erat kırsası	1.050.000.-	700.000.-	1957 de
17	İstanbul Boğazi Müstahkem mevki yol ve su şebekesi inşaatı	300.000.-	400.000.-	1958 de
18	İstanbul Boğazi Umur yeri er kırsası kalorifer tesisatı	150.000.-	100.000.-	1957 de
19	Beylerbeyi Dz.Assubay Okulu yatakhane,yemekhane inşaatı ve kalorifer tesisatı	1.100.000.-	250.000.-	1957 de
20	Manisa Ordu Savaş Spor okulu inşaatı	220.000.-	250.000.-	1958 de

-2-

030 01 58 357 8

1

Sıra No:	İşin Cinsi:	Evvelce sarf edilen	1957 de sarf edilecek	hitam tarihi
21.	Gölcük Baş İskele top deposu inş.	150.000.-	300.000.-	1957 de
22.	Derince Torpido top ve Mania laboratuvarı inşaatı	170.000.-	500.000.-	1957 de
23.	Gölcükte 1500 kişilik Denizaltı personeli kıışlası inşaatı	1.200.000.-	1.200.000.-	1958 de
24.	Gölcük tersanesi personel pavyonu ilave inşaatı	200.000.-	200.000.-	1957 de
25.	Gölcük tersanesi Denizaltı eğitim merkezi inşaatı	200.000.-	150.000.-	1957 de
26.	Gölcük tersanesi makine fabrikası inşaatı ve diğer fabrikaların tevsi inşaatı	250.000.-	400.000.-	1958 de
27.	Gölcük tersanesi işçi lojmanları inşaatı	200.000.-	300.000.-	1958 de
28.	Gölcük tersanesi işçi yemekhanesi inşaatı	-----	150.000.-	1958 de
29.	Gölcük tersanesi Gemi kızağı ve denizaltı iskelesi inşaatı	500.000.-	150.000.-	1958 de
30.	Gölcük tersanesi fabrikası 500 kişilik erat kıışlası inşaatı	150.000.-	100.000.-	1958 de
31.	Gölcük tersanesi Donanma Kumandanlığı 500 kişilik er kıışlası inş.	50.000.-	100.000.-	1958 de
32.	Gölcük tersanesi İstihkam inşaat taburu 500 kişilik erat kıışlası inş.	50.000.-	50.000.-	1958 de
33.	Gölcük tersanesi 1500 kişilik Denizaltı kıışlası ve eğitim merkezi binaları kalorifer tesisatı	-----	800.000.-	1958 de
34.	Gölcük tersanesi Su ve Yol inş.	100.000.-	100.000.-	1958 de

Deniz Kuvvetleri inşaatlarının ikmalı için
lüzumlu döviz miktarını gösterir
çizelge.

1956 yılında
İstenen

1957 yılında
lüzumlu

1.000.000.- TL.

1.500.000.- TL.

Deniz Kuvvetleri İstihkam İnşaat
grup Başkanı

030 01 58 357 8

2

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
DÜŞÜNCELER ARŞİVİ

Askeri Tersanelerimizle Denizcilik Bankası elindeki Tersanelerin durumu ve gemi inşa sanayimiz hakkında Sayın Baş Vekilinizin emirleri üzerine Milli Müdafaa Vekilimiz vasıtasile takdim olunan kısa rapor :

I - MEVZUUN HUDUDU VE ŞÜMLÜSÜ :

a) Memleketimizin yeni gemi ihtiyacı

1- Memleketimizin ticaret filosu, ithalat ve ihracatımızın kendi Bayrağımızı taşıyan gemilerle temin edilebilmesi için, arttırılma yolundadır. Hâlen sipariş edilmiş olan ve ihaleye çıkarılan gemilere ilâveten yeni gileplerin inşası zaruridir.

2- İstanbul ve İzmir Şehir Hatları gemileri eskimiştir. Bunların kısa zamanda yenilenmesi ve artan ihtiyacı karşılamak üzere adetlerinin arttırılması lâzımdır.

3- Tekerekli vasıtaların adedi artmaktadır. Bu vasıtaların bir kıydan diğer kıyıya nakli için yeni araba vapurlarına ihtiyaç vardır.

4- Çanakkale boğazında ve Marmara havzasında yeni ihtiyaçlar meydana çıkmıştır. Bu ihtiyaçları karşılamak üzere yeni yolcu ve yük gemileriyle araba vapurlarının inşası zaruridir.

5- Ormanlarımızın tahribine sebep olan küçük ahşap vasıtaların yerlerini, Koster ismi verilen küçük yük gemilerine terketmeleri lâzımdır.

6- İnkıfâf halinde bulunan balıkçılığımızı modern bir şekle sokmak için yeni balıkçı teknelerinin inşası zaruridir.

7- Harp Filosu yardımcı gemilerine (Tankerler, Tenderler, Açık Deniz Romorkörleri, Mağın Tarayıcılar, çıkarma gemileri, Ağ Gemileri gibi) ihtiyaç vardır.

8- Limanlarımız için romorkör, vinç ve layterlerin en kısa bir zamanda inşası lâzımdır.

Bu ihtiyaçlarımızdan başka, hariçten yapılan gemi inşa taleplerini Memleketimize döviz temin etmek üzere karşılamak mümkündür.

(Hindistan ve Brezilyadan gelen talepler)

b) Tamir ihtiyacı

1- Memleketimizin Ticaret Filosu artmaktadır. Bunların zamanında tamiri lâzımlıdır.

2- Harp Filosunun tamirini de zamanında temin etmek lâzımdır.

3- Diğ Memleketlerden gelip limanlarımıza uğrayan yabancı gemilerin tamirleri hâlen mahdud miktarda yapılmaktadır. Bunun inkıfâfı mümkündür.

EK-5 Kore Savaşlarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin NATO Güçlerine Entegrasyonu Gösterir Belgenin Sureti.

(2)

ikmal noktasına iade edilecektir. (Ord.S.MD.lugu nazardikkatine)

2 . TAHLİYE VE HASTAHANEYE YERLEŞTİRME:

a. Tahlîye:

(1) KAP'ONG bölgesindeki 25.Tum.birlikleri için By. sergi yeri (Ckr Station) CS 705915 civarındadır.

(2) TSK By.sergi yeri TSK Kh. civarında CS 738967 civarındadır.

(3) Birlikler için By. sergi yerine tahliye Ckh.Hl. ambulansları ile yapılacaktır.

(4) Diğer eşyalar 3 No.lu iddri evinde olduğu gibidir.

b. Hastahaneye yerleştirme:

(1) By. sergi yerinden tahliye YANGDONGPO CS 1553 deki 121 No.lu tahliye jastehanesine varılacaktır.

3 . HAZIRLAT:

a. Ana yol:

(1) (CSN) ana ikmal yolu:

(a) YANGDONGPO, 2 No.lu yol - 18 - 17 No.lu yollardan KAP'ONG, CHONGCHON yolardır.

(2) Takvîdat:

(a) Araçların kullanılması esaslı ihtiyaçlara hasredilecektir.

(b) Kamyonların pusana yollanması yasaktır.

(c) Yol emniyetini riayet edilecektir. Komutanlar bu hususta çok tîfîs davranacaklar (Mesela, Daima sağını takip (yolun) etmek, yasılı olan sür'ate ten fazla sür'at yapmamak, idettayın yerlerde durmamak gibi)

(3) TSK trafik postaları:

CT 751000, CS 744988, CS 745984, CS 743981, CS 739987, CS 740 970 noktalarındadır.

(4) KONTROL NOKTALARI:

CT 754006, CS 736956 noktalarından Merkez Komutanı izinsiz geçen arabaları her gün sa: 1800 de IV. subeye bir raporla bildirecektir.

(5) Nakliyattan azami derecede faydalanma:

25 ton ve daha büyük olupta IX Kor. sîmaline ana ikmal yolundan bos olarak hareket eden araçlar komutanlar tarafından CHUNCHON CS 8895 deki trafik kontrol noktasına kolordu yuku almak için yollanacaklardır. (Oto.Bl.K. ve diğer birlik K.larının dîkatî nazarına)

4 . HİZMET:

a. Oto.Bl.ve ağırliklar CS 745979 civarındadır.

b. Teknik hizmetler:

(a) Tumen alev makinesi bakîmî 89 tanklb. CS 697860 civarındadır.

(1) Tum.Is. tamir kısmı CS 686904

(2) Tum.Lv.

(a) Kurtarma toplama noktası ORYUDONG, CS 100502 civarında

(b) Gamasirhane, CS 695905 civarında

(c) Yazı makînesi ve soba tamir yeri CS 695905 civarındadır. (TSK By. S. nin nazîrî dikkatine)

5 . TEFTİHAT:

a. Emniyet:

Emniyet işleri için bu karargah 24.aralık.951 günü G . III R514 sayılı emre bak.

6 . "2" planına göre

Aslı gibidir.

Bab. RESAT SARAN

G - IV

1.Türk S.L.K.K.
Tuggeneral
NAMUK ARGUC

5060-434-10/ATMAARŞIVİN YAYINI İLE
GİZLİ GİZLİLİK DERECESTENDEN TAŞIYI DIŞI DERECESTİNE İNDRİLMEKTE...